

**SOSYAL DEVLET VE ANAYASAL İKTİSAT SENTEZİ: ÜÇÜNCÜ BİR
YOL OLARAK SOSYAL LİBERALİZM**

**T.C
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Programı**

Bulut YANBAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Ü. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

Haziran 2019

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı öğrencisi Bulut YANBAŞ tarafından Doç. Dr. Aylın İDİKUT ÖZPENÇE yönetiminde hazırlanan "SOSYAL DEVLET VE ANAYASAL İKTİSAT SENTEZİ: ÜÇÜNCÜ BİR YOL OLARAK SOSYAL LİBERALİZM" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 10/06/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Aylın İDİKUT ÖZPENÇE

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 24/02/2019 tarih ve ...29/10 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Bulut YANBAŞ

ÖNSÖZ

Beni büyütüp yetiştiren ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli annem Ergül YANBAŞ ile değerli babam Ahmet YANBAŞ'a, her zorlukta yanımda olduğunu bildiğim sevgili eşim Sevgi YANBAŞ'a ve tezin hazırlanması sürecinde tecrübesiyle hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Ü. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

SOSYAL DEVLET VE ANAYASAL İKTİSAT SENTEZİ: ÜÇÜNCÜ BİR YOL OLARAK SOSYAL LİBERALİZM

YANBAŞ, Bulut

Yüksek Lisans Tezi

Maliye ABD

Maliye Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Ü. Aylın İDİKUT ÖZPENÇE

Haziran 2019, 169 Sayfa

İnsanoğlu, sosyal bir varlık olmanın gereği ve kolektif ihtiyaçlarını tek başına giderememesi sebebiyle örgütlenmiş ve bu yapılanmaya “Devlet” adını vermiştir. İnsan topluluklarının ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere devletlerin önündeki önemli konulardan bir tanesi de ekonomi olmuştur. Tarihsel gelişim sürecinde kendisini meydana getiren insan topluluklarının önüne geçen devlet anlayışı; varlığını devam ettirebilmek, vatandaşlarına daha etkin hizmet verebilmek ya da piyasa aksaklıkları gibi sebeplerle ekonomideki varlığını arttırmıştır. Küresel anlamda yaşanan demokratikleşme süreciyle birlikte vatandaşlarının refahını arttırmayı esas alan Sosyal Refah Devleti Anlayışı yükselişe geçmiş ve ekonomideki söz konusu devlet varlığının artmasına neden olan unsurlar arasına eklenmiştir. Kamu yönetiminin doğasından gelen politik yozlaşmalara eklenen ekonomik yozlaşmalar sonucunda devletin ekonomideki fazlaca varlığı zarar verici hale gelmiştir. Devletin ekonomiye müdahalelerinin en göz önünde sebeplerinden birisi olan Sosyal Devlet Anlayışı, bazı çevrelerce bu zarar verici devlet varlığının başlıca sorumlularından ilan edilmektedir. Politik ve ekonomik yozlaşmalar, ekonomi alanında artış gösteren ihtiyari devlet politikaları ve benzer sebeplerle ortaya çıkan tabloda, popüleritesinin de etkisiyle Sosyal Devlet Anlayışı eleştirilerin ilk odaklarından biri haline gelmiştir.

Anayasal İktisat Teorisi, yozlaşmaların ve belirli kurallarla çerçeveslendirilmemiş iradi politikaların zarar verici etkilerini teşhis eden Kamu Tercihi Teorisinden sonra bu teşhislere bir tedavi önerisi niteliğinde olmuştur. Bu teori, neoliberal yaklaşımın ekonomiye devlet müdahalesine olan eleştirilerinin sonucu ortaya çıkan kuramlardandır. Çalışmada Anayasal İktisat, ekonomiye devlet müdahalesi gerektiren Sosyal Devlet Anlayışının sağlıklı bir şekilde uygulanması adına yararlanılabilecek bir yaklaşım olarak incelenmiştir. Aynı zamanda konu, Anayasal İktisat Teorisinin barındırdığı liberal temeller ile Sosyal Devlet Anlayışının sentezlenmesi gereksinimi sebebiyle bireysel özgürlükler ile sosyal adalet arasında bir denge kurmayı amaçlayan Sosyal Liberalizm ideolojisi ekseninde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Yozlaşma, Anayasal İktisat, Sosyal Liberalizm

ABSTRACT

SOCIAL STATE AND CONSTITUTIONAL ECONOMICS SYNTHESIS: SOCIAL LIBERALISM AS A THIRD ROAD

YANBAŞ, Bulut

Master's Thesis

Public Finance Department

Public Finance Programme

Adviser of Thesis: Dr. Öğr. Ü. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

June 2019, 169 Page

People are organized because they are social beings and cannot meet their collective needs alone. This organization formation was called “State”. One of the important issues facing states in order to serve the needs of human communities has been the economy. The concept of the state that precedes the human societies that make up itself in the process of historical development; has continued to increase its presence in the economy due to reasons such as sustaining its existence, providing more effective services to its citizens or market failures. With the globalization of democratization process, the Social Welfare State Understanding, which is based on increasing the welfare of its citizens, has increased and the share of the state in the economy has started to increase. As a result of the political corruptions that has been added to the economic corruption coming from the nature of public administration, the excess of the existence of the state in the economy has become damaging. One of the most important reasons for the state to intervene in the economy is the Social State Understanding, which is the main reason for the existence of a harmful state in a number of views. Social State Understanding, which has become popular due to political and economic degenerations and discretionary state policies, which have increased in the field of economy, has become one of the first focus of criticism.

The Theory of Constitutional Economics has emerged as a treatment proposal after the Public Choice Theory, which identifies the damaging effects of corruptions and public policies not framed by specific rules. This theory is the result of the neoliberal approach's criticism of the state intervention in the economy. In this study, Constitutional Economics has been examined as an approach that can be used for the healthy implementation of Social State Understanding requiring state intervention. The need to synthesize the liberal foundations of the Constitutional Theory of Economics and the understanding of the Social State requires a balance between individual freedoms and social justice. For this reason, the study was put forward in the axis of Social Liberalism ideology.

Key Words: Social State, Corruption, Constitutional Economics, Social Liberalism

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET KAVRAMI VE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI

1.1. Devlet Kavramının Tanımı ve Gelişimi.....	4
1.2. Devletin Unsurları.....	6
1.3. Modern Devletin Gelişimi.....	7
1.4. Sosyal Devlet Anlayışı.....	9
1.4.1. Sosyal Devlet Kavramının Tanımı ve Kapsamı.....	10
1.4.2. Sosyal Devlet Anlayışının Tarihsel Gelişimi.....	12
1.4.3. Sosyal Devletin Temel Niteliği ve Amaçları.....	13
1.4.4. Sosyal Devletin Sınıflandırılması.....	16
1.4.4.1. Liberal Sosyal Devlet Modeli.....	18
1.4.4.2. Muhafazakar Sosyal Devlet Modeli.....	19
1.4.4.3. Sosyal Demokrat Sosyal Devlet Modeli.....	20
1.4.5. Sosyal Devlet Anlayışının Ekonomiye Etkileri.....	21
1.5. İktisadi Yaklaşımlarda Devlet.....	27
1.5.1. Merkantilist İktisadi Yaklaşım.....	28
1.5.2. Fizyokratik İktisadi Yaklaşım.....	29
1.5.3. Klasik ve Neoklasik İktisadi Yaklaşım.....	29
1.5.4. Keynesyen İktisadi Yaklaşım.....	31
1.5.5. Monetarist İktisadi Yaklaşım.....	33
1.5.6. Yeni Klasik İktisadi Yaklaşım (Rasyonel Beklentiler Teorisi).....	34
1.5.7. Yeni Keynesyen İktisadi Yaklaşım.....	35
1.5.8. Arz Yanlı İktisadi Yaklaşım.....	36
1.5.9. Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE DEVLET VARLIĞI VE YOZLAŞMA

2.1. Devlet ve Ekonomi: Politik İktisat.....	41
2.1.1. Devletin Ekonomiye Müdahale Etme Gerekçesi.....	43
2.1.2. Piyasa Başarısızlıkları Kavramı.....	46
2.1.2.1. Asimetrik Bilgilendirme.....	47
2.1.2.2. Kamusal Mallar.....	47
2.1.2.3. Serbest (Ortak) Mallar.....	49
2.1.2.4. Dışsallıklar.....	49
2.1.2.5. Ölçek Ekonomiler.....	50
2.1.2.6. Tam Rekabetin Sağlanamaması.....	51
2.1.3. Devletin Aşırı Büyümesi ve Devlet Başarısızlığı.....	53
2.1.3.1. Devletin Aşırı Büyümesinin Nedenleri.....	54

2.1.3.2. Devlet Başarısızlığının Nedenleri.....	57
2.1.3.3. Devletin Aşırı Büyümesinin ve Devlet Başarısızlığının Sonuçları.....	60
2.1.3.3.1. Devletin Aşırı Büyümesinin ve Devlet Başarısızlığının Ekonomik Sonuçları.....	61
2.1.3.3.2. Devletin Aşırı Büyümesinin ve Devlet Başarısızlığının Politik Sonuçları.....	64
2.2. Yozlaşma.....	65
2.2.1. Yozlaşmaya Sebep Olan Faktörler.....	68
2.2.2. Politik Yozlaşma.....	70
2.2.3. Ekonomik Yozlaşma.....	75
2.2.4. Yozlaşmanın Ortaya Çıkardığı Etkiler ve Sonuçlar.....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ANAYASAL İKTİSAT VE SOSYAL LIBERALİZM	
3.1. Kamu Tercih Teorisi.....	86
3.1.1. Kamu Tercih Teorisinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	88
3.1.2. Kamu Tercih Teorisinin Temel Varsayımları.....	89
3.1.2.1. Metodolojik Bireyselleme İlkesi.....	90
3.1.2.2. Rasyonelite ve Maximand İlkesi.....	91
3.1.2.3. Politik Mücadele (Catalaxy) İlkesi.....	92
3.1.3. Kamu Tercih Teorisinin Sınıflandırılması.....	93
3.1.3.1. Pozitif Kamu Tercih Teorisi.....	94
3.1.3.2. Normatif Kamu Tercih Teorisi.....	95
3.2. Anayasal İktisat Teorisi.....	96
3.2.1. Anayasal İktisat Teorisinin Tanımı ve Kapsamı.....	98
3.2.2. Anayasal İktisat Teorisinin Felsefi Dayanağı ve Tarihsel Gelişimi.....	100
3.2.3. Ekonomik Anayasa.....	102
3.2.3.1. Freiburg Hukuk ve İktisat Okulu.....	104
3.2.3.2. Virginia Politik İktisat Okulu.....	106
3.2.4. Ekonomik Anayasa Türleri.....	107
3.2.4.1. Mali Anayasa.....	108
3.2.4.2. Parasal Anayasa.....	111
3.2.4.3. Dış Ticaret Anayasası.....	112
3.2.4.4. Yasal-Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası.....	113
3.2.4.5. Gelir Dağılımı Anayasası.....	113
3.2.4.6. Sosyal Güvenlik Anayasası.....	114
3.2.5. Anayasal İktisat Teorisine Getirilen Eleştiriler.....	114
3.3. Sosyal Liberalizm ve Anayasal İktisat ile Sentezlenmesi.....	116
3.3.1. Sosyal Liberalizmin Tanımı ve Felsefi Temeli.....	118
3.3.2. Sosyal Liberalizmin Liberalizmden Farkı.....	124
3.3.3. Sosyal Liberalizme Yöneltilen Eleştiriler.....	130
3.3.4. Sosyal Liberalizme Anayasal İktisat Katkısı Önerisi.....	133
SONUÇ.....	145
KAYNAKLAR.....	148
ÖZGEÇMİŞ.....	158

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Laffer Eğrisi.....	38
Şekil 2. Yozlaşma ve İnsani Gelişmişlik.....	82
Şekil 3. Siyasal Aktörlerin Özel Çıkar Maksimizasyonu.....	92
Şekil 4. Pozitif ve Normatif Kamu Tercih Teorilerinin İnceleme Alanları... ..	94
Şekil 5. Siyasal Süreçte Etkileşim ve Çıkar İlişkileri.....	95

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Devletin Oluşumunda Toplumsal Gelişmeler ve Yapılar.....	5
Tablo 2. Devlet Fonksiyonlarının Aşamaları.....	8
Tablo 3. Esping-Andersen'in Üç Tür Refah Devleti Sınıflandırması.....	17
Tablo 4. Esping-Andersen'in Değişen Refah Devleti Sınıflandırması.....	18
Tablo 5. Sosyal Piyasa Ekonomisinin Sosyal Politika Önlemler Katalogu.....	24
Tablo 6. Piyasa Başarısızlıkları ve Devlet Başarısızlıkları.....	54
Tablo 7. Devletin Büyümesine Yol Açan Faktörler.....	56
Tablo 8. Friedman Matrisi.....	59
Tablo 9. Devletin Aşırı Büyümesinin Ekonomik Sonuçları.....	62
Tablo 10. Yozlaşmaya Sebep Olan Faktörler.....	68
Tablo 11. Politik Yozlaşmanın Ortaya Çıkış Şekilleri.....	73
Tablo 12. Ekonomik Anayasanın Kapsamı.....	102
Tablo 13. Freiburg Okulu'nun Ekonomik Anayasa Hukuku.....	105
Tablo 14. Anayasal İktisat Teorisine Göre Ekonomik Anayasa.....	107

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
ABD:	Amerika Birleşik Devleti
GSYİH:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
OECD:	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
GSMH:	Gayrisafi Milli Hasıla
KİT:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
IMF:	Uluslararası Para Fonu
BM:	Birleşmiş Milletler
AB:	Avrupa Birliği
TI:	Uluslararası Saydamlık Örgütü
GRECO:	Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu
OLAF:	Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisi
FATF:	Mali Eylem Görev Grubu

GİRİŞ

Medeniyeti yükseltme mücadelesindeki insanoğlu, karşılaştığı en çetin zorluğun yine kendi yetersizliği olduğunu fark ettiğinde bir araya gelmiş ve örgütlenerak bu birlikteliğe “devlet” adını vermiştir. Devletlerin ortaya çıkmasındaki başlıca sebep insan doğasındaki ihtiyaçlardır. Devlet mekanizmasının doğası gereği elinde bulundurduğu güç onu yaratan insanlarda bu güce sahip olma arzusu doğurmuş ve devletler tarihin seyri içerisinde kolektif yapılarından ayrılarak zümre yada şahıs egemenliğine girmiştir. Bu iktidar değişimi devleti, kendisini oluşturan insan topluluklarının üzerinde bir güç haline getirmiş ve insanlar bir nevi devlet için var olmuşlardır.

1215 Magna Carta Libertatum, 1789 Fransız İhtilali ve izleyen aydınlanma sürecinde insanın devlet karşısındaki konumu değişmeye başlamış ve insan toplulukları uluslaşarak devletten ricacı değil talepkar hale gelmiştir. Bu dönüşümün sonucunda ortaya çıkan Sosyal Devlet Anlayışı; vatandaşların asgari yaşam seviyesini kabul edilebilir düzeyde kılmak, fırsat eşitliği, toplumda dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi gibi meselelerin bizzat devlet tarafından ele alınmasını öngörmekte ve devleti iktisadi sahada da müdahaleci hale getirmektedir.

Devletin ekonomik müdahalelerinin artması ekonomideki devlet büyüklüğünü de gereğinden fazla arttırmış, bu durum beraberinde yozlaşmaları getirmiştir. Ekonomik dalgalanmalar, konjonktürel değişimler, dış etkiler gibi sebeplerle yaşanan iktisadi bunalımlara yeni bir sebep olarak devlet başarısızlığı eklenmiş ve bu başarısızlıkların en önemli sebeplerinden birisi de söz konusu yozlaşmalar olmuştur. Tüm bunlar sonucunda devlet müdahalesine karşı iktisadi yaklaşımlar tarafından başlıca suçlulardan birisi olarak Sosyal Devlet Anlayışı gösterilmiştir. Sosyal devlet, elbette ki ekonomik anlamda yük ve problemler yaratmaktadır ancak başlıca sebep olarak değil, başlıca sebeplerin giderilmesi sonrasında olumsuz etkileri azalacak bir gereklilik olarak görülmelidir. Yok edilmesi gereken başlıca sebeplerden bir tanesi de politik ve ekonomik yozlaşmalardır ve bunlarla mücadele konusunda ortaya atılan teorinin adı Anayasal İktisat Yaklaşımıdır.

Anayasal İktisat Teorisi, sosyal devlet anlayışı ve müdahaleci devlete karşı duran neoliberal öğretinin yansımalarından bir tanesidir lakin “ortaya koyduğu yol haritası bir modern devlet gerekliliği olan sosyal devlet anlayışına doğru rotayı gösterebilecektir” savı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda ortaya

Çıkarılan çalışmanın ilk bölümünde devlet kavramı tanımlanarak unsurları ve gelişiminden bahsedilerek sosyal devlet anlayışı; tanımı, kapsamı, gelişimi ve niteliğiyle ortaya konulmuştur. Sosyal devlet modellerine değinilmiş ve iktisadi yaklaşımlarda devlet konusu açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, ekonomide devlet varlığı incelenerek devletin ekonomiye müdahale etme gerekçeleri, piyasa başarısızlıkları kavramı, devletin aşırı büyümesi ve devlet başarısızlıkları anlatılmıştır. Devletin aşırı büyümesi sonucu ortaya çıkan politik ve ekonomik yozlaşmalar incelenmiş, etkileri ve sonuçlarına değinilmiştir.

nc bölümde ise söz konusu yozlaşmaların teşhisini yapan Kamu Tercih Teorisinden bahsedilerek teşhis edilen sorunlara çözüm önerileri niteliğinde olan Anayasal İktisat Teorisi açıklanmıştır. Anayasal İktisat kavramı, ekonomik anayasa türleri bağlamında ele alınarak söz konusu teoriye getirilen eleştirilere de yer verilmiştir. Bölümün son kısmında sosyal devlet anlayışı uygulamasını, liberal öğretileri benimseyerek gerçekleştirme fikrini taşıyan Sosyal Liberalizm kavramı felsefi temelinden bahsedilerek tanımlanmış ve Sosyal Liberalizme Anayasal İktisat katkısı tezi ortaya konularak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET KAVRAMI VE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI

İnsan tek başına yaşaması mümkün olmayan sosyal bir varlıktır. İnsanların tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılaması ve bu şekilde “insanlık medeniyetini yükseltme” idealinin gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Bu çerçevede bir araya gelen bireylerin bu birlikteliğinin sürekli bir düzen ve ahenk içinde devam edeceğini düşünmek yanılığ olacaktır. Bu düzenin mevcut olması için sistemli bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuş ve “Devlet” kavramı meydana getirilmiştir.

Belirli unsurları bünyesinde taşıyan ve sınırları dahilindeki bireylerin nezdinde meşruiyeti bulunması gereken devletin; koruyucu, düzenleyici, yönlendirici bir çok işlevi bulunmaktadır. Devletin tüm işlev ve araçları, varlığını geliştirerek sürdürmeye ve vatandaşlarının yaşam kalitesini arttırmaya yöneliktir. Magna Carta, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi gibi insanlık tarihinde kilometre taşı niteliği taşıyan gelişmelerle birlikte monarşi, oligarşi, derebeylik gibi devlet rejimlerinin yerini demokrasi, hukuk devleti gibi kavramlara bırakması sonucu “devlet için insan” anlayışı yerini “insan için devlet” görüşüne bırakmıştır. Bu çerçevede devlet mekanizması, idaresi altında bulunan vatandaşları arasında fırsat eşitliği yaratmak adına güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak toplumsal dengeyi ve sosyal adaleti sağlama görevini üstlenmiştir.

Devletin görev tanımındaki bu genişleme, toplumsal hayatta olduğu kadar ekonomik hayatta da devletin rolünü ve buna bağlı olarak da ekonomiye ilişkin devlet politikaları ve devlet harcamalarını arttırmıştır. Çeşitli sebeplerle politik ve ekonomik anlamda yozlaşan devletin artan bu iktisadi varlığının kamu ekonomisine pek çok olumsuz etkisinin sonucunda sosyal devlet olma gayesi de suistimale açık hale gelmiş ve inandırıcılığını kaybetmiştir.

Bu duruma sebep olduğu için sosyal devlet anlayışına sırt çevirmek kuşkusuz yanlış olacaktır. Liberal görüşe ait olan tarafsız ve sadece denetleyici pozisyonda olan devlet profili, modern devlet anlayışına uygun görünmemektedir. Hak ve özgürlükler ihlali ve bu hakların sağlıklı şekilde kullanılması anlamında devlet hakem olma vasfına ekonomiye müdahale etmeyi de eklemelidir ancak bu müdahalelerin sınırsız olması ve politika seçimlerinin takdiri olması beraberinde birçok sorun getirecektir. Tüm bunlar çerçevesinde sosyal devlet anlayışının hukuk devletinin ayrılmaz bir parçası olduğu

unutulmamalı ve bu sosyal devletin gerekliliklerinin, ekonomik rolü hukuki sınırlarla belirlenmiş bir devlet tarafından layıkıyla yerine getirilebileceği anlaşılmalıdır.

1.1. Devlet Kavramının Tanımı ve Gelişimi

Devlet, tüzel bir varlığı tanımlamak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Sözlük anlamı ise bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluktur. İngilizcede “state”, Almancada “staat” ve Fransızcada “etat” olarak yer alan devlet sözcüğü Latince kökenli olup “durum”, “konum” veya “varolma biçimi” anlamına gelen “status” sözcüğü ile ifade edilmektedir (Güner, 2010: 6).

“Devlet” kelimesi Türkçe’ye, Arapça olan “devle” kelimesinden geçmiştir. Bu kelimenin asıl harfleri “d” ve “l” harfleridir. Bu asli harfler “tedavül” kelimesinde de yer almaktadır. Bu durumda devlet, “tedavül eden” yani “elden ele geçen” anlamına gelmektedir. O halde devlet “iktidarın el değiştirmesini” akla getirmektedir (Gözler, 2007: 6-7). Tarihi bağlarla bir birliği bulunan ve belirli bir coğrafya üzerinde bulunan insan topluluğu üzerinde egemenlik haklarının uygulandığı kurumlar üstü yapıya devlet denilmektedir. Devletleşmiş toplumun en eski örneği milattan önce 5000’li yıllarda Sümerlerde “kent devletleri” olarak görülmüştür.

Devletin var olması için öncelikle bir insan topluluğuna ihtiyaç vardır. Sonrasında ise bu insan topluluğunun yaşadığı ortak topraklara gereksinim duyulur. Sadece belirli bir toprak parçası yeterli değildir çünkü bu yaşam alanında bir egemenlik sağlanması gerekmektedir. Kısacası devlet; belirli bir toprak parçası üzerinde, belirli bir insan topluluğunun egemenlik kurması sonucu ortaya çıkmaktadır.

İnsanlık tarih boyunca yaşama alanları, nüfus sayısı, ihtiyaçları ve kültürel bağları gibi çeşitli etmenlerin sonucunda kendisine örgütlenme biçimleri belirlemiştir. Bu organizasyonların niteliğine göre yönetim tarzları ve politika farklılaşmaları meydana gelerek ideolojiler doğmuş, devlet erkinin ekonomi konusunda izleyeceği politikalar da çeşitlenmiştir. Bu çeşitliliği ve devlet-ekonomi ilişkisini doğru kavrayabilmek adına devletin oluşumu sürecinde toplumsal gelişmeler ve toplum yapısını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Toplum yapısındaki değişimlerin devlet organizasyonunu değiştirerek geliştirmesi sonucu politika çeşitliliğinde de artış ve karmaşıklık meydana gelmiştir.

Tablo 1: Devletin Oluşumunda Toplumsal Gelişme ve Yapılar

ÜYELİK	OBA	KABİLE	ŞEFLİK	DEVLET
İnsan Sayısı	Yüzden az	Binden az	Binlerce	Elli bin ve üstü
Yerleşme Şekli	Göçebe	Yerleşik	Yerleşik	Yerleşik
İlişki Temeli	Akrabalık	Akrabalık-Klan	Sınıf-hane	Sınıf-hane
YÖNETİM				
Karar Alma	Eşitlikçi	Eşitlikçi	Merkezi	Merkezi
Baş geçme		Ulu kişi	Babadan oğula	
Bürokrasi	Yok	Yok	Yok veya 1-2 düzey	Pek çok
Güç-bilgi tekeli	Yok	Yok	Var	Var
Anlaşmazlıklar Çözümü	Resmi değil	Resmi değil	Merkezi	Yasa-Yargıç
EKONOMİ				
Yiyecek üretimi	Yok	Kısmen var	Var	Yoğun
İş bölümü	Yok	Yok	Kısmen var	Var
Alışveriş	Karşılıklı	Karşılıklı	Yeniden-Hariç	Yeniden-Vergi
Toprağın denetimi	Grup	Klan	Şef	Çeşitli

Kaynak: (Güner, 2010: 8).

Devlet, bugünkü anlamı ve unsurlarıyla ele alındığında ise 15. ve 16. yüzyıllar içinde ortaya çıkmış yeni bir kavramdır. Günümüzdeki anlamıyla milli devlet, Ortaçağ'ın sonlarında ve Yeniçağ'ın başlarında Avrupa'da feodalizmin yıkılışı ve kilisenin siyasi tesirinin azalması sonucu ortaya çıkmıştır. Milli devlet, dağınık ve çatışma halindeki otoriteler arasında bölünmüş haldeki insanları millet ve ülke kavramları etrafında bir araya getiren yeni bir kuruluştur. Bunun sonucunda tam olarak benzeri bulunmayan, yeni bir siyasal bütünleşme ve yeni bir örgütlenme olarak modern devlet kavramı doğmuştur (İkizler, 1998: 7).

1.2. Devletin Unsurları

Devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenliği bulunan belirli bir insan topluluğunun meydana getirdiği varlık olarak tanımlanmaktadır. Devletin, bu tanımda da yer alan üç temel unsuru bulunmaktadır. İlk kez Georg Jellinek tarafından ortaya atılan “üç unsur teorisi” devleti “insan, toprak ve egemenlik” unsurlarının birlikteliğiyle oluşan bir varlık olarak tanımlamaktadır.

Devletin ilk zorunlu unsuru olarak ele alınabilecek insan topluluğuna “millet” adı verilmektedir. Millet birbirine çeşitli bağlarla bağlı insan topluluğunu ifade eden kavramdır. Bir arada yaşayan bu insan topluluğunun tarihsel, kültürel, sosyal çeşitli bağlarla ortak bir paydada buluşmaması halinde sağlıklı bir devlet örgütlenmesinin de tesis edilmesi oldukça güç olacaktır.

Vatandaş olarak kişilerin devlet içerisinde bazı hak ve özgürlükleri olduğu gibi devlete karşı da ödevleri bulunmaktadır. Devlet ile bireyler arasında bu ilişkileri yürüten mekanizma siyasettir. Vatandaşlık kavramının devlet olgusu içerisinde önemli bir rolü vardır. Vatandaşlık bağının oluşmasında devletler kan esası ve toprak esası olmak üzere iki yol izlemektedirler (İkizler, 1998: 19).

Devletin ikinci unsuru olan toprak unsuruna “ülke” adı verilmektedir. Ülke, belirli bir insan topluluğunun egemenlik kurup sürekli yaşamını sürdürebileceği belirli sınırlar içerisinde bulunan toprak parçasıdır. Bu noktada söz konusu topraklar sınırlarının belirlenmesi ve bu sınırlar dahilinde bulunan toprakların dış tehditlere karşı savunulması da devletin başlıca görevlerindedir.

Devleti oluşturan üçüncü ve son zorunlu unsura ise “egemenlik” adı verilmektedir. Egemenlik en üstün güç anlamına gelmektedir ve devletin iktidar unsurudur. Bir devletin varlığından söz edebilmek için, insan topluluğunun belirli bir toprak parçası üzerinde en üstün iktidara haiz olması ve bu iktidarın da uzun bir süre devam etmesi gerekmektedir (Gözler, 2007: 4).

Devlet toplumu meydana getiren kişi ve grupların ortak bir ülkü için bir araya gelerek örgütlenmesi ve bir düzen yaratması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ulusal egemenlik adı verilen ve devlet içinde yer alan otorite, o ülkede hayatını sürdüren herkesin iradeleri ve kabulü ile oluştuğundan ayrı bir güce ve yetkiye haiz olmaktadır.

Bu iktidarı yaratan ortak irade halkın kabul ettiği yazısız bir sözleşme niteliğindedir ve şüphesiz bu sözleşme en iyi demokrasi rejimi ile uygulanma imkanı bulmaktadır.

1.3. Modern Devletin Gelişimi

Feodalitenin gerilediği 16. yüzyıl sonunda ortaya çıkan mutlakiyetçi iktidarlar, Fransız İhtilali, göç ve kentleşme hamleleriyle gelişen sosyal ve ekonomik sürecin etkisi altında kalmış ve ulus yapılarının ön plana çıkmasıyla modern devlet anlayışı gelişim göstermeye başlamıştır. Kapitalizmin gelişmesiyle meydana gelen modern devlet; nüfusun artması, ekonomik hareketlilik, şehirlerde ticaretin artması ve canlanma gibi sonuçları ortaya çıkarmış, vergi gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda ücretli memurlar, askerler ve hizmet sistemi oluşmuştur. Burjuvazi, kapitalizmle birlikte iktidara ortak olmak istemiş, geleneksel toplumun iktidara itaati dinsel ve ahlaki bir vazife olarak kabul ettiği yapısı iktidarın bölüşülmesi ve kapitalizmin gelişimiyle değişmiştir (Güner, 2010: 11). Yeni sosyal sınıflar sistematik bir hukuk düzeni talep etmişlerdir. Burjuvazi keyfi uygulama ve kurallarla karşılaşmak istememekte ve yerel bağlar yerini ulusal bağlara, yerel hukuk ise yerini ulusal hukuka bırakmaktadır. Kapitalizmin gelişmesi sırasında ticaretin ve üretimin büyümesi şehirlerde refah seviyesini arttırırken, yoksullar ile sermaye sahipleri arasında açılan makası kapatacak yeni bir hukuk nizamının kurulması ve kapitalist düzenin çalışmasını sağlayacak bürokrasi ihtiyacı baş göstermiştir. Bürokrasi, kendisini meydana getiren rasyonel bir hukuk ve biçimsel kurallar sınırlarında faaliyet göstermek üzere merkezi nitelik kazanmıştır (Yüksel, 2006: 219).

Modern devlette bürokrasinin iktidarının artmasına ilişkin demokrasi tartışmaları bilhassa özgürlük açısından önemlidir. Demokrasi tartışmalarında klasik yaklaşımlarda zorbalık olasılığı üzerine kaygılar bulunmaktadır. Tocqueville, Amerika'da demokrasi gelişimi üzerine yaptığı çalışmalarda nüfusun yetişkin kesimine tanınmış vatandaşlık haklarıyla diğer bir deyişle demokrasinin gelişimiyle doğru orantılı olarak tüm bireyleri alakadar eden toplumsal şartlara ilişkin bir sürecin başladığını ortaya koymaktadır. Geleneksel dönemden beri devlet adına tüm statüler alt üst edilmiştir. Tocqueville, bu şekilde devletin düzenleyici rolünün gündelik yaşamın her düzeyinde artmasıyla kişisel bağımsızlığın ve özgürlüklerin tehlikeye düştüğünü belirtmektedir. Demokratik devrim ile tüm çekişmelerin merkezi ve refahın güvencesi devlet olmuştur. Bu düzenlemeler devleti toplumun merkezine konumlandırmıştır (Bayram & Çınar, 2007: 21).

Tablo 2: Devlet Fonksiyonlarının Aşamaları

Düzyey	Piyasa Başarısızlığı Nedeniyle Devletin Yüklendiği Görevler	Eşitliği Arttırmaya Yönelik Görevler
Asgari Fonksiyonlar	<ul style="list-style-type: none"> • Tam kamusal malların üretimi • Savunma • Hukuk ve düzenin sağlanması • Mülkiyet haklarının korunması • Makro ekonomik yönetim • Kamu sağlığının korunması 	<ul style="list-style-type: none"> • Yoksulları koruma • Yoksulluğu azaltıcı programlar • Afet yardımları
Orta Düzey Fonksiyonlar	<ul style="list-style-type: none"> • Temel eğitim • Çevresel koruma • Tekellerin düzenlenmesi • Toplum yararına düzenlemeler yapma • Anti tröst politika geliştirme • Eksik bilgiyi giderme • Sigorta (sağlık, hayat, emeklilik) • Finansal düzenleme • Tüketicinin korunması 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal güvenliğin sağlanması • Emeklilik fonlarının yeniden dağıtımı • Aile ödenekleri • İşsizlik sigortası
Müdahaleci Fonksiyonlar	<ul style="list-style-type: none"> • Özel kesim faaliyetlerini koordine etme • Piyasaları geliştirme • Sivil örgütlerin inisiyatiflerini yönetime yansıtma 	<ul style="list-style-type: none"> • Varlıkların yeniden dağıtımı

Kaynak: (Güner, 2010: 13).

Koruyucu devlet olarak tanımlanan modern devlet, evrensel ve eşit ilke olarak benimsenerek hukuki çerçeveye ortaya çıkarılmış vatandaşlık olgusu bireyler ile devlet arasındaki ilişkinin belirleyicisi olmaktadır. Görevler, zenginlik, toplumsal statü ve dini inanişaya göre değil vatandaşlık çerçevesinde; harcamalar, makamların satışı ya da bağış olarak değil vergilerle yerine getirilmektedir. Şahsi durumları göz önünde bulundurmadan genel ve soyut kurallarla vatandaş ile ilişkiler belirlenmektedir ve söz konusu kurallara da “kanun” adı verilmiştir. Zaman içinde kendisinden önceki devlet tiplerini sona erdiren modern devletin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Güner, 2010: 12):

- Ulus devlet şeklinde ortaya çıkması,
- Merkeziyetçiliğe dayanması,
- Toplumsal iradenin bir mecliste toplanması,
- Laiklik ilkesi temelinde kurulmuş olması,
- Hukuk devleti olmasıdır.

Modern devletlerin taşıması gereken en önemli nitelik olan hukuk devleti ilkesinin beraberinde getirdiği yine çok önemli bir kavram bulunmaktadır: “Sosyal Devlet Anlayışı.” Günümüzde modern bir hukuk devletinin aynı zamanda sosyal devlet ilkesinin taşıması ve sosyal politikalara sırtını dönmesi hukuk ilkelerine ters düşmektedir.

1.4. Sosyal Devlet Anlayışı

Modern devlet ve demokrasiye atfedilen önemin bir sonucu olarak 20. yüzyıl ortalarından itibaren sosyal devlet kavramı sahneye çıkmıştır. 1929 Büyük Buhran sonrasında kamu kesimi ekonomide daha müdahaleci hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasi olgusunun gelişimi sonucu ekonomide daha aktif bir rol üstlenen devletten beklentiler artmış ve devletin sadece klasik görevlerini ve zorunlu hizmetleri yerine getirerek daha tarafsız ve pasif bir rol izlemesinin sosyal adaleti tesis etme ve toplumsal refahı sağlama konusunda başarısızlığa yol açacağı görüşü ortaya çıkmıştır.

Sosyal devlet, vatandaşlara temel hak ve özgürlüklerinin verilmesinin yanı sıra onlara insanca bir hayat sürmeleri için elzem olan ihtiyaçlarını karşılama noktasında görev üstlenmiş bir devlet anlayışını ifade etmektedir. Bu rolü üstlenen devlet,

vatandaşlarının refah düzeyini arttırma, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik, insani standartlarda yaşam kalitesi gibi konularda politikalar üretmektedir.

Sosyal devlet oluşumunun temelinde refahın devlet eliyle yeniden dağıtılması yer almaktadır. Piyasa temelli refah dağılımının optimallikten sapması sonucunda veya sosyal harcamaların optimal düzeyde gerçekleştirilememesi durumunda devletin refah dağılımında rol alması refah devletinin temelini oluşturmaktadır. Refah devletinin bu yapısı sosyal devlet kavramına işaret etmekte ve modern dünyada refahın artırılması sosyal devlet kavramına yüklenmiştir (Andersen, 2012: 4-5).

“Refah Devleti” şeklinde de anılan sosyal devlet, toplumun maddi, medeni ve kültürel gereksinimlerini gidererek refah şartlarını daha iyi hale getirme gayesiyle sosyal güvenlik kurumları oluşturma ve adaleti sağlama çerçevesinde şekillenmiştir. Devlete farklı bir perspektiften bakarak yeniden tanımlayan bu anlayışın içeriğinde, düşük gelir düzeyinde bulunan kesimleri koruyan, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunu kolaylaştıran ve vergi, istihdam ve ücret politikalarını gelir dağılımını düzeltici şekilde oluşturan bir devlet anlayışı bulunmaktadır (Çakmak, 2017: 5).

Sosyal amaçlar doğrultusunda uygulamaları yürürlüğe koyan devlet zamanla piyasa aktörlerini dışlayarak organize şekilde kamu gücünü kullanma yoluna gitmiştir. İzlediği politika seçimlerini ihtiyari şekilde yapan devletin, sosyal amaçları gerçekleştirme amacı ya da iddiasıyla her zaman doğru tercihleri hayata geçireceğini düşünmek iyimserlik olacaktır.

Kuşkusuz sosyal devlet anlayışı modern demokrasilerde bir gereklilikten öte hale gelmiştir. Ancak bu amaçla uygulanan politikaların keyfi yetkilerle belirlenmesi hem amacına ulaşması konusunda sapmalara hem de kamu ekonomisinde bir takım sorunların baş göstermesine neden olmaktadır.

1.4.1. Sosyal Devlet Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Tarih boyunca hakkında farklı tanımlamalar yapılmış olan sosyal devlete ilişkin hala ortak bir tanımlama yapılamamıştır. Yapılan tanımlar minimum seviyede sorumluluğu olan devletten, çok geniş bir rol atfedilen devlete kadar farklılaşmaktadır. Genel anlamda sosyal devlet, sosyal güvenliği ve sosyal adaleti tesis etmek ve herkese insan haysiyetine yaraşır bir asgari hayat standardını sağlamakla görevli devlet anlayışını ifade etmektedir. Sosyal devletin temel sorumlulukları sosyal adalet ve sosyal

güvenlidir. Sosyal devlet bu sorumluluklarını ekonomik ve sosyal hayata müdahale ederek yerine getirmektedir (Şimşek, 2012: 12-13).

Sosyal devlet, aydınlanma felsefesine, eşitlik ve ilerleme düşüncesine ve bunlara bağlı olarak insan hakları anlayışına dayanmaktadır. Sosyal devlet genel anlamda vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirme, bir hayat düzeni sağlama ve sosyal güvence altına alma konularını kendisine vazife edinmiş devlettir. Bu kapsamda sosyal devletin öğeleri şu şekilde sıralanabilir (Topuz, 2009: 117):

- Ulusal geliri arttırmak,
- Ulusal güvenliğin adaletli dağılımını sağlamak,
- Bireyleri sosyal güvenliğe kavuşturmak,
- Özgürlüklerin gerçekleşmesi için maddi olanak sağlamaktır.

Bir başka tanıma göre sosyal devlet; sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, vatandaşlarına insan şeref ve haysiyetine yaraşır, maddi, medeni ve kültürel gereksinimleri içeren asgari refah koşullarını sağlamak amacıyla, sosyal adaleti tesis etme yönünde tedbirler alan ve sosyal haklar noktasında eşitlik ilkesini toplumdaki tüm bireyleri kapsayacak biçimde uygulayan, vergi ve ücret politikaları vasıtasıyla gelir dağılımında adaleti sağlama vazifesi edinen, korunmaya muhtaç kesimleri gözeten, istihdam ve sosyal güvenlik politikalarına şekil veren, sağlık, eğitim, mesken gibi toplumsal ihtiyaçları gidermeye yönelik uygulamaları yürüten ve çalışma hayatını düzenleyen önlemler alan devlet olarak ifade edilmektedir (Toprak, 2014: 15). Buradan yola çıkarak sosyal devlet anlayışının, devletin işlev ve görevlerini oldukça arttırdığı ve devletin artan bu beklentileri yerine getirmek için ekonomik anlamda hacmini arttırdığı sonucuna varılabilmektedir. İktisadi boyutu artan devletin uyguladığı politikalar yoluyla ekonomiye müdahalelerinin de artması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sosyal devlet, toplumu oluşturan tüm bireylere onurlu bir hayatın bir hak olarak her zaman sağlanması gerekliliğine dayanmaktadır. Söz konusu hak, vatandaşların ortak servete yapmış oldukları katkı dikkate alınmaksızın sağlanmalıdır. Sosyal devletin görevleri, onurlu bir hayatın tüm vatandaşlara sağlanması fikri ile ilişkilidir. Sosyal devletin görevleri genel anlamda sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, gelirin yeniden dağıtımını ve sosyal refah hizmetleri olarak beş başlığa ayrılmaktadır. Devletin bu

görevlerine ilişkin bütçeden ayırdığı pay ya da yaptığı harcamalar, sosyal devletin önemli bir göstergesidir (Topuz, 2009: 117).

1.4.2. Sosyal Devlet Anlayışının Tarihsel Gelişimi

Sosyal devletin fonksiyonlarını başlangıçta dinsel kurumların üstlendiği görülmekte ve geçmiş dönemde sosyal devletin teorik argümanları Katolik Korporatizmi ile farklı versiyonlarına dayanmaktadır. Sosyal devlet kavramı ilk kez 1941’de İngilizce dilinde kendisine yer bulmuştur. Bu terim aynı dönemde İkinci Dünya Savaşı dönemi İngiltere’sini Nazi Almanya’sından ayırmak için Başpiskoposluk Kilisesi tarafından kullanılmıştır. Sosyal devlet literatüre ise Beveridge Raporu ile 1942 yılında girmiştir (Genç, 2009: 139).

Modern refah devletlerinin orijininin 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına dayandığı görülmektedir. Esas gelişimini İkinci Dünya Savaşı sonrası “Altın Çağ” olarak adlandırılan 1945-1975 yılları arasında kaydettiği söylenebilir. Bu dönemde ülkeler altın çağdan etkilenmiş ve pek çok kanun uygulamaya geçmiştir. Buna örnek olarak Almanya’da 1919 yılında çıkarılan Weimar Anayasası gösterilebilir. Bu anayasa aile, sağlık, çalışma ve meslek grupları ile eğitim hakkını güvence altına alan, bunun yanında işçi ve işveren arasındaki bağı güçlendiren ve orta sınıfın kollanmasına önem veren bir nitelik taşımaktadır. İktisadi yaşamın adaleti esas olarak herkesin insanlığına yaraşır biçimde düzenlenmesi ilkesi yasada belirtilmiş ve altın çağ ile 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası ve 1958 Fransız Anayasası tarafından da kabul görmüştür. Sonucunda 1960 ve 1970’li yıllar refah devletinin yükseldiği yıllar olmuştur. Bununla birlikte 1941 tarihli “Atlantik Paketi”, 1944 tarihli “Philadelphia Bildirgesi”, 1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, ILO’nun başta 102 sayılı “Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi” olmak üzere çeşitli sözleşmeleri, “Avrupa Sosyal Şartı” ve “Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi” gibi refah devleti olma konusunda ülkelere zemin hazırlayan uluslararası belgeler bulunmaktadır (Kurşun & Rakıcı, 2016: 138-139).

Bazı teorisyenler sosyal devletin kökeninin 19. yüzyıla dayandırılmasını, sosyal devleti sosyalizm ve kapitalizme hapsettiği gerekçesiyle eleştirmektedirler. Bu yönde bir bakış açısı, sosyal devletin yaşam ve mülkiyete ilişkin kazanımlarla sınırlamakta ve gelirin yeniden dağıtımını, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, kolektif hizmetlerin yerine getirilmesi gibi işlevleri gözden kaçırmaktadır. Sosyal devlet olgusunun kökeni,

Ortaçağ'da fakirliği Tanrı'nın eseri olarak gören ve fakirlikle mücadelede öncelikli kurum olarak kiliseyi kabul eden görüşten ayrılma sürecine kadar dayandırılabilir. Bu anlayışın terk edilmesi ile yoksulluk sorunu ve fakirlerin korunması dünyevileştirilerek devletleştirilmiş ve yoksulluk sosyal bir sorun olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda sosyal adalet modern devletin bileşenleri arasında gösterilmiştir (Kayalidere& Şahin, 2014: 60).

Sosyal devlet kavramının yaygınlaşması 20. yüzyılın ikinci yarısı ile gerçekleşmiştir ancak bu döneme kadar birçok sosyal devlet kazanımı işçi sınıfının mücadelesi sonucu elde edilmiştir. Amerika'da ve Avrupa'da çeşitli sosyal devlet anlayışlarını ve uygulamalarını kapitalistleşme, demokratikleşme ve modernleşme ile açıklamak yetersiz olacaktır. Sosyal devlet, kapitalist toplumlarda emekçi sınıfın mücadelesi sonucu ortaya çıkan bir uzlaşma formülüdür ve işlevi Batı'da oluşan devlet tipinin kapitalizm, ekonomi ve demokrasiden oluşan siyasal temellerinde değişim yaratmadan sosyal güvenliğin tesis edilmesi, hayat standartlarının yükseltilmesi, işsizliğin engellenmesi ve refahın yaygınlaştırılmasıdır (Topuz, 2009: 119). Bu işlevler doğrultusunda bu denli kabul gören sosyal devlet anlayışının tarihi gelişimi süresince ihtiyaç sahiplerine ve toplumsal yaşam şartlarının iyileştirilmesine yönelmiş olması haklı bir sempati toplamasına sebep olmuştur. Ancak 1980'lerde Neoliberal görüş tarafından eleştirilen sosyal devlet anlayışı; sürekli hale gelen bütçe açıklarının, tüketim artışının ve buna bağlı olarak tasarrufların azalmasının ve uzun vadede büyümenin azalmasının sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Buna rağmen sosyal devlet kavramı günümüzde hukuk devletinin gereklerinden biri olarak görülmekte ve modern demokrasinin sonuçlarından biri olarak kitlelerce benimsenmektedir.

1.4.3. Sosyal Devletin Temel Niteliği ve Amaçları

Sosyal devlet, sanayileşme sonucu kapitalist ekonomilerde baş gösteren problemler, eşitsizliğin artması ve güvensizlik ile birlikte siyasal hakların gelişmesiyle devletin bu duruma kayıtsız kalamayacağı ve müdahale etmesi gerekliliği sonucu gelişim göstermiştir. Sosyal devlet bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi temin eden, onlara sosyal güvenlik imkanı sunarak toplumsal tehlikelere karşı koruyan, toplum içinde statülerine bakmaksızın bütün vatandaşlara belirli standartlarda sosyal hizmet sunan devlettir. Liberalizmin varlığını sürdürme çabası olarak sosyal devletin ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer faktör, sanayileşme ile birlikte liberal

politikaların problemleri çözememesi ve yeterli olamamasıdır. Liberal felsefede yer alan “minimal devlet” ve “sınırlı devlet” anlayışları geçirdikleri dönüşüm sonucunda “sosyal devlet” safhasına gelmişlerdir. Bu sebeple sosyal devlet anlayışında liberal düşüncede yer alan devlete ilişkin temel ilke ve kurumlar muhafaza edilmiş, yalnızca değişen siyasi, ekonomik ve sosyal şartlara uyum gösterebilmek için devlet anlayışı, görevi ve sorumluluklarında devlete sosyal devlet niteliği kazandıran değişiklikler yapılmıştır (Şimşek, 2012: 19-20).

Tarihsel perspektiften bakıldığında sosyal devleti liberal devlette ortaya çıkan bir değişim olarak kabul etmek, liberal bir ortamda gelişim göstermesi, kaynaklarını bu ortamın belirsizliklerinden alması ve sistemin ekonomik temellerinden yararlanması varsayımları çerçevesinde mümkündür. Refah devletinin gelişiminin sınırlarını ve yönünü, liberal düşüncüyü uygulayan gelişmiş devletlerde baş göstermesi belirlemiştir (Toprak, 2014: 18). Liberal devlet anlayışının evrim geçirmiş bir formu olarak nitelendirilebilecek sosyal devlet anlayışı hakkında gerek ismi gerekse topluma ilişkin sosyal kaygılar taşıması sebebiyle sosyalist devlet kavramına yakın olduğu yönünde yanlış bir algı oluşmuştur.

Sosyal devlet, sosyalist devlet anlamına gelmemektedir. Sosyalizmde üretim mallarının tamamının devlet mülkiyetinde olması ve işçi sınıfının devlet idaresinde hakim olması durumu mevcuttur. Bunun dışında sosyalist düşüncede kişinin rolü ve serbestliği minimum düzeye indirilmiş ve bireyin yerine toplum ya da toplum adına karar verme yetkisine haiz gruplar ikame edilmiştir. Sosyal devlet fikriyatında bu durum tam tersi şekilde kabul görmektedir. Özel mülkiyetin esas olması, kişinin ekonomik kararlarında tam bir serbestliğe sahip olması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Sosyal devlet, liberalizmin ve sosyalizmin katı yanlarını barındırmayan ve iki anlayışın ortasında konumlanan bir devlet modelidir ve sosyal devlet, sosyalist devletler gibi devlet baskısını kişilere uygulamayan aynı zamanda liberal devletler gibi vatandaşını sosyal problemler karşısında yalnız bırakmayan bir devlettir. (Şimşek, 2012: 20-21). Devlet vatandaşını sosyal anlamda yalnız bırakmayan bir konumda olmakla birlikte onlara temel özgürlükleri dışında maddi ihtiyaçlarını giderme noktasında da yardımcı olmaktadır. Sosyal devlet için sosyal yardım ve sosyal hizmetler vatandaşlara karşı bir lütuf anlamına gelmez. Bu devletin özel teşebbüslere bırakılamaz bir vazifesidir.

Bir devletin sosyal bir hukuk devleti olma iddiasının bulunmasının gerektirdiği vazifelerinin bir amacı bulunmaktadır. Sosyal devletin varoluş amacı olarak da algılanabilecek bu amaçlarla devlet vatandaşlarının refah düzeyinin arttırmak ve toplumda sosyal adaleti sağlamak görevlerini yerine getirme gayesindedir. Sosyal devletin amaçları genel olarak şu şekilde sayılabilmektedir (Genç, 2009: 157):

- Gelir dağılımında adaleti tesis etme,
- Sosyal güvenlik (sosyal sigorta, sosyal yardım ve hizmetler),
- Tam istihdam,
- Yoksullukla mücadele,
- Fırsat eşitliği ortamı oluşturma,
- İktisadi büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirme,
- Sosyal barış ve sosyal adaletin tesisi.

Gelişmiş Batı ülkelerinde baş gösteren ve zamanla gelişen refah devletlerinin, neoliberal felsefenin öne çıkmasına kadar olan süreçte vergileri ve harcamaları arttırdığı ve yoğun şekilde sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi sosyal hizmetlere odaklandığı görülmektedir. Sosyal devletin temel amaçlarından biri olan gelir dağılımında adalet, toplum içerisinde bireylerin elde ettiği gelirler arasında büyük farklılıkların ortaya çıkmamasını, milli gelirin toplumsal gerginliğe mahal vermeyecek biçimde bireyler ve sınıflar arasında bölüşülmesini ve toplumca kabul edilebilir düzeyde gelir paylaşımını ifade etmektedir. Sosyal devlete ilişkin beklenti, kamu gelirlerini ve kamu harcamalarını kullanarak bireyler arasında zenginden yoksula doğru geliri yeniden dağıtması, servet ve gelirler arası eşitsizlikleri azaltma uğraşında olması ve adil milli gelir dağılımı sağlanamaması sonucunda fakirleri, düşkünleri, güçsüzleri, bakıma muhtaç çocukları korumasıdır. Sosyal refah devleti böylece toplum içerisinde yoksulluğu azaltarak refahı arttırmayı, hayat standartlarını yükseltmeyi ve gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlamaktadır (Toprak, 2014: 40-41).

Bu amaçlar doğrultusunda bu denli kabul gören sosyal devletin, işlevlerini yerine getirerek amaçlarına ulaşması hususunda politika belirleyicilerin tercihleri büyük önem arz etmektedir. Politika tercihlerinin sosyal devlet amaçlarıyla uyumsuzluğu durumunda sınırlandırıcı hukuki bir çerçevenin bulunmaması, sosyal adaletle yönelik

devlet anlayışının gerilemesine ve vatandaşlar nezdinde sosyal devlet algısının zedelenmesine yol açacaktır.

Modern maliyecilere göre kamu kesimi kavramı ekonomik düzenlemelerin gerçekleştirildiği kurum kavramından çıkmış olup sosyal hayata müdahale eden bir kurum olarak kabul edilmektedir. Modern dünyada kamu kesimi değerlendirildiğinde kamu kesiminin bu yönde evirildiği gözlemlenmektedir. Bu yaklaşımın ortaya koyduğu en önemli yapı ise sosyal refah devletidir. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında etki alanı yayılan bu yaklaşıma göre kamu kesimi ekonomik amaçların yanı sıra sosyal hayata müdahale ederek sosyal refahı artırmayı amaçlayan bir kurum haline gelmiştir. Özellikle Lindbeck'in savunduğu bu görüşe Musgrave çok iyimser bir bakış açısına sahip olmayarak refah devletinin finansman açısından sorunlar yaşayabileceğini savunmaktadır. Musgrave'e göre refah devletinin finansmanı dışa açık bir ekonomi de küreselleşme ile birlikte mali rekabette zayıflayacak ve refah devletinin finansmanı mali açıdan rekabet edemeyecektir (Sinn vd., 2003: 12).

1.4.4. Sosyal Devletin Sınıflandırılması

Sosyal devleti sınıflandırmaya yönelik ilk çalışmalar, 1958 yılında refah devletlerinin “kalıntı” ve “kurumsal” olarak sınıflandırıldığı yaklaşım ile Wilensky ve Lebeaux'a aittir. Richard Titmuss tarafından yapılan üçlü sınıflandırma ise yapılmış bir başka sınıflandırma çalışmasıdır. Titmuss bu çalışmada refah devletlerini “kalıntı refah modeli”, “endüstriyel başarı-performans modeli” ve “kurumsal-yeniden bölüşümcü model” şeklinde ortaya koymaktadır (Durdu, 2009: 44). Sosyal refah devletini sınıflandırmaya ilişkin ilk çalışmalar genel anlamıyla bu şekilde seyrederken konu ile ilgili en çok kabul gören sınıflandırma Esping-Andersen'e ait olmaktadır.

Refah devletlerini sınıflandırma konusunda önde gelen çalışmalar Esping-Andersen'e ait olan “Refah Kapitalizminin Üç Dünyası” ve “Endüstri Sonrası Ekonomilerin Toplumsal Temelleri” adlı eserlerdir. Esping-Andersen, klasikleşen ilk çalışmasında liberal refah modeli (ABD, İngiltere), muhafazakâr refah modeli (Fransa, Almanya, Belçika) ve sosyal demokrat refah modeli (İsveç, Danimarka) olmak üzere üç tür sosyal refah devleti gruplandırması yapmaktadır (Özdemir, 2007: 131).

Tablo 3: Esping-Andersen'in Üç Tür Refah Devleti Sınıflandırması

Rejim	“Liberal”	“Muhafazakar”	“Sosyal Demokrat”
Önde gelen örnekleri	ABD, İngiltere	Almanya	İsveç
Felsefi temeli	Klasik Liberalizm	Muhafazakar sosyal politika	Sosyalizm/ Marksizm
Dekomüdfikasyon (Piyasadan bağımsız olma durumu)	Düşük	Orta	Yüksek
Sosyal haklar	Gereksinim temelli	Katkıya dayalı	Evrensel
Refah önlemleri	Karma hizmetler	Transfer ödemeleri	Kamu hizmetleri
Haklar	Düz oranlı ödenekler	Katkıya dayalı	Yeniden dağıtıcı
Sosyal politika sağlayan kurumlar	Piyasa (Kalıntısar)	Devlet (Mesleksel)	Devlet (Evrensel)

Kaynak: (Özdemir, 2007: 132).

Esping-Andersen'in sınıflandırmasının özünde refah devletlerinin inşa süreci yer almaktadır. Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygın olarak görülen sosyal demokrat refah modeli, örneğin sağlığı piyasadan bağımsız hale getirme uğraşındadır. Kıta Avrupası'nda hâkim olan muhafazakâr refah devleti modeli ise korporatist bir model olup sigorta sistemi ve varlık araştırmasına dayalı bir modeldir. Muhafazakar refah devleti sosyal hakları piyasadan dekomüdfife (sosyal ihtiyaçların devlet gibi piyasa dışı kurumlar tarafından giderilmesi) etmemesine rağmen içinde piyasa eleştirisini de barındırmaktadır. Klasik yoksulluk yasalarının bir uzantısı olan liberal sistem ise Anglo Amerikan sistemlerinde geçerli olmaktadır ve piyasa kaynaklı olumsuzluklara tampon olmaya çalışmaktadır. Refah devleti sınıflandırmasında ilk adım komünizm temelli refah devletinin çöküşü yer almaktadır. Komünizm temelli refah devletinin yıkılması sonucunda refah devleti sınıflandırması Batı Avrupa ülkeleri özelinde

gerçekleştirilmiştir. Üç grupta yapılan sınıflandırma sosyal demokrat, liberal ve muhafazakâr şeklindedir(Durdu, 2009: 44, de Frel, 2009: 17-19).

Tablo 4: Esping-Andersen'in Değişen Refah Devleti Sınıflandırması

1990'da Yaptığı Sınıflandırma
<p>Sosyal Demokrat : Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda</p> <p>Liberal : Amerika, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya</p> <p>Muhafazakar : İtalya, Fransa, Avusturya, Almanya, Belçika</p> <p>Sınıflanmayanlar : İrlanda, Yeni Zelanda, İngiltere</p>
1999'da Yaptığı Sınıflandırma
<p>Evrensel : Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve (bir dereceye kadar)İngiltere</p> <p>Kalıntı : Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Amerika ve (bir dereceye kadar) İngiltere</p> <p>Sosyal Sigorta : Avusturya, Belçika, Fransa. Almanya, İtalya, Japonya</p> <p>Sınıflanmayanlar : İrlanda, İsviçre</p>

Kaynak: (Özdemir, 2007: 134).

1.4.4.1. Liberal Sosyal Devlet Modeli

Liberal sosyal devletlerde, vatandaşların bireysel piyasa aktörleridir. Vatandaşlar kendi refahlarını piyasada aramaya yönlendirilirler ve piyasa ilişkilerinin sosyal haklarla değişimi hususunda isteksizlik bulunmaktadır. Son çare olarak başvurulan yer görevini üstlenen devlet sebebiyle sadece en kötü durumlarda gelir aktarımı yapılmakta, buna bağlı olarak başlıca sosyal yardımlar gelir araştırmasına tabi tutulma gerekliliğini doğurmaktadır. Bu modeli benimseyen ülkelerde devlet, İskandinav ülkelerindeki gibi tam istihdamı ya da muhafazakâr ülkelerde olduğu gibi sosyal sorunları gidermeyi öngörmemektedir. Devlet tüm seçenekler denendikten sonra son bir telafi makamıdır (Özdemir, 2007: 135). Bu noktada daha erken devlet müdahalesiyle başarılı şekilde çözülebilecek sosyal problemlere son başvuru mercii olarak devlet tarafından geç müdahale edilmesi olumsuz bir detay olarak değerlendirilebilir.

Liberal refah devleti anlayışının başlıca örnek ülkeleri olarak ABD, İngiltere, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve İrlanda'yı saymak mümkündür. Söz konusu ülkelerde sosyal hakların uygulaması ve kurumsallaşması durumu bulunmamaktadır ve sosyal vatandaşlıktan tam olarak bahsedilemez. Model hakkında değerlendirme yapan fikir adamlarından olan Pierson'a göre üstlendiği sorumlulukları çoğunlukla özel sektör eliyle yürüten liberal sosyal devlet, bu yönde yaptığı sosyal harcamaları da kısıtlama uğraşı içerisindedir. Pierson, vergi gelirin başvurma istekliliğinin az olmasının bu durumun sebebi olduğunu öne sürmektedir. Esping-Andersen'in sınıflandırmasından yola çıkan Ginsburg ise liberal sosyal devletleri, sosyal harcamaların GSYİH'ya oranını düşük olduğu, işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi risklerin ve gereksinimlerin sosyal korumaya düşük düzeyde alındığı, gelir transferinin düşük olduğu ve sosyal güvenlik kapsamında bulunan sosyal yardımlardan faydalanmanın kısıtlandığı, gelir eşitsizliğinin yüksek düzeyde görüldüğü ve devletin yerine getirdiği sosyal hizmetlerin yetersiz şekilde finanse edildiği devletler şeklinde tasvir etmektedir (Şimşek, 2012: 27-28).

ABD ve İngiltere pratikleri sosyal devlet adına altın çağın sona erdiğinin ve bir dönüşümün başladığını işaret etmektedir. İki ülkede vergi oranları ve kesintilerinin düşürülmesi, deregülasyonlar (devletin piyasayı denetim altında tutması) gibi benzer politikaları uygulamaya koymuşlardır. Başka bir deyişle iki ülke piyasanın sınırsız egemenliğini tesis etmek maksadıyla sosyal politikalardan vazgeçerek temelli verimlilik politikasına yönelmiştir (Çakmak, 2017: 29).

1.4.4.2. Muhafazakar Sosyal Devlet Modeli

Muhafazakar sosyal devlet modelinde piyasa etkinliğine önem atfedilmekte ancak katı bir liberal anlayış bulunmamaktadır. Almanya, İtalya, Fransa, Belçika ve Avusturya gibi ülkeler bu modelin kabul gördüğü örnekler olarak sayılabilmektedir. Bu ülkelerde istihdamı yüksek tutma ve çalışma hakkı yerine, sosyal güvenlik vasıtasıyla sosyal sorunları giderme ve sosyal güvenlik hakkı kabul görmüştür. Gelir kaybı yaşayan kişilere devlet yeni istihdam imkanları yaratmak yerine telafi edici politikalarda çözüm aramaktadır. Bu durumun sonucu olarak devlet vatandaşlarını piyasaya giriş ve piyasada kalma yerine piyasadan çıkışa ve piyasaya girmemeye yöneltmektedir (Şimşek, 2012: 28). Devletin telafi edici uygulamalar yönünden devreye girmesi, refah sorunlarının köküne inilmeden geçici çözümler üretilmesine yol açabilecektir. Kalıcı çözümler

yerine tazmin etme yoluna gidilmesi bu uğurda yapılan harcamaları arttırarak ekonomiye de negatif etkiler getirecektir.

Bu noktada Fransa'nın tecrübesi dikkat çekicidir. Bretton Woods Sisteminin çöküşü ve 1973 Petrol Şoku ile zarar gören ve kendisine yük oluşturan sosyal devlet politikalarını yeniden gözden geçiren ülke, 1980'lerde neoliberal bir çizgiye gelmiş, sosyal harcama odaklı politikalardan uzaklaşmıştır (Çakmak, 2017: 32).

Muhafazakar anlayışı temsil eden çevrelerin sosyal devlete yaklaşımlarının pek olumlu olduğu söylenemez. Buna sebep olarak refah devletinin toplumu bir arada tutan ve değerlerini kuşaklar arası aktarılmasında payı olan aile yapısında zedelenmeye yol açtığı ve kilisenin, gönüllü kuruluşların ve mahalli idarelerin gerilediği yönündeki görüşler gösterilmektedir. Buna göre sosyal devletin büyümesi ile ailede bozulma arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır (Özdemir, 2007: 139).

1.4.4.3. Sosyal Demokrat Sosyal Devlet Modeli

Sosyal demokrat sosyal devlet modeli azami düzeyde sosyal standartları sağlamayı ve sosyal hakları geniş ölçüde tesis etmeyi amaçlamaktadır. İstihdam düzeyinin yüksek olduğu bu model diğer modellerle karşılaştırıldığında, piyasaya devlet müdahalesinin en yoğun olduğu sistemdir demek doğru olacaktır. İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka gibi İskandinavya ülkeleri modelin başlıca örneklerindedir. Bu ülkelerde evrensel eşitlik ve dayanışma oluşturulması amacıyla geniş güvenlik sistemi ve transfer programları uygulanmaktadır. Bu şekilde vatandaşların sosyal ihtiyaçlarının piyasadaki bağımsız kılınması hedeflenmekte ve vergilerde bir araç olarak kullanılmaktadır. Söz konusu modelde istihdamın artırılması başlıca konudur ve örnek ülkelerde kamu istihdamı OECD ülkelerinin ortalamasından iki kat fazladır. Güçlü sendikaların varlığı, düşük vasıflı işçilerin de yüksek ücret almalarına sebep olmakta ve bu durum gelir dağılımında adalet konusunda iyileşmeyi beraberinde getirmektedir (Şimşek, 2012: 29). Ücret düzeyindeki artışın enflasyonist etkileri ya da maliyetlerin artması sonucu yatırımları azaltmadaki payı ise başka bir tartışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Bu modele ilişkin İsveç'in edindiği tecrübe faydalı veriler ortaya koyabilmektedir. Sosyal demokrat modelinin kabul gördüğü ülkeler içerisinde yoksulluk oranı en düşük, vergi oranı ve sosyal harcama seviyesi en yüksek olan ülke

İsveç'tir. Modelin gereği olarak her zaman sosyal harcamalara öncelik verilen ülkede buna bağlı olarak kriz olgusu sürekli gündemde olmuştur. Bunun sonucunda ekonomik dengelerin bozulmasıyla 1980'lerde sosyal demokrat hükümet kötü gidişatın durdurulması adına harcamaları azaltarak vergileri arttırmıştır (Çakmak, 2017: 30-31).

Önleyici tedbirlere yapılan başarılı yatırımlar, yaşlılardan çok gençlere hitap eden sosyal politikalara ağırlık verilmesiyle birlikte bu modelin görüldüğü ülkelerin dikkat çekici bir özelliğidir. İskandinavya ülkeleri, artan maliyete sahip programlar ve özel istihdama yönelik talep oluşmasına yardımcı olacak şekilde piyasaların yapılandırılması baskılarıyla 1990'lardan beri uğraşmaktadır. Halkın sosyal devlet anlayışına verdiği destek, problemlerin çözümü açısından olumlu yönde etkili olmuştur (Özdemir, 2007: 141-142). Sosyal devletin vaad ettikleri ve yarattığı algı sonucu toplumda olumlu karşılık bulması oldukça doğaldır. Ancak bu desteğin politika belirleyiciler tarafından suiistimal edilmemesi ve sosyal devlet perdesinin arkasına gizli yanlış politikalarla kamu ekonomisi optimaliteden uzaklaştırılmamalıdır.

1.4.5. Sosyal Devlet Anlayışının Ekonomiye Etkileri

Sosyal devlet genel anlamda vatandaşlarının sosyal durumları ve refahları üzerine eğilen, onlara belirli standartlarda bir yaşam düzeyi tesis etmeyi görev edinen devlettir. Bu tasvir, Batı toplumlarında refah devleti olarak adlandırılan devlet anlayışından farklı değildir. Bu kavram, izledikleri serbest rekabet esasına dayanan ekonomik politikalar ile sosyal güvenlik ve çalışmaya ilişkin kanunlar vasıtasıyla bireylere asgari bir hayat standardı sağlayan devletler için kullanılmaktadır. Sosyal devlet, ne bireyin dokunulmaz hak ve özgürlüklerini elinden almaya çalışır, ne de bireyi sadece fiziki güvenlik sağlayıp diğer hususlarda tarafsız kalarak kaderine terk eder. Tüm vatandaşlarının geleceğe güvenle bakmalarını sağlayıcı tedbirleri kişisel hak ve özgürlüklere zarar vermeden almayı asli bir görev kabul eden devlet, sosyal devlettir (Genç, 2009: 154).

Klasik hak ve özgürlükler hususunda hem devlet hem de birey pasif bir durumdadır. Devlet bu hakları kabul etmekle yetinmektedir ve bu hakları korumaktadır, kişilerde bu haklardan faydalanmaktadır. Çağdaş sosyal ve ekonomik haklar bireye ve devlete aktif bir rol biçmiştir. Gelişen toplumda birey, sahip olduğu hak ve özgürlüklerden faydalanmak için devletin yardımını ve gereksinimlerinin bir bölümünü devletin karşılamasını talep etmektedir. Bireyin toplum üzerinde sahip olduğu

varsayımında bulunduğu ve devletten talep ettiği kamusal nitelikli bir “alacak hakkı” bulunduğu söylenebilir. Söz konusu bu sosyal hakların bütününe sosyal ve ekonomik haklar denilmektedir (Genç, 2009: 155). Bu noktada “ekonomik haklar” ve “ekonomik özgürlükler” kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Birbiriyle eş anlamlı gibi algılanan ve kullanılan bu iki kavram aslında birbirinden farklıdır. Ekonomik özgürlükleri “negatif özgürlükler” olarak, ekonomik hakları ise “pozitif özgürlükler” olarak tanımlanmak gerekmektedir. Negatif özgürlüklerde devletin bireylere hiçbir müdahalede bulunmaması, serbest bırakması ve bireyin davranışını kendisinin tayin etmesi anlaşılmalıdır. Pozitif özgürlükler ise devlete bazı ödev ve sorumluluklar yüklemektedir. Burada devletin yapması gereken bazı şeyler vardır ve bu durum devlete talep etme hakkı yaratmaktadır.

Bu bağlamda ekonomik haklar, sosyal devlet olgusunun büyüklüğünü ve kapsama alanını belirleyen kriterleri oluşturur. Anayasa ve yasalarda yer alan ekonomik hakların sayısı ve niteliği o toplumda sosyal devlet düzeyine ne derece erişildiğini göstermektedir. Bu nedenle ekonomik hakların artması sosyal devlet adına olumlu olarak görülmektedir. Ancak ekonomik haklarda bu artış durumu beraberinde kamu harcamalarında artış ve çeşitlenmeyi gerektirir. Kamu gelirleri vergilendirme, para basma, borçlanma gibi mekanizmalarla arttırılmalıdır. Bu durum devletin ekonomiye müdahalesini arttırır ve sonuç olarak bireylerin ekonomik özgürlüklerinde kısıtlamalar başlar. Ekonomik hakların artmasının maliyeti, ekonomik özgürlüklerin kısıtlanması olmuştur. Buradan yola çıkarak ekonomik haklar ile ekonomik özgürlükler arasında ters yönlü bir ilişki vardır sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır.

Sosyal adalet ilkesi mevcut bulunan değerlerin toplumda adaletli bölüşümünü gerektirmektedir. Sosyal adaletin sağlanması öncelikle ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, toplumsal kalkınma ve gelirin belli bir grupta toplanması yerine toplumda dengeli şekilde dağılması ile mümkündür (Çetin, 2015: 146).

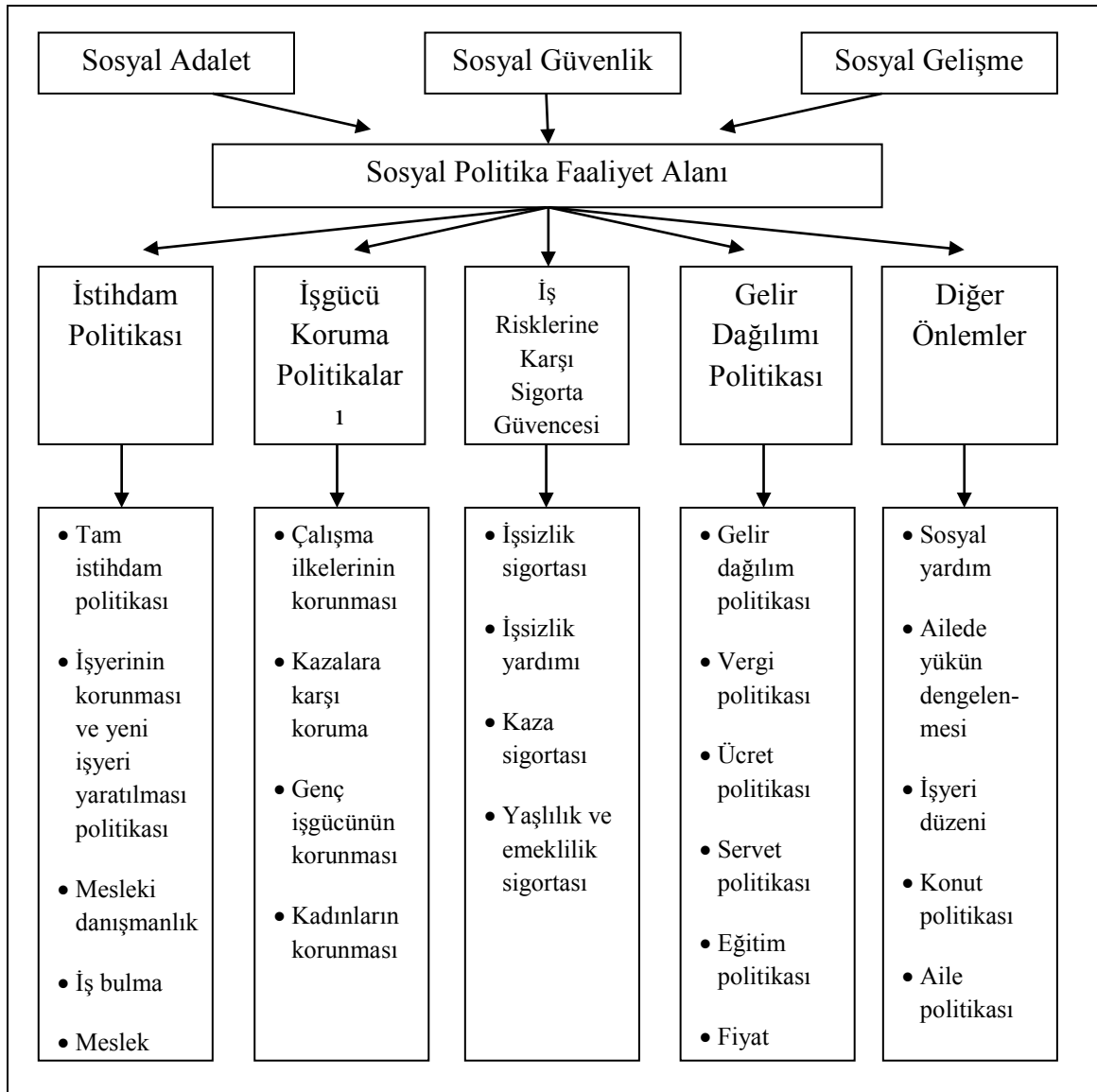
20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren refah devleti anlayışının yükselişiyle birlikte ekonomik haklar artış göstermiş ve geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Sosyal devlet olma gerekliliği kuşkusuz modern insanlık için doğru ve yerinde bir anlayıştır. Bu anlayışın yozlaşmış ve keyfiyetle tercihler yapılan bir kamu ekonomisi ortamında gerçekleştirilmeye çalışılması bir takım ekonomik sorunlar yaratmıştır. Artan ekonomik hakların toplumlarda oluşturduğu beklenti ve bu beklentilerin devletlerin ekonomik

imkânlarını aşması, toplumda siyasi gerginliklere ve istikrarsızlıklara yol açmış ve artan kamu harcamaları kamu ekonomisinde problemler doğurmuştur.

Sosyal devlet anlayışı; sosyal adaletin sağlanmasında, planlı kalkınmaya teşvik edici önlemlerin alınmasında, gelirin ve servetin yeniden dağıtımının gerçekleştirilmesinde vergilendirme aracını kullanmaktadır. Devletin sosyal devlet ilkesinin getirdiği görevleri yerine getirmesi, özel kesimin ortaya çıkardığı kaynakların bir kısmının devlete aktarılması ve bu kaynakların kamusal harcamalara dönüştürülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Üstün, 2003: 255).

Devletin gerçekleştireceği sosyal harcamaları karşılamak adına yapacağı kaynak aktarımının vergiler yoluyla sağlanması ekonomi adına doğru olan finansman yoludur. Ancak her zaman bu mümkün olmamakta ve para basma, borçlanma gibi seçeneklere başvurulmaktadır. Para basma diğer bir deyişle emisyon tercihi, uzun vadede para arzını arttırarak enflasyonist etki yaratabilmektedir. Alım gücünün bu şekilde azalmasının sosyal politikaların hedef kitlesi olan dar gelirli kesime diğerlerine nazaran daha olumsuz şekilde geri döneceğini öngörmek zor olmayacaktır. Borçlanma seçeneğinde de iç borç kaynaklarına başvurulması durumunda borç veren piyasanın tasarruf ve yatırım imkanlarında azalma meydana gelecektir ve özellikle yatırımların azalması üretim ve büyüme üzerinde olumsuz etkiler bırakacaktır. Söz konusu iç borçlanmaların bu denli etkiler yaratabilecek düzeyde olması durumunda özel sektörün dışlanmasına kadar gidebilecek bir süreç başlayacaktır ve bu durum istihdam üzerinde de olumsuz etkiler göstererek işsizlik sorununu gündeme getirecektir. Dış borçlanmaya gidilmesi durumunda ise başta döviz kuru farkından kaynaklanan bir çok olumsuz sonuç ortaya çıkacak ve gelecek nesillerin iktisadi yaşamları da negatif etki altında bırakılacaktır.

Piyasa ekonomisi sosyal devletin ekonomik düzenidir. Ancak liberal devletteki “serbest piyasa ekonomisi” kavramının sosyal devletteki karşılığı “sosyal piyasa ekonomisi” kavramıdır. Sosyal devlette bu şekilde kişilerin özel mülkiyet hakkı, mübadele ve rekabet gibi temel ekonomik hak ve özgürlükleri anayasa ve kanunlarla güvence altına alınmıştır. Sosyal devlette liberal devletten farklı olarak hedeflere ulaşılması adına anayasa ve kanunlar çerçevesinde devletin piyasaya müdahalesi söz konusudur (Toprak, 2014: 35).

Tablo 5: Sosyal Piyasa Ekonomisinin Sosyal Politika Önlemler Katalogu

Kaynak: (Toprak, 2014: 39).

Sosyal piyasa ekonomisi ilk defa İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da ekonomi bakanı Ludwig Erhard tarafından uygulamaya konulmuştur. Erhard, 1945 yılında Münster Deklarasyonu ile sosyal piyasa ekonomisinin esaslarını ortaya koyan Alfred Müller-Armack'ın fikri katkılarıyla 1948 yılından sonra sosyal piyasa ekonomisine ilişkin bir reform hareketi başlatmıştır. Erhard ve Armack, 1948 yılında "Sosyal Piyasa Ekonomisinin Kurulması İçin Koşullar" adında bir açıklama ile sosyal piyasa ekonomisini ortaya koymuş ve Hamburg Deklarasyonu adı verilen bu kararlar ışığında reformlar hayata geçirilmiştir (Toprak, 2014: 35-36).

1980 sonrası sosyal refah devleti anlayışına getirilen eleştirilerin arttığı dönemde küreselleşmenin gerekliliği sonucu neoliberal politikalarda yaygınlaşma görülmüştür. Neoliberalizm esaslı yenedünya düzeninde, sosyal devlet harcamalarının bütçe açıklarını arttırdığı, rekabetçiliği negatif yönde etkilediği, ekonomilerde büyümeye sekte vurduğu vekiizler yarattığı öne sürülerek sosyal devletin sorumluluklarının ve harcamalarının azaltılması gerektiği ortaya konulmuş ya da özelleştirmeye gidilmesi tavsiye edilmiştir. Bu noktada piyasanın, ulusal ve uluslararası piyasa güçlerinin çalışma sahalarının genişletilmesine imkan sunulması için sosyal hakların, sosyal devletin ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sosyal devlet bürokrasisi yoluyla yerine getirilmesi anlayışının rafa kaldırılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Neoliberalizm, hantal devlet mekanizmasının müdahaleciliğinden uzak serbest piyasanın sadece varlıklı olanların değil toplumun tamamının refahını “görünmez bir el” vasıtasıyla sağlayacağı varsayılmakta, sosyal devlete karşı çıkılmaktadır. Bunun yanında küresel ekonomik şartların, sosyal devletin devamını olanaksız ve finanse edilemez hale getirdiği fikri ortaya atılmaktadır. Neoliberalizm anlayışı çerçevesinde dönüşüm geçiren sosyal devletin zayıflatıldığına, küçüldüğüne ya da çalışma refahına, ekonomide etkinliğe ve rekabete yoğunlaşacak biçimde şekil değiştirerek nispeten piyasa esaslı bir hale geldiğine ilişkin iddialar artış göstermiştir (Toprak vd., 2016: 124-125). Neoliberalizm görüşünün bu eleştirilerinin yanı sıra, siyasi iktidarların tekrar seçilebilmek kaygısıyla sosyal devlet beklentilerini imkânları aşmasına rağmen kamu ekonomisi olanaklarını zorlayarak karşılama çabalarına girişmeleri eleştirilmektedir. Bu uğraşlar sonucu kısa vadeli sosyal devlet politikalarının uzun vadede bu politikalara muhatap olan kesimlere yarardan çok zarar olarak dönme olasılığı yüksektir. Bu süreçte yapılan pazarlıklar ve politik mübadeleler yozlaşan sistemin ateşine odun atma işlevi görmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nın kötü tesirleri insanları güvenli ve sosyal fayda getirecek hükümetleri tercih etmeye zorlamış bunun sonucunda da toplumsal dayanışmaya ilişkin siyasi taahhütler baş göstermiştir. Bilhassa vergiler, transfer harcamaları ve kanuni düzenlemeler vasıtasıyla vatandaşların sosyal haklarını temin eden mekanizmalar oluşturulmuş sonucunda tam istihdamı gerçekleştirecek sosyal ve ekonomik faktörler kendini göstermiştir (Gökbunar vd, 2008: 159). Artan ekonomik haklar sonucu imkanları aşan beklentilerin gerçekleşmemesi toplumda ekonomik hak kavramına verilen önemin azalmasına yol açmış, medyanın da etkisiyle halk bu durumu

kandırılmışlık hissiyatıyla karşılaşmış ve bu durum siyaset kurumuna olan güvenin azalmasında da etkili rol oynamıştır. Yine ekonomik haklardaki artış vatandaşlarda günlük yaşamda karşılaşılan tüm sorunların çözümünü devletten bekleme gibi bir yanılgıya yol açmıştır. Bu durumun mahalli yönetimlerde kendisini göstererek demokrasinin yerel anlamda da yıpranmasına yol açabilme ihtimalinin bulunduğu söylenebilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin üstlendiği yeni vazifeler bütçe açıklarına ve enflasyona sebep olmuş, mali açıdan yük getiren refah programları devletler için sürdürülemez hale gelmiştir. Toplumun söz konusu refah programlarına yönelik talebini arttırması sonucu bütçe açıklarının karşılanması için vergilendirme kullanılmıştır. Günümüzde sosyal harcamalar hususunda devletin mi yoksa piyasanın mı başarılı olacağı tartışmaları geniş yer kaplamaktadır. Piyasa başarısızlıklarının devletin ekonomiye müdahalesini haklı çıkarmadığı gibi devlet başarısızlıkları da devletin ekonomiden tamamen elini çekmesinin doğru olacağını göstermez. Bu noktada önemli olan sosyal hizmetleri yürütmeye devletin ve özel kesimin olumlu taraflarının neler olduğunun ortaya konulmasıdır. “Üçüncü Yol” olarak adlandırılan yaklaşımda sosyal refahı gerçekleştirme sürecinde devletle birlikte aile, gönüllü şekilde oluşturulmuş organizasyonlar ve piyasanın daralması gerektiği ortaya konulmaktadır. Bilhassa gönüllü organizasyonların fakir insanlara ulaşmasının devlet kurumlarından daha etkili ve düşük maliyette olacağı savunulmaktadır. Geçmişte yalnızca devletin bulunduğu alanlarda özel ve gönüllü tedarikçiler de yerini almaktadır. Bu yeni anlayış, kar amacı gütmeyen kurumları öne çıkararak yükümlülükleri ağırlıklı olarak yerel idarelere bırakmaktadır. Bu noktada sosyal sorumluluklar yalnızca devlette değil geniş organizasyonlarda da bulunmaktadır (Berkay, 2013: 4-5).

Günümüzde modern devlet anlayışı, yalnızca maddi olanağı olmayan bireylere tüm bireylere insan onuruna ve haysiyetine yaraşır bir hayat standardı temin etme amacındadır. Bu devlet tüm toplumsal, sosyal ve ekonomik gereksinimleri dengeli biçimde karşılayan, toplumsal huzur ve mutluluğu sağlayan devlettir. Bu devlet modern sosyal devlettir (Genç, 2009: 156).

Sosyal devlet olmanın sonucu olan sosyal yönlü kamu harcamalarının karşılanması için bahsi geçen kaynak aktarımının vergi yoluyla sağlanması lazım gelen şeydir. Sosyal harcamaların finansmanının vergi yoluyla gerçekleştirilmesi, sosyal

devlet anlayışında doğru olan finansman şeklidir. Ancak teoride bu şekilde olan durum pratikte farklı işlemektedir. Hükümetler seçmenlerinin hoşuna gitmeyecek vergi hamlelerini tekrar seçilebilmek için mümkün olduğunca yapmamaktadır. Bunun sonucunda artan harcamaların finansmanı para basma, borçlanma gibi ekstra fiscal olarak adlandırılan araçlarla sağlanmakta, bu durumda beraberinde iktisadi sorunlar getirmektedir.

Kuşkusuz bu durumun sonucunda sosyal devlet anlayışı sanıldığı gibi yararlı değil zararlıdır ve terk edilmelidir anlamı çıkmamalıdır. Bu yönde düşünceye sahip pek çok görüş de mevcuttur ancak sosyal devlet anlayışının modern bir hukuk devletinin gereği haline geldiği kabul edilmelidir. Bu noktada önemli olan bu gereklilik haline gelen devlet anlayışının nasıl sağlıklı ve ekonomiye hasar vermeden uygulamaya konulacağına tespit edilmesidir. Bu noktada öncelikle devletin ekonomi içerisindeki varlığının boyutları ve ölçüsü incelenmeli, bu niceliksel inceleme sonrasında işin nitelik tarafı olarak da ekonomide devlet varlığının ne şekilde olması gerektiği üzerinde durulmalıdır.

1.5. İktisadi Yaklaşımlarda Devlet

İktisat bilimi üzerine sistematik çalışmaların başlangıcından bu yana ortaya atılan ve ekonominin genelini kapsayıcı bir nitelik taşıyan tüm bilimsel görüşlerde kamu kesimine de bir yer atfedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Atfedilen bu yer teorilere göre kimi zaman ekonomik düzenin en dışında kimi zaman en merkezinde olmakta; kimi zaman ise teorinin üzerine inşa edildiği sığın belli sınırlar içinde devletin kabul edilmesi şeklinde olduğu görülmektedir.

Antik uygarlıklar döneminde belirli kanun adımları ekonomik doktrinlerin temeline ışık tutabilecek niteliktedir. Gerek din temelli gerekse kültürel veya ahlaki değerlere dayanan doktrin niteliğindeki kanunlar bilimsel alanda ilerlemeler sonucunda doktrinler şeklinde gelişmeye başlamıştır. Özellikle Yunan ve Roma imparatorluklarındaki belirli çalışmalar iktisadi doktrinlerin gelişime temel oluşturmuş ve gelişen dünya koşulları neticesinde modern anlamda iktisadi doktrinler gelişmeye başlamıştır (Gray, 1931: 15-21).

Modern zamanlar öncesi ticareti öne çıkaran Merkantilizm ile başlayan iktisadi yaklaşımlar sınıflandırması tarımın ön planda olduğu Fizyokrat Düşünce ile devam

etmiş, Sanayi Devrimi sonrası Klasik İktisadi Düşünce günümüzde de kabul gören birçok iktisadi prensibi ekonomi bilimine getirmiştir. 1929 Büyük Buhran sonra küresel ekonomik krize klasik iktisadın çözüm üretemediği gerekçesiyle sahneye çıkan Keynesyen İktisat Teorisi, müdahaleci sosyal refah devleti olgusunu bilime kazandırmıştır. 1970'li yıllarda Keynesyen görüşün stagflasyon sorunu sebebiyle eleştirilmeye başlamasıyla Monetarizm, Arz Yanlı İktisat ve Anayasal İktisat gibi yakın dönem iktisadi yaklaşımlar ortaya çıkmış, müdahaleci devlet ve sosyal refah devleti anlayışı gibi fikirleri eleştirerek devletin ekonomideki konumunu ve işlevlerini tekrar tartışmaya açmışlardır.

1.5.1. Merkantilist İktisadi Yaklaşım

Ortaçağın sonlanmasıyla, Avrupa ülkelerinde feodalizmin yıkılışı ticari kapitalizmin yükselişini de beraberinde getirmiş ve bu ticari kapitalist sınıftan türeyen iktisadi yaklaşıma Merkantilizm adı verilmiştir (Öztürk, 2006: 18). Önde gelen temsilcileri Jean Bodin, Thomas Miles, Montaigne ve Jean Baptiste Colbert olan Merkantilist Düşünce; zenginliğin kaynağının altın, gümüş gibi madenlere sahip olmaktan geçtiğini ve ülkelerin zengin olmak için bu madenlere sahip olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu zenginleşmenin yolu da ticaretten geçmektedir. Fransız Merkantilizmine Colbertizm, Alman Merkantilizmine ise Kameralizm denilmiştir.

Merkantilizmin dayandığı üç temel unsur olarak; güçlü devlet ilkesi, madenlere sahip olma amacı ve dış ticarettir. Bu birbirine bağlı üç unsurun gerçekleşmesi için güçlü bir ordu ve donanmaya ve yeterli bir ticaret filosuna ihtiyaç vardır. Bu şekilde daha fazla koloniye sahip olunacak ve deniz ticaret yollarına sahip olunarak diğer ülkelere karşı üstünlük sağlanacaktır (Güngör, 2006: 4). Güçlü devlet modeli korumacı olmalıdır ve bu uğurda müdahaleler yapmaktan kaçınmamalıdır.

Dünya zenginliği bir başka deyişle kıymetli maden sabittir ve bu nedenle zenginleşme bir başkasının fakirleşmesi pahasına olacaktır. Devletin zenginleşip kıymetli maden biriktirmesi amacıyla yapması gereken öncelikli iş ihracatı ithalattan fazla tutarak dış ticaret fazlası yaratmaktır.

Merkantilizmde devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi gerektiği görüşü hakimdir. Güçlü devlet; diğer ülkelere karşı zenginleşme için gerekli olan kıymetli maden kazanımını sağlayacak ticaret üstünlüklerin sağlanması amacıyla

müdahaleler yapmalı, gümrük vergileri yada kısıtlamalar ile ihracatı teşvik edici ithalatı yasaklayıcı uygulamaları yürürlüğe koymalıdır.

Merkantilist görüş, dış ticaret fazlasının aynı ülkelerde toplanması ve kıymetli maden stokunun artmasıyla oluşan enflasyonlar ile ticari karşı tarafların yoksullaşması sonucu ticaret hacimlerinin azalış göstermesiyle birlikte yani kendi amaçlarının doğurduğu olumsuz sonuçlarla geçerliliğini yitirmiştir.

1.5.2. Fizyokratik İktisadi Yaklaşım

Fizyokratik düşünce, Merkantilistlerin zenginlik kaynağının para ve kıymetli madenler olduğuna ilişkin görüşünü reddetmiş ve zenginliğin kaynağının “doğa ve doğal düzen” olduğunu savunmuşlardır. Görüşün en önemli temsilcisi Francois Quesnay ve Jacques Turgot’dur.

Fizyokratlar doğal düzene uymanın en doğru olan şey olduğuna inanmışlardır. Arz ve talep dengesizliklerinin geçici olduğu ve müdahale edilmeden kendiliğinden giderileceği gibi klasik görüşe ilham veren prensipleri vardır. Fizyokratizm, tek üretken faaliyet alanı olarak tarımı görmüşlerdir. Tarım doğanın yoktan var ediciliği yoluyla insanlara üretkenlik sunmaktadır ancak ticarete mala karşı mal yada mala karşı para verildiği için ortaya bir net değer yaratamamaktadır. Servet mübadele ile değil üretim ile elde edilmektedir.

Fizyokratizmde devlet müdahalesine ve doğal düzene dışarıdan başka hiçbir müdahaleye yer yoktur. “Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” sloganıyla tam serbesti ve ekonominin düzenin doğasına bırakılması anlayışıyla Fizyokratlar, liberal ekonominin ilk savunucuları ve klasik iktisadın fikir ataları olmuşlardır demek yanlış olmayacaktır.

1.5.3. Klasik ve Neoklasik İktisadi Yaklaşım

Modern iktisat biliminde mihenk taşlarından biri olarak görülebilecek Klasik İktisadi Düşünce akımının fikir öncüleri olarak Adam Smith, David Ricardo, Jean Baptiste Say, Thomas Malthus ve John Stuart Mill gibi iktisatçılar gösterilmektedir.

1700’lü yılların sonu ve 1800’lü yılların başı hem İngiltere hem de Batı ülkelerinde kayda değer ekonomik ve siyasi değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Yavaş bir gelişim içinde olan teknik anlamdaki icatların sanayiye uyarlanması süreci bu

dönem hız kazanmıştır. İngiltere’de bu durum Sanayi Devrimi olarak adlandırılmış ve ayrıca Fransız İhtilalinin sonuçları olarak Ortaçağ kavramları silinmiş, “özgürlük ve bireysellik” dönemin burjuvazisinin temel fikriyatı haline gelmiştir (Ekşi, 2006: 11). Sanayi Devriminin ardından ortaya çıkan ve etkilerinin barından bu iktisadi ekolde Fizyokratların payı büyük olmuş ve “doğal düzen” felsefi yerini “görünmez el” anlayışı almıştır. Buna göre devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur, ekonomi her zaman doğal bir denge içindedir ve bunu sağlayan teorik anlamda fiyat mekanizması felsefi bağlamda ise görünmez el etkisidir.

Klasikler bireysellik ve bireysel girişimciliğe önem vermiş olup devletin müteşebbis gücün oluşturduğu piyasaya müdahale etmesini hoş karşılamamışlardır. “Zorunlu bir fena” olarak görülen devlet Klasiklere göre “Jandarma Devlet” olarak sınırlı kalmalıdır. Şöyle ki devlet adalet, güvenlik, savunma ve diplomasi gibi zorunlu görevlerini yerine getirmeli bunun dışında ekonomik müdahalede bulunmamalıdır.

Klasik Yaklaşımın bir diğer temel fikriyatı ise Say Yasası yada diğer adıyla Mahreçler Yasasıdır. Buna göre “her arz, kendi talebini yaratır” ekonominin asıl belirleyici unsuru arzdır. Fiyat mekanizması işlerliği bozulmamışsa ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde olacaktır ve bu durumda ekonomide gayri iradi işsizlik ortadan kalkacak, milli gelir yüksek düzeye ulaşacaktır. Bunun dışında klasik anlayışın asıl olarak önem verdiği iktisadi politikası aracı para politikası olmuş, maliye politikası araçları zaten para politikaları araçları kapsamında değerlendirilerek ikinci plana atılmıştır (Harris, 2007: 1-5).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, klasik iktisat görüşlerinin ciddi şekilde tartışılmasına ve iktisat bilimindeki başat pozisyonunu keynesyen teoriye bırakmasına sebep olmuştur. 1929 Büyük Ekonomik Buhranın temelinde yaşanan işsizlik sorunu yatmaktadır ki bu durum ekonominin her zaman dengede, tam istihdamda olacağı ve gayri iradi işsizliğin olmadığı görüşlerini öne süren Klasikler adına eleştirilmeye değer noktalar olmuştur.

1900’lerin ortasında, klasik düşüncenin eleştirilmesinin ardından öncülüğünü Alfred Marshall, Stanley Jevons gibi iktisatçıların yaptığı genel klasik iktisat savlarının kabul edildiği fakat tam rekabetten sapmaların olduğunun kabul edildiği Neoklasik İktisadi Yaklaşım literatürde kendisine yer bulmuştur.

Neoklasik İktisatta hali hazırda bulunan kaynaklar sabitken, maksimum fayda düzeyinde ihtiyaçların karşılanması esas görülmüştür. Asıl hedef fayda maksimizasyonu olduğu için ister bireysel ister kolektif bir girişim piyasa ve politik davranışı etkileyecektir. Karşılıklı gönüllülük esasıyla sağlanan sözleşmeler, refahın artmasının önünde engel bulunmadığı sonuçların sadece sözleşmenin taraflarını etkilediği bir pozisyonda bu ilişkiler süreci bireylere faydalarını artırma olanağını tam olarak kullanma fırsatı vermektedir (Göker, 2014: 6-7). Neoklasik İktisatta, klasiklerden farklı olarak piyasa ekonomisinin bazı başarısızlıklara uğrayabileceği ve bu nedenle devletin müdahalesinin gerekli olduğu ancak bu müdahaleciliğin sınırlı olması gerektiği görüşü savunulmuştur.

1.5.4. Keynesyen İktisadi Yaklaşım

1929 yılında yaşanan ve “Büyük Buhran” adı verilen küresel ekonomik kriz, klasik iktisada eleştirilere neden olmuş ve klasik anlayışla krizin sona erdirilemeyeceği kanaati oluşmuştur. Bu durumun başlıca sebebi klasiklerin temel yapıtaşı olan ekonominin her zaman tam istihdamda olduğu varsayımının güvenilirliğinin sarsılması olmuştur. Çünkü söz konusu ekonomik bunalım döneminde milyonlarca kişi işsiz kalmıştır. Ortaya çıkan “işsizlik ve durgunluk” tablosuyla piyasa ekonomisi işlemez hale gelmiş, görünmez elin yerine ikame olacak bir görünür müdahale ediciye ihtiyaç duyulmuştur.

İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes’in 1936 yılında yayınlanan “İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi” adlı kitabı iktisat dünyasında etkileri günümüze kadar gelen Keynesyen devrimin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Keynes, piyasanın görünmez elinin başarısız olduğunu öne sürmüş ve bunun yerine devletin görünen elinin ikame edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Keynes’e göre devlet; Jandarma Devlet anlayışından çok daha fazlası olmalı ve ekonomik kalkınma, fiyat istikrarı, tam istihdam, kaynak dağılımı etkinliği gibi konularda devlet olmanın getirdiği gücü de kullanarak ekonomide müdahaleci şekilde yer almalıdır.

Keynesyen İktisat, klasiklerin aksine arz yönlü değil talep yönlü bir iktisat ekolüdür. Her arz kendi talebini yaratır görüşünden ziyade her talebe yönelik bir arz bulunur şeklinde anlaşılacak bir tasavvur yapılabilir. Enflasyon, işsizlik, durgunluk gibi ekonomik denge bozuklukları yapılacak toplam talep ayarlamalarıyla giderilebilir.

Bunun dışında Keynesyen Teoride, ekonomide gayri iradi işsizlik olgusunun da yer aldığı yine talep yetersizliği üzerinden ortaya konulmuştur.

Keynes tüketim fonksiyonu üzerinden talep yönlü politikaların etkinliğini ortaya koymuştur. Tüketim fonksiyonunu geliştirmesi sonucunda çarpan teorisine atıfta bulunarak otonom harcamalarda meydana gelen değişimin kendisinden daha fazla etki oluşturacağını ortaya koymuştur. Bu sebeple ülkelerin eksik istihdam sorununu ortadan kaldırmak için kredi yoluna başvurabilmesi yolunu açmıştır. Otonom kabul edilen değişmelerin etkilerinin genel dengede alışlagelmişden farklı bir etki oluşturacağını ispat ederek maliye politikasının önemini ortaya koymuş ve arz ve talep dengesi özelinde ekonomik sorunlara çözüm geliştirmişti (Burns, 1954: 220-224).

Keynes, makro iktisadi dengenin toplam arz ile toplam talebin veya toplam yatırımlarla toplam tasarrufların bulunduğu noktada sağlandığını öne sürmüştür. Bu dengenin oluşmadığı durumlarda ekonomide “enflasyonist açık” ya da “deflasyonist açık” sapmaları ortaya çıkar. Devletin efektif talebi yönlendirerek bu istikrarsızlıkların giderilmesine yönelik müdahaleler yapması mümkündür (Güngör, 2006: 11). Bu noktada devlet iktisadi istikrarı ve ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla müdahaleci olmalı, para ve maliye politikalarıyla kamu gelir ve giderleri yaratmak suretiyle etkisini göstermelidir.

Klasik iktisatçıların çalışmaları sonucu yapmış oldukları ekonomiye müdahale etmeyen devlet önerisine Keynesyen görüş karşı çıkmaktadır. Çünkü en çok önem arz eden iki sorun olan işsizlik ve aşırı üretim sorunları geçici nitelikte değildir ve birer ekonomik ve sosyal realite niteliğinde devamlılık arz ederler. Bu sorunları sadece üretim artışı sağlayarak giderme olanağı yoktur ve Keynes’e göre asıl sorun tüketim eğilimi yüksek olan kesimin gelir yetersizliğinin sebep olduğu talep yetersizliğidir. İşte bu noktada devlet kendi harcamalarını ve gelirlerini kullanarak işsizlik ve talep yetersizliği sorunlarının aşılması noktasında müdahaleci olarak en önemli karar organı olmuştur (Ekşi, 2006: 24). Büyük Buhran dönemi şartları ele alınarak yapılacak bir değerlendirmede bu teorilerin oldukça akla yatkın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Konjonktürel olarak ele alındığında oldukça faydalı olabilecek bu savlar “Genel Teori” olarak adlandırılıp süreklilik arz edecek bir ekonomi yönetimi şekline dönüştüğünde kamu ekonomisi adına bazı yan etkilerin de görülebileceği belirtilmelidir.

Keynes'in tavsiyeleri 1960'lı yılların sonlarına kadar ekonomik istikrarsızların çözümü konusunda başarılı olmuş ancak devletin ekonomik yaşama her geçen gün yeni hususlarda müdahale etmesi ve bu müdahalelerin maliyetlerinin devlet bütçesine yüklenmesi bütçe açıklarının oluşmasına ve ekonomi yönetiminde kendine yer etmesine neden olmuştur. Söz konusu bütçe açıklarının sonucu olarak artan kamu borçları, yükselen faiz, yerli paradaki değer aşınması, enflasyon ve dış ticaret açığı gibi birçok iktisadi istikrarsızlık ortaya çıkmıştır (Güngör, 2011: 47). Keynesyen İktisat, müdahaleci görüşüyle zamanla yaşanan kamu sektörü büyümesinin başlıca sebeplerindendir. Keynesyen Yaklaşım ve bu yaklaşımdan türeyen Fonksiyonel Maliye Görüşü, Klasiklerin denk bütçe anlayışı yerine "telafi edici bütçe" kavramını prensip edinmiş ve politikacılara karşılığı vergi olmayan kamu harcamaları yapma imkanı sunmuştur. Tekrar seçilebilme kaygısıyla kendisine oy kaybı yaşatabilecek vergi artışları yerine vergilemeden takdiri harcamalara girişme olanağını yakalayan siyasi iktidarlar bu görüşe doğal olarak oldukça sıcak bakmışlardır. Kamu harcamalarının borçlanma ve para basma yöntemleriyle finansmanı Keynesyen İktisadın günümüze kadar gelen bir yanlış alışkanlığa sebep olması sonucunu doğurmuştur.

1.5.5.Monetarist İktisadi Yaklaşım

1960'lardan sonra Keynesyen iktisada tepki olarak ortaya çıkan ve en önemli öncüleri arasında Milton Friedman, Karl Brunner, Allan Meltzer ve Allan Walters bulunan Monetarizm; modern miktar teorisini ele alan, para stokundaki değişmelere dikkat çeken, temel olarak devletin iktisadi politikalarının negatif etkileri olduğunu savunan ve genelde enflasyon üzerine yoğunlaşan bir iktisadi ekoldür.

Monetarist Yaklaşımı benimseyen iktisatçılar stagflasyon krizinin aşılmasında Keynesyen politikaların yetersiz olduğunu, Keynesyen analizin stagflasyon olgusunu öngöremediğini savunarak ekonomiye müdahale edilmemesini çözüm olarak görmüşler ve stagflasyon krizine ilişkin yapılan yanlışın para arzını fazla arttırmak olduğunu savunmuşlardır. Para arzının gereğinden fazla arttırılması fiyat istikrarını bozmuştur

Para arzının haddinden fazla artışı sonucu bozulan fiyat istikrarı dışında borçlanma uzun vadede açıkların monetizasyonunu beraberinde getirmiştir. Yerli paranın değer kaybetmesi, kronik hale gelmiş dış açıklar, faiz oranlarının yükselmesi gibi sorunlar baş göstermiştir. Faiz oranlarındaki artışla beraber dışlama (crowding out) etkisi oluşmuş ve bu durum yatırımları azaltmıştır. Vergilerin artması ekonomik

büyüme ve verimlilik üzerinde istenmeyen etkiler yapmış olup piyasaya yönelik hamleleri ve sermaye birikimini olumsuz etkileyerek vergi ahlakının bozulmasına ve vergi kaçakçılığına sebep olmuştur. Bu noktada stagflasyon krizin aşılması için para arzının çok dikkatli şekilde kontrol altında tutulması gerekmektedir. Sıkı para politikalarıyla mal ve hizmet arzı artışından daha hızlı bir para arzı artışına olanak tanınmamalı ve kamu harcamaları azaltılmalıdır (Öztürk, 2006: 27). Monetaristlere göre ekonomideki en önemli parasal faktör paranın dolaşım hızıdır. Kamu harcamalarının enflasyonist etki yaratıp yaratmayacağı söz konusu harcamanın ne şekilde finanse edildiğine bağlıdır. Şöyle ki para arzı arttırılmak suretiyle yapılan bir harcama enflasyonu harekete geçirebilir, borçlanma yoluna başvurulursa bu da dışlama etkisini ortaya çıkarabilir.

Monetarist iktisat, klasikler gibi ekonominin kendiliğinden ve her zaman tam istihdamda olacağını kabul eder. Bu sebeple siyasi güç tarafından takdiri para ve maliye politikalarının uygulanmasına karşı çıkar. Bununla beraber para politikalarını maliye politikalarına göre daha etkin gördüklerini de söylemek gerekmektedir.

1.5.6.Yeni Klasik İktisadi Yaklaşım (Rasyonel Beklentiler Teorisi)

1970'lerde Keynesyen iktisada karşı türeyen yaklaşımlardan biri de Yeni Klasik İktisadi Yaklaşım'dır. En önemli temsilcileri; John Muth, Robert Barro, Robert Lucas, Thomas Sargent ve Neil Wallace olan bu yaklaşımın belirgin özelliği iktisadi karar birimlerinin beklentilerine önemli bir yer ayrılmış olması ve karar birimlerinin bu beklentiler doğrultusunda hareket edeceğinin varsayılmasıdır. Yeni Klasik İktisadın bir diğer adının Rasyonel Beklentiler Teorisi olmasının sebebi de bu varsayım olmaktadır.

Monetarist iktisadın başlıca görüşlerinin Keynesyen iktisat tarafından benimsenmesi ve Keynesyen iktisadın, Monetarist önerileri de bünyesine katmaya başlamasıyla Monetarist İktisat Okulunun içerisinde yine monetarist görüşe rakip olarak Yeni Klasik İktisadi Yaklaşımı doğmuştur. Önceleri monetaristlerin bir çeşidi olarak algılanan bu yaklaşım ilerleyen zamanda ayrı bir iktisat akımına dönüşmüştür. Ekonominin işleyişinde bireye etkin rol yükleyen Yeni Klasik İktisat, Rasyonel Beklentiler Teorisine göre hareket eden bireyin önceden açıklanan para ve maliye politikalarını etkisizleştireceğini öne sürerek, devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu ve serbest piyasanın dengeyi sağlamada yeterli olduğunu savunmuştur. Buna göre, önceden duyurulmayan para ve maliye politikaları kısa vadede etkili olsa bile ekonomik

aktörlerin durumu fark etmesiyle yeniden eski duruma dönülür. Yeni Klasik İktisada göre bu etkilerden dolayı ekonomideki dalgalanmaların sebebi önceden açıklanmayan ekonomik politikalar (Bocutoğlu, 2011: 12). Rasyonel Beklentiler Teorisi, Yeni Klasiklerin ekonomiye müdahale eden devlet fikrine karşı çıkmalarına en büyük dayanağı oluşturmaktadır. Politika belirleyiciler ekonomi politikalarını uygularken karar birimlerinin tam bilgiye sahip olmadıklarını öngörürler. Ancak bireyler bu politikalara karşı hızlı reaksiyonlar verme kabiliyetine sahiptir ki bu durum ekonomiye yapılan müdahaleci politikaları etkisizleştirerek bunların dalgalanmalar yaratarak zarar verici hale gelmesine sebep olurlar.

Yeni klasik düşüncenin bir diğer varsayımı olan “piyasaların temizlenmesi” varsayımı, ücret ve fiyatların esnek olmasından dolayı iktisadi dengenin sağlanmasıdır. Her zaman denge halinde bir piyasa oluşması için fiyatlar mümkün olduğunca hızlı şekilde hareket halindedir ve fiyatlar her zaman esnek, piyasalar her zaman temizdir. Esnek piyasaların sonucu olarak gayri iradi işsizlik meydana gelmeyecektir. Bir işsizlik durumunda ücretler herkes iş bulana kadar düşüş gösterecek ve istihdam artacaktır. En sonunda mevcut işsizlik miktarı iradi işsizlik kadar olacaktır (Göker, 2014: 9). Bu varsayımın bir işsizlik durumunda, işsizlerin daha düşük ücret karşılığı çalışmayı kabul etmesi şartına bağlı olduğunu ve bunun teori dışında her zaman her işsiz için geçerli olamayacağını belirtmekte yarar vardır.

Yaklaşımın bir başka görüşü de literatüre “hoş olmayan monetarist aritmetik” olarak geçmiştir. Yeni Klasik iktisatçılardan Thomas Sargent ve Neil Wallace tarafından ortaya atılan bu teori, uzun dönemde bütçe açıklarının borçlanma yoluyla karşılanmasının para basılması suretiyle karşılanmasından daha enflasyonist sonuçlar doğuracağını savunur ve borçlanmak yerine en başta para basımına başvurmanın daha az zarar vereceği tezini ortaya atmaktadır. Bu tezin, Yeni Klasiklerin ekonomi içerisinde rolü büyüyen devlet mekanizmasına olan muhalefetlerinin bir başka tezahürü olarak değerlendirilebilir.

1.5.7.Yeni Keynesyen İktisadi Yaklaşım

Önde gelen savunucuları arasında Gregory Mankiw, Joseph Stiglitz, Edmund Phelps ve Janet Yellen gibi isimler bulunan Yeni Keynesyen İktisat; 1980’lerin başında ortaya çıkmış ve Yeni Klasiklerin Rasyonel Beklentiler Hipotezini uyarlayarak

keynesyen iktisadın zayıf yönlerini giderme çabasıyla eleştirileri azaltma uğraşında olmuşlardır.

Yeni Keynesyen İktisat; Rasyonel Beklentiler Teorisi, doğal hasılanın varlığı, ekonomide doğal işsizliğin görülebileceği ve beklenmeyen ekonomi politikalarının ekonomiye etkisinin olacağı konularında Yeni Klasik Yaklaşımla aynı fikirde olup öngörülen para politikasının ekonomi üzerinde etkili olmayacağı, piyasaların temizlenmesi görüşü, ücret ve fiyatların esnek olması durumu, politika ilintisizliğinin geçerliliği ve paranın yansızlığı gibi hususlarda ise fikir ayrılığına düşmektedir. Bunun yanı sıra Yeni Keynesyenler, toplam talep yanında toplam arza ilişkin analizlerine de önem verme çabasına girişmişlerdir.

Keynesyen Teori, karşılaştığı eleştirilere kendini tazeleyerek ve geliştirerek cevap vermiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ekonomiye müdahale eden devletin bu konudaki aracı olarak yalnızca maliye politikalarına ihtimam gösteren Keynesyen İktisat, Monetarizmin etkisiyle para politikasını da göz önünde bulundurmaya başlamıştır. Yeni Klasik İktisadın eleştirileri sonucu mikro iktisat temellerini gözden geçirerek gelecekteki olayların geçmişin bir ölçüde tekerrürü olduğunu varsayan Uyumcu Beklentiler Teorisini rafa kaldırarak geleceğin geçmişin bir tekerrürü olmadığını ve bireylerin tam bilgiye sahip olarak gelecek hakkında kendi öngörülerini ortaya koyabileceğini savunan Rasyonel Beklentiler Teorisini benimsemiştir (Bocutoğlu, 2011: 13).

1.5.8. Arz Yanlı İktisadi Yaklaşım

Keynesyen İktisadın 1970'lerde başta stagflasyonla mücadele olmak üzere bazı yetersizliklerinin eleştirilmesi sonucu ortaya çıkan yaklaşımlardan biri de Arz Yanlı İktisat olmuştur. Bu yaklaşım üretimle ilgili konuların yeniden ele alınması üzerine eğilmiş, arz ve gerçek gelir arasında bağlantı kurarak gerçek gelirden meydana getirilmek istenen bir artışın arz artışına bağlı olduğunu ve bu bağlantının vergi indirimleri yoluyla kurulabileceğini ortaya koymuştur.

Arz Yanlı İktisadi Düşüncede devlet tarafından yapılan teşvik ve regülasyonlara büyük önem atfedilmiş bunların bireylerin davranışlarına yön vermede ön planda olan unsurlardan olduğu savunulmuştur. Temsilcileri arasında başta Arthur Laffer olmak üzere David Stockman, Paul Roberts, Murrey Weidenbaum gibi iktisatçıların yer aldığı

bu yaklaşımda ana politika aracı vergi oranlarıdır. Arz Yanlı İktisat dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan ve İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher tarafından da benimsenerek politik malzeme olarak kullanılması nedeniyle popüler bir iktisadi fikir akımı haline gelmiştir.

Arthur Laffer'e göre Arz Yanlı İktisat, Klasik İktisadın modern anlamda tezahürüdür. Arz Yanlı İktisat, Say Kanunu yeniden tartışmaya açmış ve arzı harekete geçiren uygulamalara öncelik vermiştir. Bu uygulamaların başında vergi indirimleri yer almış ve ekonomideki başlıca sorun olan arzın artan talep karşısındaki yetersizliğine yönelik politikalar türetilmiştir (Noyan, 2016: 24). İzlenecek vergi indirimi politikaları sonucu olası üretim artışları arzı yukarı yönlü hareket ettirecek ancak daha az oranlı vergiler toplam talep üzerinde de bir artış etkisi gösterme ihtimalini doğuracaktır. Bu nedenle bu vergi indirimlerinin politika ayırıştırmasıyla tüketiciden daha çok üretici ve girişimci kesime yüzünü dönmesi gerektiğini ortaya koymak gerekmektedir.

Stagflasyon kriziyle baş etmenin yolunu üretim artışında gören iktisatçılar, gelir vergisi oranlarının düşürülmesi yoluyla hem müteşebbislerin teşvik edilerek yeni yatırımlarda bulunabileceğini hem de vergi indirimleriyle meydana gelen artık fonların yatırıma kanalize edilebileceğini öne süren Arz Yanlı İktisatçılar bu şekilde yaşanacak üretim artışıyla birlikte istihdamın arttırılabileceğini ve fiyatlar genel seviyesinin de azaltılabileceğini savunmuşlardır. Bu bağlamda azalan vergi oranlarının yeni yatırımlarda kullanıma dönüşmesiyle yaşanacak üretim artışı, vergi gelirinde de bir artışa sebep olacaktır (Öztürk, 2006: 25). Bu varsayım başlangıçta vergi oranlarının düşürülmesi gibi kamu ekonomisinin çıkarları açısından olumsuz algılanabilecek bir hamleyi öngörüyor olsa da her şey planlandığı gibi gittiği takdirde vergi gelirlerinde bir artış ortaya çıkarabilecektir. Bu durumun seçmenlerin hoşuna gidecek vergi indirimleri vasıtasıyla sağlanması siyasi iktidarların da bu iktisadi yaklaşıma daha sıcak yaklaşımlarının önünü açmıştır.

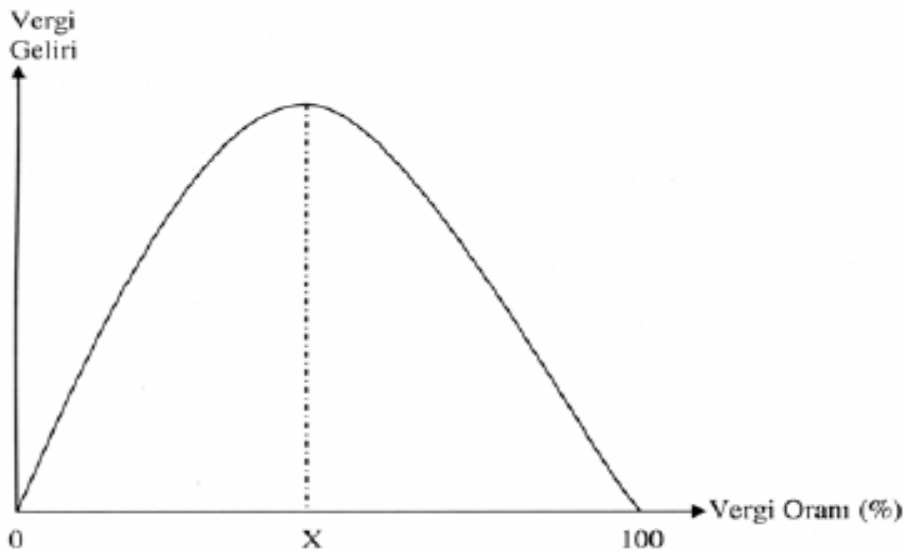
Vergi oranlarında indirim sonucu vergi gelirlerinde artış sağlanmasına yönelik kuram Arz Yönlü İktisadın önde gelen temsilcisinin adıyla anılan "Laffer Eğrisi" kavramını karşımıza getirmektedir. Vergi oranlarıyla vergi geliri arasındaki ters yönlü ilişki üzerinde duran ilk kişi Arthur Laffer değildir. Bu ilişki çok öncesinde 14. Yüzyılda yazılan Mukaddime adlı eserde İbn-i Haldun tarafından da ortaya konulduğu için söz konusu eğriye Haldun-Laffer Eğrisi de denilmektedir. Vergi oranlarıyla vergi

gelirleri arasındaki ters orantıyı gösteren ve vergi indirimlerinin vergi hasılatını azaltıcı, bütçe açıklarını arttırıcı etki yapmayacağını ortaya koyan Laffer Eğrisi hiç vergi geliri elde edilemeyecek iki durumu vergi oranının yüzde sıfır ve yüzde yüz olduğu durumlar olarak göstermektedir.

Vergi indirimi ile vergi hasılatı arasındaki ters orantı durumu daha önce düşünür İbn-i Haldun tarafından da bahsedilse de bunun iktisat bilimine bir grafik olarak aktarımı yıllar sonrasında gerçekleşmiştir. Arz Yanlı İktisatçılar, iktisadi büyümenin ve vergi hasılatının arttırılması yolunun marjinal vergi oranlarını azaltmaktan geçtiği savını kuvvetlendirmek amacıyla Laffer Eğrisine atıfta bulunurlar. Vergi indirimlerinin belli koşullar altında vergi hasılatını arttırıcı etki yapacağına ilişkin tezi kanıtlamak amacıyla 1970'lerin sonunda Washington'da bir lokantada peçetenin üzerine çizilen bu şekil, eski Chicago ve Güney Kaliforniya Üniversitelerinin ekonomi profesörü Arthur Laffer'e aittir (Karabulut, 2006: 370).

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Kaynak: (Karabulut, 2006: 371).

Şekil 1'de görüldüğü üzere Laffer eğrisinde vergi gelirlerinin sıfır olduğu iki nokta vardır biri vergi oranının yüzde sıfır olduğu durum diğeri ise yüzde yüz olduğu durum. Şekilden anlaşılacağı üzere vergi gelirleri vergi oranı ile belli bir noktaya kadar doğru orantılı seyrederken "X" vergi oranı noktasından sonra ters orantılı bir ilişkiye girmektedir. Bu noktadan sonra vergi oranları arttırılmaya devam edilirse vergi

gelirlerinde azalma başlayacaktır dolayısıyla “X oranı” maksimum vergi gelirinin elde edileceği noktadır.

1.5.9. Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı

Arz Yanlı İktisat Yaklaşımının ortaya çıktığı 1970’li yılları takip eden dönemde devletin ekonomideki varlığını ve müdahaleciliğini kurumlara ve kurallara bağlayan Kurumsal İktisat, Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat Teorisi gibi iktisadi yaklaşımlar literatürde kendine yer bulmuştur. Söz konusu yaklaşımlara çalışmanın konusu gereği ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

İktisat tarihi, devletin ekonomideki varlığı üzerine yapılan çalışmalar ve buna ilişkin görüş farklılıklarının birbirini alternatif olma çabasıyla takip edişi üzerine kuruludur denilebilir. İktisat teorilerinde devletin ekonomideki yerine bakış açılarının farklılığı ve ortaya koyulan devletin ekonomide var olma sebepleri yeni ufuklar açmış bazen de yeni sorunlar yaratabilecek alternatif politikalara ilham kaynağı olmuştur. Günümüze dek devam eden bu teorik görüş mücadelesi sırasında piyasa başarısızlıkları ve krizler devlete ekonomiye müdahale etme hakkını getirmiş, devlet başarısızlıkları ve yozlaşmalar da devletin ekonomideki payının azaltılması gerektiği yönünde görüşlere yol açmıştır. Yozlaşmalara çanak tutan devletin ekonomide aşırı büyümesi durumu, bu büyük rolün neredeyse tamamen iradi politikalar çerçevesinde alınan kararlarla oynanmasının yanlışlığını ortaya koyacak Kamu Tercih Teorisinin doğuşuna sebep olmuştur.

Devletin ekonomide ne ölçüde rol alacağı belirsizliği, keyfi ekonomik politikalar ve beraberinde getirdiği yozlaşmalar... Bu tabloya bakıldığında sağlıklı bir sosyal devlet yapısı mümkün değildir. Çünkü sosyal devlet arkasına sığınmaya ve suiistimal edilmeye müsait bir olgudur. Sağlıksız bir kamu ekonomisinde fayda yerine zarar getirecektir üstüne üstlük bu zararı verenlere sığınak olabilecektir. Devletin ekonomiye müdahalesinin hiç olmaması sağlıksız ve mümkün olmayan bir durumdur ancak devlet müdahalesinin tamamen takdiri politikalarla yürütülmesi daha sağlıksız sonuçlar doğurabilmektedir. Devletin ekonomiye müdahale edeceği politikalarına belirli anayasal ve yasal sınırlamaların getirilmesi üzerine kurulu olan Anayasal İktisat Yaklaşımı, sosyal devlet için uygun ortamın oluşturulması için gereklidir. Sosyalist-Liberal eksenli tartışmalarda belki de ulaşılması ütopya olan ideal devlete en azından

yaklaşma noktasında gözden kaçırılan detay, belki de bu uyuşmaz görülen iki kavramın sağlıklı birlikteliğinde keşfedilmeyi beklemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE DEVLET VARLIĞI VE YOZLAŞMA

İnsanoğlu, toplumsal yaşamı bir düzen içinde devam ettirme ve tek başına karşılayamadığı ihtiyaçlarını idame ettirme amacıyla kendi içinde örgütlenmiş ve buna da “devlet” adını vermiştir. Toprak, halk ve meşru egemenlik gücü unsurlarından oluşan devlet, var olma amacına uygun olarak beşeri birçok konuyu ele almış; düzenlemiş ve bu amaçlarla politikalar izlemiştir.

Kuşkusuz her dönem insanlığın gündemini meşgul eden en önemli konulardan biri “para ve ekonomi” olmuştur. Toplumsal ihtiyaçların hasıl olmasıyla örgütlenen insanların oluşturduğu devletinde bu konuda bir aktör olarak yer alması doğal hale gelmiştir. Ancak bu aktörün devlet olmanın gereği sonucu düzenleyici hatta müdahale edici şekilde rol alması gerektiği inancı, doğruluğunun tartışmalı olmasına yol açan sorunları önümüze getirmiştir. Devletin piyasa başarısızlıklarıyla mücadele etmek için fazla müdahaleciliği sonucu aşırı büyümesi, piyasa ekonomisinin dengesini bozucu hale gelmesi, politik yozlaşmaların ekonomik yozlaşmalarla birlikte devletin iktisadi amaçlarını saptırması ve yozlaşan demokrasi düzeninde rant peşindeki çıkar gruplarının bundan hoşnut şekilde değirmene su taşıması, keyfiyete varan sağlıksız ekonomi politikalarıyla birleşince; düzen ve toplumsal fayda için yaratılmış devlet mekanizmasının yarattığı düzensizlik ve kamu ekonomisinin başarısızlığı, karşı karşıya kalınacak tek sonuç olarak artık aşına olunan bir durum haline gelmiştir.

2.1. Devlet ve Ekonomi: Politik İktisat

İnsanlık, tarih boyunca ihtiyaçlarının peşinden koşmuş, gereksinimlerini giderme uğruna ortaya koyduğu çabalar sonucunda varlığını ve yaşam kalitesini geliştirmiştir. Bu gelişim ve medeniyetleşme yolculuğunda tek başına olmayan bireyler, birbirleriyle yürüttükleri iletişim sonucu toplumsallaşma sürecine girmiştir. Topluluk olan her yerde bir düzen ve mutabakat halinin her zaman sağlanması mümkün değildir. İnsanlığın bir toplum halinde ideal yaşamı tesis etme amacıyla bir araya gelmesi ve bu amaç doğrultusunda bir örgütlenme içine girmesi kaçınılmaz olmuştur ki bu örgütlenme devlet adı verilen mekanizmayı ortaya çıkarmıştır.

Asırlardır mevcut olan ve sosyal bir varlık olan devletin; farklı görüş ve ideolojilerde, “belli bir sınıfın kendisi dışındaki sınıfları hakimiyeti altına almasına

yarayan örgütlenme”, “sınıf olgusunun üzerinde tüm toplumu içine alan birleştirici bir kuruluş”, “bir amaç değil toplumsal nizam ve beraberliği yaratan bir araç”, “ulusun yasal kişilik hali”, “etkili şekilde yürürlükte olan yasal kurallar sistemi”, siyasi birliktelik ve bütünlüğü simgeleyen bir sembol”, “belirli sınırlar içerisinde cebri yetkilere haiz olan üstün iktidarın yönettiği insan topluluğunun oluşturduğu politik kuruluş” şeklinde farklı tanımlamaları bulunmaktadır (Onur, 2004: 2). Siyasal ve iktisadi ideolojilerde, devlet mekanizmasının yarattığı algının bu kadar keskin şekilde ayrılmasında kuşkusuz bu mekanizmanın devreye girdiği konular, bu konulardaki yaklaşımı ve varlığının ne büyüklükte olduğu önemli rol oynamıştır.

İnsan varlığı için hayati konulardan birinin ekonomi olduğu su götürmez bir gerçektir. Gerek bireyler, haneler ve bireylerin kendi aralarındaki ekonomik ilişkileri şeklinde mikro düzeyde; gerekse bireyleri doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen kamu ekonomisi yönetimi olarak makro düzeyde ekonomik hayatın ve politikaların şekillendirilmesi mevzusu, devletin varlığını hissettirme gereksinimi duyduğu başlıca sahalardan birisinin ekonomi olmasına sebep olmuştur.

Ekonomi, Latince “oikonomike” kelimesinden türetilmiştir. “oikos” sahip olunan malların bütünü, “nomos” ise yönetim anlamındadır. Modern tanımıyla, sonsuz ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla verimli şekilde karşılanmasına ekonomi denir. Politika kişilerin yaratılışlarından, ekonomik ve sosyo-kültürel statülerinden doğan anlaşmazlık ve kavga değerlerinin paylaşılması, iktidara sahip olunması, bu iktidarın sağladığı yararlardan faydalanılması ve toplum içinde özel faydalar yerine genel fayda ve ortak iyiliği hayata geçirmektir. Her politik rejimde politika ve ekonomi çatışır hale gelmiştir. Politika hem ekonomiden etkilenmekte hem de ekonomiyi etkilemektedir. Bir ülkedeki siyasi yapı, kabul gören ideoloji ve dolaylı ya da dolaysız tüm etkenler ülkedeki iktisadi model ve işleyişi etkilerken diğer yandan ekonomideki prensipler, iktisadi yapı, ekonomik başarı ve sonuçlar da politik işleyişe yön vermektedir (Onur, 2004: 2). Bu iki olgunun birlikteliği, birbiriyle bu şekilde yakından ilişkili olmasına rağmen bir noktada bir çatışma haline dönüşmekte ve toplum adına rasyonel olmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Bu görüşün peşinden giden fikir akımları ve entelektüeller açısından tartışmanın başlangıç noktası devlet erkinin ekonomide yer alma gereği duymasının altında yatan sebeplerdir denilebilir (Salavrakos, 2012: 83-87).

2.1.1. Devletin Ekonomiye Müdahale Etme Gerekçesi

Zamanla ilkel toplumlarda geçerli olan hayatta kalma şartları değişmiş, temel ihtiyaçları karşılamada pratikleşen insanoğlu için yeni hayatta kalma şartı satın alabilme ve sahip olabilme koşulunun gereği olarak “para” haline gelmiştir. Hayatta kalmanın ötesinde yaşam kalitesini maksimize etme idealinde olan insanın para üzerine kurduğu ekonomik sistemin zamanla detaylanması karmaşıklaşmasına yol açmış ve hem kendi haline bırakılmaz hale gelmesine hem de suiistimallere açık durumda olmasına sebep olmuştur. Bu noktada devletin devreye girmesi gerekliliği kimi zaman ekonomik bireyler tarafından gerek görülmüş kimi zaman da bizzat devlet bu gereklilik doğrultusunda adımlar atarak; kamu düzenini koruma, ekonomik büyüme ve kalkınmayı tesis etme, tüketiciyi koruma ve rekabeti sağlama, sosyal refah devleti anlayışının yüklediği sorumluluklarını yerine getirme ve piyasa başarısızlıklarını giderme gibi gerekçelerle kamusal kararlara dahil olma ve ekonomiye müdahalelerde bulunma hakkını kendinde bulmuştur.

Devlet, iktisadi ve toplumsal hayattaki rolüne göre toplum yaşayışlarına şekil vermede önemli bir işlevdedir. Bu işlevin gereği olarak devletin hem kamusal hem de özel mal ve hizmet üretmesi gerekmektedir. Devletin bu işlevi, milli gelirin bir kısmıyla oluşturduğu bütçenin boyutuna bağlı olarak ekonomide üstlendiği role göre değişir. Bu rolün sınırları da devletin kamusal hizmetlerin yürütülmesi, bir sorunu gidermek, kalkınmayı sağlamak ve kamu yararını tahsis etmek amacıyla kamu kurumlarının toplumsal yaşamda üstlendikleri role göre değişmektedir. Devletin iktisadi sahaya müdahalesinin çerçevesi; vergi, kamu harcaması ve borçlanmayı kapsayan kamu mali yönetimi tarafından saptanmakta ve bu kamusal mali tercih süreci sonucu ortaya konulan politik kararlar ekonomi vasıtasıyla tüm toplumu etkilemektedir (Biçer & Yılmaz, 2009: 50). Bu çerçevede devletlerin ekonomik alandaki varlığını sadece siyasi ya da ideolojik çerçevede değerlendirmemek; bunun milli gelir ve bütçe büyüklüğü gibi iktisadi imkanlara da bağlı olduğu bilincinde olmak gerekmektedir. Devletin ekonomiye müdahaleciliğinin, ekonominin buna ne kadar imkan verdiği de bağlı olması durumu uygulanacak yanlış politikalar sonucu alınacak olumsuz sonuçların takip eden takdiri müdahalelere zemin oluşturmayacağını ve devletin müdahale etmek için gerekli zemin oluşmadığı halde yeni araçlara yönelerek hasarın daha da artmasına yol açabileceğini bize göstermektedir.

Devletin müdahalesinin ekonominin doğasına uygun olduğuna ve devletin ekonomide var olma gerekliliğine vurgu yapanların siyasetçiler ile iktisatçıların amaçları önünde duran engellerin benzerlik gösterdiğine dair saptamaları bulunmaktadır. Ekonomi ve siyaset bilimleri, başlıca ilgi alanları bakımından birbirinden farklılık gösterirken, yapmış oldukları çalışmalarla birbirlerini etkilemektedirler. Ekonomi ve siyasetin bulunduğu ortak noktalardan biri karar alma ve tercih yapma eylemidir. Bir iktisatçı belirlenmiş bir amaca ulaşmak için sınırlı kaynakların etkili biçimde nasıl kullanılabileceği konusu üzerine çalışmalar yapıp alternatifleri sunarken, siyasetçi bu sunulan ya da kendi oluşturduğu alternatifler içinden tercihini yapıp uygulamaya koymaktadır. İktisadi anlamda hedeflenen farklı amaçlar ve bu amaçlara ulaşmada kullanılacak farklı araçlar iktisatçı ve politikacıları bir tercih yapmaya mecbur kılmaktadır. Kaynakların sınırlı olması ve toplumsal maliyet bu tercihi zorlaştıran başlıca unsurlardır (Kuşat & Dolmacı, 2011: 130). İktisat ve siyaset bilimleri var olduğundan beri temel amaçlar ve bu amaçlara ulaşma önündeki engeller genel olarak benzer şekilde devam etmesine rağmen, devletin ekonomi içindeki varlığına ilişkin kabul gören görüşler dönemsel olarak farklılık göstermiştir.

Devlet temsil ve müdahale etmenin kurumsallaşmış halidir. Temsil, diğer bir deyişle kamusal kararlara katılma hakkı devlet müdahalesiyle doğrudan ilişkilidir. Devletin temsil ve müdahaleciliği açısından ekonomi ile olan ilişkisini izah etmek amaçlı teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler piyasa ekonomisi ile devlet müdahalesini ilişkilendirmek üzere çalışmalar ortaya koymuştur (Biçer & Yılmaz, 2009: 49). Modern iktisat teorileri başlangıçta Sanayi Devriminin de etkileriyle “mümkün olduğunca az devlet” ve “piyasaların doğal dengeye emanet edilmesi” çerçevesinde şekillenmiş ve liberal ekonomi anlayışına temel oluşturmuşlardır.

Kapitalizmin uluslar arası anlamda geldiği nihai evre doğrultusunda yeni liberal politikaların siyasi ve ekonomik anlamda en önemli niteliği, devletin küçültülmesi haline gelmiş olup bu durum “Minimal Devlet”, “Optimal Devlet” gibi terimlerle ifade edilmiştir. Farklı terimlerle de olsa işaret edilen gerçeklik yeni liberal politikaların hedefinin devletin iktisadi alandan elini çekmesi doğrultusundadır. Devletin müdahaleciliğinin sonlandırılması hedeflenirken kamu harcamalarının mümkün olduğunca kısılması hatta özel sektöre devredilmesi için özelleştirmeler hamlelerinin yapılması amaçlanmıştır (Zabcı, 2000: 2-3). 1929 Büyük Buhran sonrasında devletin ekonomiyi sürükleyici rol oynaması gerektiği, sadece düzenleyici müdahalelerle değil

bizzat kendi yapacağı harcamalarla milli geliri arttırıcı etkisinin olacağı yönünde görüş ağırlık kazanmıştır. Artan harcamaların ekstra fiscal yöntemlerle finanse edilebileceği görüşüyle politikacıların da dikkatini çeken bu kuramlar özellikle suiistimale açık demokrasilerde ekonomik birçok sorunun kronikleşmesine yol açmıştır.

1980 sonrası dönemde devletin ekonomideki konumunun ve bu doğrultuda oluşan yeni devlet anlayışının belirlenmesinde küreselleşmenin büyük rolü olmuştur. Ülkeler arası mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbestçe mobilite olmasını öngören küreselleşme sürecinde devletin ekonomideki yeri azaltılarak müdahaleci değil düzenleyici olmasını öne çıkaran bir anlayış kabul görmüştür. Bu doğrultuda, küreselleşme sürecindeki yeni devlet anlayışının piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması görüşüne yer vermiştir. Uluslar arası iktisadi ilişkilerde eski korumacılık anlayışı yerine serbest ticaretin kabul görmesi, mali ve parasal sahalarda liberalleşme sürecinin geliştirilmesi ihtiyacının altının çizilmesi ve devletin vergi, borçlanma, para gibi araçları piyasa ekonomisini bozmayacak biçimde kullanması gerektiği görüşü bu durumun bir göstergesidir (Ener & Demircan, 2007: 206-207). Her ne kadar müdahaleci devlet anlayışı artık düzenleyici devlete evrilmiş olsa da devletin temel hizmetler açısından fonksiyonları geçerliliğinin korumakta hatta sosyal sorumluluk kapsamında artış göstermektedir. Bu doğrultuda ekonomik büyüme ve kalkınma dışında maliye biliminin temel amaçlarından olan kaynak dağılımında etkinlik ve gelir dağılımında adalet hedeflerinin önem kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebepten ötürü kamunun vazgeçilemez olarak atfedilen unsurları aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Tanzi, 2000: 6-7);

- Makro ekonomik istikrarın sağlanması
- Gelir dağılımında adaletin sağlanması
- Yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi
- Piyasadaki işlem maliyetlerinin azaltılması
- Kurumların ve kuralların oluşturulması ve belirli bir işleyiş kazandırılması

Son yüzyılın hakim devlet anlayışı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak minimal devletten “sosyal refah devleti” anlayışına doğru bir geçişi önümüze getirmektedir. Bu kapsamda devlet, toplumsal huzur ve refahı gözetme gayesiyle milli ekonomi içerisindeki rolünü arttırmakta ve bireylerin teşebbüslerinin yetersiz kaldığı durumlarda kamusal hizmetler vermektedir. Bu doğrultuda özel kesim ekonomisine yol

gösterilmekte ve sosyal konularda toplumsal refahı arttıran kamu harcamaları yapılmaktadır. Bu şekilde devletin kamusal hizmet üretimi ve sosyal yaşama ilişkin daha aktif durumda olması ekonomide kamu kesiminin payını arttırmış bulunmaktadır (Sandalcı & Sandalcı, 2016: 414). Toplumsal refah, fırsat eşitliği, yaşam kalitesinin artırılması, pozitif ayrımcılık gibi konularda sosyal refah devleti anlayışının çağımız insanlık medeniyetinin ve demokrasinin artık gereklerinden biri haline geldiği vurgulanmalıdır. Ancak söz konusu demokrasinin yozlaşmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, suiistimale açık bırakılan kapılardan biri de sosyal devlet kavramından kaynaklanmaktadır. Politik ve ekonomik yozlaşma, devletin ekonomiye takdiri politikalarla müdahale etme gerekçelerinden birini sosyal refah gibi dokunulmaz bir gerekçeye dayanması sonucu olumsuz etkisini arttırmaktadır.

Devletin ekonomi içerisinde var olmasının dayandırıldığı gerekçelerin başında öncelikli olarak sosyal refah devleti olma çabası gelmemektedir. Sosyal devlet kavramının yükselişinden çok önce müdahaleci devlet görüşünün ortaya atılmasında başlıca sebeplerden biri olan ve sistemli şekilde ortaya konulan “piyasa başarısızlıkları” üzerinde durmakta açıklayıcı olması bakımından fayda bulunmaktadır.

2.1.2. Piyasa Başarısızlıkları Kavramı

Devleti ekonomi sistemi içerisinde müdahaleci bir konuma yerleştiren iktisadi yaklaşımların buna dair en önemli gerekçelerinin başında “piyasa başarısızlıkları” kavramı gelmektedir. Buna göre düzenlenmemiş piyasanın etkinliği sağlaması mümkün değildir. Piyasa başarısızlıklarının sonucunda kaynak israfı ve toplumsal refahta azalma gibi olumsuzluklar baş göstermektedir.

Piyasa başarısızlığı kavramı piyasanın kendine has denge kuramının kendi sebepleri doğrultusunda dengeye ulaşamaması durumudur. Bu tanımlamadan yola çıkarsak piyasaya özgü unsurlar piyasa başarısızlığına yol açacaktır. Yaygın bir teori olan Adam Smith’in Görünmez el teorisi piyasa koşullarının kendiliğinden dengeye geleceğini kamunun herhangi bir müdahale de bulunmaması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat piyasalar tek başlarına dengeye gelememekte ve kendi başarısızlıkları bu durumu gerçekleştirmektedir. Piyasa başarısızlıkları Adam Smith’in Görünmez el teoreminin eksikliklerini ortaya koymuştur (Morey, 2016: 1-2).

Piyasada herhangi bir kaynak bölüşümünde bir kişinin refahının arttırılmasının ancak bir diğer kişinin refahının azaltılmasıyla mümkün olduğu duruma “pareto optimumu” adı verilmekte ve bu durum birinci en iyi durum olarak görülmektedir. Piyasa başarısızlığı işte bu pareto optimumunun sağlanamaması ve kaynak etkinsizliğine sebep olunması halidir. Bu başarısızlıklar giderilemediği takdirde ulaşılabilecek azami refah düzeyinden vazgeçilmiş demektir.

Piyasa başarısızlıkları pareto optimalin gerçekleştirilememesi dışında rekabet ortamına da engel olmakta en azından aksaklıklara sebep olmaktadır. Bu durumda piyasada etkinlik kendiliğinden sağlanamaz haldedir ve müdahaleye ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada müdahale edici güç beklentisi, kimi zaman piyasa aktörleri tarafından devlete yöneltilirken kimi zaman da devlet bir beklenti olmaksızın kendisine bunu görev edinmektedir. Piyasa başarısızlıklarını genel olarak ve kısaca alt başlıklar halinde ortaya koymak faydalı olacaktır.

2.1.2.1. Asimetrik Bilgilendirme

Ekonomik karar birimlerinin almış oldukları iktisadi kararların doğru olması kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması adına büyük önem taşımaktadır. Doğru kararların alınabilmesi içinde bireylerin yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Ancak piyasa karar alıcılarının her zaman tam ve yeterli bilgiye sahip olması mümkün görünmemektedir. Piyasa dengesini bozucu sonuçlar doğurabilecek olan bu durumun giderilmesinde devletin birtakım düzenlemeler yapması gerekmektedir.

Kimi piyasalarda ise asimetrik enformasyonun sebebi bilgiye erişme maliyetlerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bilgi edinme maliyetinin yüksek olması sonucunda fiyatların ortalama maliyetlerin altında kalması sonucunda piyasa ekonomisi işlemez hale gelmektedir. Piyasada satıcı ve alıcı taraflarının da her zaman eşit düzeyde bilgi sahibi olmadığı ve bu bilgi asimetrisinin tam rekabet şartlarına da zarar verdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.2.2. Kamusal Mallar

Piyasa tarafından üretilmeyen ve temel kamusal ihtiyaçlarının tatminine yönelik olan mallara tam kamusal mal adı verilmektedir. Kamusal mallara ilişkin teorik temelin Samuelson ve Musgrave tarafından oluşturulduğu söylenebilir. 1900’lü yılların sonlarından itibaren kamusal malların nicelik ve niteliğinde birtakım değişimler

meydana gelmiş, kamusal mal olarak kabul gören bazı mal ve hizmetlerin küreselleşme ve teknolojik değişimler gibi sebeplerle değişik özelliklere sahip olmaya başladıkları gözlemlenmiştir (Çelebi & Yalçın, 2008: 2). Tam kamusal malların özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Faydaları bölünemez,
- Pazarlanamaz,
- Tüketiminden hiç kimse mahrum bırakılamaz,
- Fiyatlandırılmaz,
- Bu mallara yönelik bireysel talepler açıklanmaz,
- Tüketiminde rekabet yoktur,
- Üretileceği miktar siyasi süreçle belirlenir,
- Mallardan yararlanma ile ödeme gücü ilişkisi yoktur,
- Marjinal sosyal fayda, marjinal özel faydadan büyüktür.

Kamusal mallar türleri itibari ile tam kamusal mal ve yarı kamusal mal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tam kamusal mallar piyasa tarafından üretilmesinin mümkün olmadığı mallardır. Bu malların piyasa tarafından üretilmesi bir dizi sakıncalara yol açacak ve tüketimde rekabet söz konusu olacaktır. Fakat adalet, diplomasi gibi tam kamusal mallarda rekabet söz konusu olması durumunda düzensizlik meydana gelecektir. Bahsedilen bu malların zaten özellikleri itibari ile piyasa tarafından üretilmesi mümkün değildir. Bu mallar kamu kesimi tarafından üretime konu olur ve tüketimde rekabet içermez. Kamusal mallara ilişkin bir diğer husus ise tüketiminde rekabet olmamasıdır (Townsend& Severine, 2006: 4).

Tam kamusal malların ortaya çıkardığı en önemli aksaklık “bedavacılık (free rider)” sorunudur. Bedavacılık sorunu, ödeme gücüne haiz olmasına karşın vergi ödemek istemeyen ancak vergiler ile finanse edilen kamusal mal ve hizmetlerden vergi yükümlülüğünü yerine getirenlerle birlikte yararlanmak isteyenlerin sebep olduğu bir kavramdır. Tam kamusal malların, tüketiminden mahrum bırakılamaması ve bu mallara yönelik bireysel taleplerin açıklanmaması gibi özellikleri bedavacılık sorununa yol açan faktörlerdir.

Yarı kamusal mallar ise özel malların faydalarının bölünmesi, pazarlanabilmesi, fiyatlandırılabilmesi, tüketiminde rekabet olması, bireysel taleplerin açıklanması gibi tüm özelliklerine sahip ancak üretimine devletinde katıldığı mal ve hizmetlerdir. Başta sağlık ve eğitim olmak üzere toplumsal refah için önemli nitelikte bulunan bu mal ve hizmetlerin üretim sürecine devletin katılarak müdahale etmesinin sebebi ise bu malların özel mallara ait olan “tüketiminden mahrum bırakılabilme” özelliğine de sahip olmasıdır. Devlet, ödeme gücü bulunmayan vatandaşlarının da bu mal ve hizmetlerden yararlanmasını sağlamak amacıyla ekonomik varlığını bu mal ve hizmetlerin üretimi sürecinde de göstermektedir.

2.1.2.3. Serbest (Ortak) Mallar

Piyasa fiyatı ve tüketiminden dışlama olmayan ve ortak mülkiyete konu olan mallara serbest (ortak) mallar denmektedir. Bu mallara örnek olarak denizler, göller, ormanlar, nehirler, meralar ve balıklar verilebilmekte ve bunlara ilişkin ortaya çıkan sorun aşırı tüketim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ortak malların kullanımı herkese açıktır.

Kişisel fayda maksimizasyonu adına toplumsal çıkarların zarar gördüğü bu duruma “ortakların trajedisi” adı verilmiştir. Ortaya çıkacak sonuç hiçbir ortak için olumlu olmayacak olup bu sorunun çözümünün piyasaya bırakılması ve bir uzlaşma beklenmesi gerçekçi olmayacaktır. Bu malların tüm toplum açısından önemi hasebiyle “küresel kamu malları” olarak adlandırıldığı da görülmektedir.

2.1.2.4. Dışsallıklar

Dışsallık, bir tüketici veya üreticinin içinde bulunduğu üretim ve tüketim faaliyetleri sürecinin bir başka tüketici veya üretici üzerinde etkide bulunması durumudur. Bu etki olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Başka bir tanımla, iktisadi bir karar biriminin bir başka karar birimine sağladığı yarara veya yüklediği maliyete dışsallık adı verilmektedir. Adam Smith “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde özel faydadan daha yüksek sosyal fayda sağlayan faaliyetlerden bahsetmesiyle birlikte dışsallık kavramına vurgu yapan ilk iktisatçı olmuştur (Kargı & Yüksel, 2010: 184). Buna karşın genel kabul gören dışsallık kavramını ilk kez Knut Wicksell’in sonrasında ise Alfred Marshall’ın ortaya attığı yönündeki görüştür. Dışsallıkların ortaya çıkması halinde marjinal fayda marjinal maliyet eşitliği sağlanamamakta ve optimal

düzeyden uzaklaşmaktadır. Çevre kirliliği, endüstriyel ve kimyasal atıklar negatif dışsallıklara örnek olabilecekken eğitim, sağlık, zararlı alışkanlıklarla mücadele edilmesi gibi uygulamalar pozitif dışsallıklara örnek olmaktadır.

Dışsallıklar en temelde ikiye ayrılabilir. Negatif dışsallık ve pozitif dışsallık şeklinde yapılan bu ayırım ekonomideki aktörlerin bir üretim veya tüketim faaliyetleri sonucunda üçüncü kişilerin bedel ödemediği halde olumsuz etkilenmesi negatif dışsallığı oluştururken olumlu etkilenmesi pozitif dışsallığı oluşturmaktadır. Örnek olarak bir ekmek fırınının yaymış olduğu hoş koku pozitif dışsallığa örnek teşkil edebilecekken, bir fabrikanın çevreyi kirletmesi negatif dışsallığa örnek teşkil etmektedir. Dışsallıklarla ilgili temel sorun marjinal maliyet ile marjinal yarar birbirine eşitken marjinal sosyal yarar ile marjinal sosyal maliyetin birbirine eşit olmaması sorunudur (Miller, 2006: 212).

Dışsallıklarla mücadele noktasında çözümün piyasa yoluyla sağlanabileceğine ilişkin görüşler bulunmakla birlikte devletin dışsallıklar konusunda atabileceği adımlara ilişkin öneriler de getirilmiştir. Çözümün piyasa şartlarında sağlanmasına ilişkin Coase, Scitovsky, Hicks ve Kaldor Yöntemlerinden oluşan üç adet görüş vardır. Coase'a göre çözüm mülkiyet haklarının tesisi ile sağlanabilecekken Scitovsky zarara uğrayan tarafın üretim ve tüketim faaliyetini sınırlandırmak amacıyla pazarlık etmesinin çözüm olabileceği fikrini ortaya atmıştır. Hicks ve Kaldor Kuramına göre ise çözümün yolu negatif dışsallık yoluyla zarar sebep olan tarafın tazminat ödemesidir.

Negatif dışsallıklara karşı çözümün devlet müdahalesiyle olacağını savunan önerilere başta diğer adı "Pigoucu vergileme" olan çevre vergileri olmak üzere çevre harçları, lisans ruhsat şartı getirme, pazarlanabilir kirletme hakları (permiler), sübvansiyonlar, yasaklamalar ve sınırlamalar örnek olarak gösterilebilmektedir.

2.1.2.5. Ölçek Ekonomiler

Üretim ölçeğindeki artışın beraberinde ortalama maliyetlerde bir azalma getirdiği duruma ölçek ekonomisi adı verilmektedir. Ters durumda, üretim ölçeği değişimi ortalama maliyeti arttırmakta ise bu durumda da karşımıza negatif ölçek ekonomisi kavramı çıkmaktadır. Ölçek ekonomileri "içsel ekonomi" şeklinde de adlandırılmaktadır.

İçsel ekonomilerin oluşmasına sebep olarak; üretim ölçeği artışıyla birlikte kullanılan teknolojik imkanların da artmasının birim maliyetleri hatırı sayılır şekilde düşürmesi, artan iş bölümü ve uzmanlaşmadan etkin şekilde yararlanılması ve büyük ölçekli firmaların daha ucuz finansman kaynaklarından yararlanma imkanı yakalaması gösterilebilir. Bunun dışında büyük ölçekli firmaların pazarlama maliyetlerinde de azalma görülmektedir.

Elektrik, su, hava gazı üretimi ve dağıtım faaliyeti, demiryolu hizmetleri, telekomünikasyon hizmetleri, televizyon yayını gibi alanlarda üretim ölçeğinde meydana gelen değişim sonucu ortaya çıkan içsel ekonomilerde kullanıcı sayısının artmasına bağlı olarak birim maliyetlerde bir azalma olduğu gözlemlenmektedir. Birden fazla üreticinin pazarı bölerek hizmet sunması kaynak kullanımında etkinlik açısından olumsuz sonuç doğuracağı için bu tarz mal ve hizmetlerin üretimi faaliyetlerinin devlet tarafından yürütülmesi daha rasyonel olacaktır. Bunlara doğal tekel adı verilmektedir (Yumuşak & Aydın, 2005: 113). Özel kesim, başlangıç maliyeti yüksek olan ve uzun vade gerektiren alanlarda ölçek ekonomisinin getirilerinden faydalanmada başarılı olamaz ve toplumsal refah kaybı meydana gelir. Bunu önlemek amaçlı olarak devlet bu iktisadi alanlarda varlığını sürdürmekte ve doğal tekeller yaratmaktadır.

2.1.2.6. Tam Rekabetin Sağlanamaması

Ekonomide optimal düzeyin yakalanması adına ideal yapı “tam rekabet piyasası” şeklindedir. Buna göre piyasanın; giriş çıkış serbestiyeti, çok sayıda alıcı ve satıcının varlığı, malların homojenliği, şeffaflık ve tek fiyat gibi özellikleri barındırması gerekmektedir. Tam rekabetin geçerli olmadığı monopol, oligopol, monopson, oligopson gibi türleri bulunan piyasalara aksak rekabet piyasası adı verilmektedir. Aksak rekabet durumunda sınırlı sayıda firma kar maksimizasyonu amacıyla üretimi kısırlar ve fiyatları arttırma girişiminde bulunurlar. Bu durum ekonominin optimum noktadan uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Daha yüksek düzeyde üretim yapabilecekken bu şekilde monopol karı elde edilmesi haksız rekabet koşullarını meydana getirmekte olup israfa da yol açmaktadır. Aksak rekabet koşulları dolayısıyla devlet, ekonomiye müdahale edip “doğal tekel” kurmak yoluyla toplumsal refahın maksimize edilmesi amacı doğrultusunda hamleler yapmaktadır.

Tam rekabet varsayımının en önemli noktalarından olan piyasada çok sayıda firmanın bulunması ve toplam üretimin içindeki payın her bir firmaya küçük parçalar halinde dağılması, ölçek ve kapsam ekonomilerinin varlığı sebebiyle küçük ölçekli firmaların etkinliğinin bulunmadığı ve varlıklarını uzun vadede sürdürme imkanlarının bulunmadığı bir endüstriyi dışlamaktadır. Buna göre tam rekabet koşullarında tüm firmaların küçük ölçekli olması şartı, piyasaların etkin olması ile paralellik göstermemektedir (Güenalp & Özel, 2005: 69). Bunun gibi birtakım tutarsızlıklar tam rekabet modelinin gerçekleşmesine engel olmakta ve devlet mekanizmasının ekonomiye müdahale etmesini dayandırdığı piyasa başarısızlıklarını arttırmaktadır. Sağlıklı ekonomi için gerektiğinde müdahale desteklenmelidir ancak bu durumun yanında getirmiş olduğu bozucu faktörlerde göz önünde bulundurulmalı ve iradi politikalardan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

Devlet, piyasadaki aksak rekabet koşullarını gidererek veya tekelleri devletleştirerek sosyal refah maksimizasyonuna hizmet edecek fiyat düzeyi ve üretim miktarını belirlemeye çalışmaktadır. Bunun dışında tekelleşmelerin olduğu sektörlere başka firmaların girmelerinin kolaylaştırıcı adımlar atılmakta ve monopol karına yönelik vergileme politikalarıyla tam rekabet şartları oluşturulması çalışmalarında bulunmaktadır.

Devlet mekanizması, başta ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlama, sosyal refah devleti beklentileri ve piyasanın kendi haline bırakılması durumunda karşı karşıya kaldığı başarısızlıklar olmak üzere türlü gerekçelerle ekonomiye müdahale etmektedir. Medeniyeti yükseltmek ve yaşam standartlarını arttırmak adına bu gerekçelerin külliyen yersiz olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Ancak devletin artan müdahaleleri, 1930'lardan sonra yükselen Keynesyen İktisat ve getirdiği uygulamaların yozlaşmış demokrasinin suiistimaline açık olması ve sosyal devlet anlayışının ardına gizlenen politik amaçlara hizmet edici iradi ekonomi politikaları ülke ekonomilerini bozucu etki yapmış olup politik yozlaşmanın yanına ekonomik yozlaşmayı da eklemiştir. Sosyal refahı arttırmak amaçlı samimi girişimler bu noktada başarısız olmuş ve sonuç olarak piyasa başarısızlıklarının giderilememesi üstüne devletin aşırı büyümesi ve devlet başarısızlığı olgularını karşımıza getirmiştir.

2.1.3. Devletin Aşırı Büyümesi ve Devlet Başarısızlığı

Devlet, kamu düzenini koruma, ekonomik gelişmişliği ve kalkınmayı sağlama, rekabeti sağlama ve tüketiciyi koruma, sosyal refah devleti anlayışının gereklerini yerine getirme ve piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırma gibi gerekçelerle ekonomiye müdahalelerde bulunmuş ve iktisadi alanda yer edinerek zamanla ekonomik sistem içindeki bu konumunu büyütüştür. 1950 ve 1960'lı yıllarda iktisatçıların büyük çoğunluğu piyasa mekanizmasının başarısızlıklarını giderme yönünde devlete önemli roller biçmişlerdir. (Öğüt, 2014: 9). Bu müdahaleci konumdaki büyümenin aşırılık haline gelmesi, her aşırılıkta olduğu gibi bazı yeni sorunlara sebep olmuş ve kamu ekonomisinin sorunlarına yeni gündem başlıkları eklemiştir.

Kamusal malların, dışsallıkların, bilgi yetersizliğinin, monopol ve oligopol piyasaların piyasa ekonomisinde etkinlik problemi ortaya çıkardığı ve bunun sonucunda ekonomiye devletin müdahale etmesi ortaya çıkan bir gerçek olmakla birlikte bu müdahalelerin kapsamı da tartışmalıdır. Çünkü piyasa başarısızlıklarının telafisini amaçlayan devlet müdahaleleri sonuçta devlet başarısızlıklarını ortaya çıkarmaktadır. İktisadi alanda uygulanacak kamu politikalarının bu bağlamda ele alınması ve devlet müdahalesinin olası başarısızlıklar göz önünde bulundurularak gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Devletin ekonomideki boyutunu arttıran faktörlerden olan kamu hizmeti üretiminin ekonomiye olan etkisi hakkında bilgi sahibi olmayan, olsa dahi kendi çıkarlarını maksimize etme eğiliminde olan bireylerin artan kamu hizmeti taleplerine tekrar seçilebilme kaygısı içinde olan karar alıcıların popülist yaklaşımları eklenince kamu ekonomisi adına sağlıklı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Devletin ekonomide varlığının gerekliliğine ilişkin görüşü benimseyen iktisatçılar tarafından dikkat çekilen müdahale edilecek alanlar, söz konusu müdahalenin kaçınılmaz olduğu noktalardır. Savunma ve güvenlik hizmeti, adalet hizmeti ve piyasanın işleyişini kolay hale getirecek altyapı yatırımlarının kamu tarafından karşılanması başta Adam Smith olmak üzere neredeyse tüm Klasik iktisatçılar tarafından kabul edilen bir nokta noktadır. Çünkü söz konusu mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilmesi durumunda ortaya çıkacak kaynak israfı, özel kesim tarafından üretilmesi durumunda ortaya çıkacak sosyal refah kazancından daha düşük boyutlarda olacaktır. Piyasa ekonomisinin üretimi kaynak israfının daha fazla

olması sonucunu doğuracaktır. Devletin kendisine yüklemiş olduğu piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını giderme misyonunu yerine getirmek için uyguladığı politikalarla kendisinin de benzer bir sonuçla karşı karşıya kaldığını vurgulamak mümkün hale gelmiştir (Akça, 2011: 185). Bu noktada devlet başarısızlıkları ile piyasa başarısızlıkları; politika belirleyiciler için tercih edilecek birer ehven-i şer alternatifi haline gelmemeli, iki başarısızlık türüyle de baş edebilecek kamu politikaları ahenkle uygulanmalıdır.

Tablo 6: Piyasa Başarısızlıkları ve Devlet Başarısızlıkları

Piyasa Başarısızlıkları	Devlet Başarısızlıkları
<ul style="list-style-type: none"> • Aksak rekabet • Kamusal Mallar • Dışsallıklar • Doğal Tekeller • Ortak mülkiyet konusu olan mallar • Bilgi edinme maliyetinin yüksek olması • Gelir dağılımında eşitsizlik • Dışsal şoklar • Sosyal ahlak zayıflığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Çoğunluk oylamasının kısır döngü yaratması • Bürokrat davranışının israfa yol açması • Mülkiyet haklarının olmamasının etkinsizlik yaratması • Rant ekonomisinin ortaya çıkması • Sıfır fiyatla arzın etkinsizliği • Siyasi hayatta tam rekabetin geçerli olmaması • Güç ve yetki dağılımında adaletsizlik • Ekonomik birimler arası çıkar çatışması • Maliyetlerde sürekli artış • Türev Dışsallıklar

Kaynak: (Akça, 2011: 188).

Ortaya çıkan “devlet başarısızlığı” kavramı, kamu ekonomisinde devletin aşırı varlığının da bir problem olduğunu ortaya koymakta ve bu kavramın ortaya çıkmasının birçok nedeni bulunmaktadır.

2.1.3.1. Devletin Aşırı Büyümesinin Nedenleri

Devletin ekonomi içerisinde zamanla büyümesinin algıda ilk olarak olumsuz bir izlenim yarattığı söylenemez. Çünkü bireyler genel olarak ekonomiyi düzenleyen ve geliştirici katkılar yapan, refah politikalarıyla halkın yaşam standartları üzerine çalışmalar geliştiren güçlü bir devlet prototipine, ekonomik özgürlükleri zedelememesi şartıyla olumlu yaklaşacaktırlar. Ne var ki yaşamakta olan tecrübelerde devletin

ekonomiye yönelik müdahalelerinin yozlaşmalar etkisiyle başarısız olduğu ve ekonomideki aşırı büyüyen devlet varlığının zarar verici hale geldiği görülmektedir.

1980’li yıllara kadar kamu ekonomisinin büyümesinin sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilecek devletin görev ve fonksiyonlarının artmasına ilişkin birçok açıklama yapılabilir. Kimine göre bu büyümeyi sosyo-ekonomik gelişmeye bağlayarak büyüyen toplumun ihtiyaçlarının artmasına paralel daha fazla kamu hizmeti talep etmesi bu duruma sebep olmuştur. Devlet bu talepleri karşılamak için yeni birimler kurmuş ve devletin bu birimlere kaynak tahsisinde bulunması gerekmiştir. Kimine göre ise bu büyümeye sosyal demokrat siyasi partilerin kamu hizmetlerini artırıcı politikaları sebep olmuştur (Bilkay, 2016: 96). Devletin aşırı büyümesi belki konjonktürel değerlendirmede doğal koşullar gereği meydana gelmiş, belki de uygulanan yanlış politikalar ya da peşinden koşulan ideolojiler sonucu ortaya çıkmıştır. Bazı yaklaşımlarda ise bu büyümenin devamlılık arz eden eğilimde olduğu savunulmaktadır.

Kamu Tercih Teorisi üzerine eğilen iktisatçıların yapmış olduğu teorik çalışmalarda ülke ekonomileri içerisinde kamu ekonomisinin giderek büyüme eğiliminde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu oransal büyümeyle birlikte milli ekonominin de büyüdüğü göz önünde bulundurulursa, kamu ekonomisinin özel ekonomiden daha hızlı bir artış eğilimine sahip olduğu ortaya çıkacaktır. Konunun harcama kısmını ele alan iktisatçı Adolph Wagner kamu harcamalarında meydana gelen artışı bir kanuna bağlamıştır. Wagner Kanunu olarak da anılan “Kamu Harcamalarının Artış Kanunu” devletin yapmış olduğu harcamaların nedenlerini açıklamaktadır. Wagner yapmış olduğu çalışmada, kamu harcamalarının GSMH’nin bir yüzdesi olarak zamanla artmakta olduğunu ortaya koymuştur (Kaya, 2006: 8). Wagner Kanunu konuya gelişmiş ülkeler açısından baktığında ise bu ülke ekonomilerinde kişi başına düşen gelirin artış eğiliminde olduğunu ve bu artışın gerçekleşmesiyle ortaya çıkan sosyal gelişmelere paralel olarak kamunun ekonomi içindeki boyutunun da büyümesinin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır.

Kamu Tercih iktisatçılarına göre bir başka görüş, devletin ekonomik hacminin artmasında Keynesyen İktisadi Görüşün büyük payı olduğuna ilişkindir. Bu noktada denk bütçe yerine telafi edici bütçe uygulamalarının hayata geçirilmesi, devletin büyümesinin ve ekonomik yozlaşmaların önünü açmıştır. Kamu tercihi teorisyenlerine göre Keynesyen İktisadın bir başka yanlışı, politika belirleyicilere vergilendirmeden

harcama yapabilme konusunda imkan sağlamış olmasıdır. Vergiler yerine para basılarak ve borçlanılarak finanse edilen kamu harcamalarının yarattığı etkiler Keynesyenlerin mirası olarak görülmektedir. J. M. Buchanan bu durumu eleştirmiş ve aşırı büyüyen devleti “Leviathan” olarak tanımlamıştır (Avcı, 2001: 10). Leviathan, Tevrat ve İncil’de kötülüğü sembolize eden bir su canavarına verilen isim olmakla beraber Thomas Hobbes’un 1651 yılında mutlak güç ve yetkilere sahip egemen devleti tasvir ettiği eserinin de adıdır. “Leviathan Devlet” kavramı ekonomide zararlı olacak şekilde büyümüş ve adeta bir su canavarına dönüşmüş devleti tarif etmek için kullanılmaktadır. Zarar verici hale gelmiş devletin ekonomideki varlığının büyümesine; siyasi, ekonomik ve sosyolojik birçok faktör sebep gösterilebilmektedir.

Tablo 7: Devletin Büyümesine Yol Açan Faktörler

<p style="text-align: center;">Ekonomik ve Mali Faktörler</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tam kamusal mal ve hizmetlere duyulan ihtiyaç (güvenlik, adalet, diplomasi) • Yarı kamusal mal ve hizmetlere duyulan ihtiyaç (eğitim, sağlık) • Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu hizmetler (enerji, ulaştırma haberleşme) • Depresyon ve Ekonomik Kriz • Mali Aldanma • Enflasyonist Baskılar • Az gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik büyüme ve kalkınmadaki rolü • Tam istihdamın sağlanması • Kaynakların etkin kullanımı ve yeniden dağıtım politikaları • Keynesyen görüşün kamu politikalarına hakim olması
<p style="text-align: center;">Siyasal Faktörler</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sıcak savaş tehlikesinin yaşanması • Soğuk savaş ve dış tehditler • Siyasal aktörlerin kendi çıkarları peşinden koşması • Seçim Ekonomisi uygulamaları • Bürokrasinin bütçe hacmini genişletmesi • Baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri • Hükümetlerin popülist, partizanca ve patronaj politikaları
	<ul style="list-style-type: none"> • Nüfus artışı

Sosyal Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Gelir ve servet dağılımının dengeli olması • Geri kalmış bölgeler sorunu • Konut sorunu • Terör • Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması • Sosyal tazminler • Sosyal güvenlik hizmetleri • Teknolojik değişme
-------------------------	--

Kaynak: (Aktan, 1995: 49).

Piyasa başarısızlıklarına çare olması amacıyla yürütülen kamu politikaları sonucu ekonomideki payını arttıran devlet, yukarıda sayılan birçok sebeple büyümesini arttırarak bu büyümenin aşırı hale gelmesine sebep olmuş ve çare olmak yerine devlet başarısızlığı olgusu ile karşı karşıya kalmıştır. Böylesine geniş bir sebepler yelpazesinden doğan devletin aşırı büyümesi kavramı gibi aynı şekilde çeşitlendirmek mümkün olsa da, literatürde devlet başarısızlığına sebep olan belli başlı faktörlere yer verilmektedir.

2.1.3.2. Devlet Başarısızlığının Nedenleri

Keynesyen İktisadi politikaların ekonomilere hakim olduğu 20. Yüzyıl ortalarından itibaren devletin ekonomideki görev ve sorumlulukları yeniden tanımlanmaya başlamış ve sosyal refah devleti anlayışının da etkisiyle ekonomi içindeki kamu varlığı artmıştır. Devletin ekonomi içerisinde türlü nedenlerle büyümesi öngörülenlerin dışında birçok olumsuz sonuç doğurmuş ve buna ilişkin tıpkı piyasa başarısızlıkları gibi devlet başarısızlıkları kavramı ortaya çıkmıştır. Bu noktada, literatürdeki devlet başarısızlığına sebep olan belli başlı faktörleri ortaya koymak faydalı olacaktır.

- **Politik Miyopluk:** Politikacıların yeniden seçilebilmek amacıyla, uzun dönemde ekonomi adına daha yararlı olabilecek politikalar yerine kısa vadede ve daha çabuk sonuç getirecek politikaları tercih etmeleri durumuna politik miyopluk adı verilmektedir. “Uzağı görememe etkisi” olarak da adlandırılan bu kavramda siyasi iktidarlara göre en iyi politika tercihi seçimi kazandıracak olandır anlayışının altı çizilmektedir (Aidt& Dutta, 2007: 4).

- **Rant Kollama:** Bireylerin ya da çıkar ve baskı gruplarının, fayda sağlamak amacıyla hükümetlerin uyguladıkları politikaları kendi yararları

doğrultusunda değiştirmek üzere çaba göstermeleri faaliyetine rant kollama adı verilmektedir. Virginia Politik İktisat Okulu'nun kurucularından olan 1986 Nobel Ekonomi ödüllü James Buchanan başta olmak üzere Kamu Tercihi İktisatçılarına göre devletin büyümesi ve artan kamu regülasyonları sonucu rant kollama faaliyetleri artmaktadır. Devlet müdahaleleri sonucunda özel çıkar grupları, kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda ve regülasyonların etki alanına giren düzenlemeleri etkisizleştirmeye yönelik kullanmaktadır (Aktan & Yay, 2016: 86). Siyasal iktidarların yeniden seçilme amacıyla olması rant kollama peşinde olan baskı ve çıkar gruplarının işini kolaylaştırmakta ve politika belirleyicileri daha kolay etki altında bırakmaktadır. Bu durum sonucunda ekonomide kaynak etkinsizliği sorunu baş göstermektedir.

- **Politikada Tam Rekabetin Olmaması:** Piyasa için geçerli olan tam rekabet sağlanamaması sorununun politikada da yer aldığı söylenebilir. Plüralist yani çoğulcu demokrasinin uygulanmadığı ve seçim rekabetinin bulunmadığı otokratik diğer bir deyişle gücün tek elde toplandığı buyurgan rejimlerde toplum tercihinin dayanmadan kamusal mal ve hizmet üretimi yapılabilir. Seçim rekabeti yaşanmasına rağmen; depolitizasyon, siyasetin şeffaflıktan uzak olması sonucu seçmenlerin bilgi sahibi olamaması ya da yanlış bilgi sahibi olması durumları veya tam tersine aşırı bilgi yüklemesi sonucu seçmenlerin politikadan soğumaları gibi sebeplerle toplumsal tercihlerin rasyonaliteden uzaklaşması gibi bazı devlet başarısızlıkları da ortaya çıkabilmektedir (Bonin, 2014: 28). Seçmenlerin yalan propagandalar ve medya aracılığıyla yanlış yönlendirilmeleri de seçim rekabeti yaşansa bile politik tam rekabetten uzaklaşılmasına yol açabilen etkenlerden bir tanesidir.

- **Bürokratların İsrafa Sebep Olması (Savurganlık):** Piyasa ekonomisinde iktisadi karar vericiler kendi bütçelerini düşünerek en az maliyetle maksimum verim almayı amaçlamaktadırlar. Kamu ekonomisinde ise siyasal karar vericiler kendilerinin değil başkalarının paralarını harcamaktadırlar ve bu durum harcama yapılırken aynı özenin gösterilmemesi sonucunu karşımıza çıkarmaktadır. Nobel Ekonomi Ödülü sahibi iktisatçı Milton Friedman'ın konuya ilişkin geliştirdiği "Friedman Matrisi" kimin parasının kimin için harcandığını analiz etmekte ve konuyu ortaya koymaktadır.

Tablo 8: Friedman Matrisi

Kaynak	Kimin İçin Harcıyor	
	Kendisi İçin Harcıyor	Başkası İçin Harcıyor
Kendi Parası	A İsraf ve savurganlığın az olduğu alan	B İsraf ve savurganlığın en az olduğu alan
Başkasının Parası	C İsraf ve savurganlığın fazla olduğu alan	D İsraf ve savurganlığın en fazla olduğu alan (Kamusal Alan)

Kaynak: (İlkorkor, 2013: 35)'den alınan bilgilerle tarafımızca düzenlenmiştir.

Tablo 8’de görüldüğü üzere, A bölgesinde kişi kendi parasını kendisi için harcamakta ve fayda maksimizasyonu için en kaliteli malı en az maliyetle edinme çabasına girmektedir. Bu bölgede fayda-maliyet dengesi en yüksek seviyede gerçekleşmektedir. B bölgesinde kişi kendi parasını başkası için harcamaktadır. İsraf ve savurganlık düşük düzeydedir. Bu bölgede kalite daha az gözetilerek harcama olabilecek en az düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır. C bölgesinde kişi, başkasının parasını kendisi için harcayarak harcama miktarı ve maliyetlerle ilgilenmez. Ön planda tutulan yüksek kalitede mal ve hizmet almaktır, savurganlık yüksek düzeydedir. D bölgesinde ise kişi başkasının parasını yine başkaları için harcamaktadır. Karar hem maliyetlere katlanmamakta hem de almış olduğu kararlar sonucunda kendisine doğrudan bir fayda sağlamamaktadır. Mal ve hizmetin fiyatı ya da maliyeti karar verici için önem arz etmemektedir. İsraf ve savurganlığın en çok yaşandığı bu alan devlet başarısızlıkları teorisi çerçevesinde kamusal alan olarak nitelendirilebilir.

- **Politik Dışsal Ekonomiler:** Piyasa başarısızlıklarından biri olan dışsallığın devlet başarısızlığı teorisindeki karşılık bulmuş hali politik dışsal ekonomilerdir. Bu dışsal etkilerden biri siyasi partilerin kendi üyelerini kollama ve onların çıkarlarını gözetmesi anlamına gelen “patronaj ilişkileridir”. Bu durumda kaynak dağılımına sahip partilerin mensupları ve partizan grupları lehine bir eğilim gösterir ve ekonomide kaynak tahsisi konusunda sorunlar meydana gelir.

- **Politik Negatif Ölçek Ekonomisi:** Genelde büyük boyutlarda zarar eden Kamu İktisadi Teşebbüsleri kamu ekonomisinde negatif ölçek ekonomisi olduğunun

göstergelerinden biridir. Merkezi ya da mahalli anlamda kamu idarelerindeki aşırı büyüme yağmacılık ve israf gibi problemleri beraberinde getirmekte olup kamusal çıktı etkinliği azalmaktadır (Bonin, 2014: 29). Liberal ekonomilerin bu noktada özelleştirme hamleleri yaparak kamu kesiminin iktisadi girişimlerini sınırlama çabası içine girdiği görülmektedir.

- **İdari İşlemlerin Getirdiği Maliyetler:** Bilgi toplama, sözleşme yapma, sözleşmeyi sürdürme, karmaşık iktisadi yapı ve kaynakların tahsisi olgularından kaynaklanan maliyetler toplamına işlem maliyeti adı verilmektedir. İktisadi kararların belirli merciiler tarafından alınması çoğu zaman işlem maliyetlerinin artmasına ve verimsizliğe sebep olmaktadır. Asimetrik bilgi ve bilgiye ulaşma maliyetinin de etkinlikten uzak kamu kurumlarıyla birlikte işlem maliyetlerinin artmasına sebep olduğu söylenebilmektedir.

- **Kamusal Güç ve Yetki Dağılımı Dengesizliği:** Piyasada baş gösteren gelir ve servet dağılımında adaletsizlik sorununun kamu kesimindeki benzeri güç ve yetki paylaşımı anlamında ortaya çıkan adaletsizliktir. Devletin sahip olduğu merkezîyetçi yapı, bazı siyasal rejimlerde kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmemesi ile birlikte yürütme erkinin gücü kendinde toplaması, yürütme organı olan hükümette yetki ve gücün tek bir kişide toplanması sonucu lider diktası haline gelmiş kişiselleşmiş siyasi iktidar gibi örnekler ekonomide devletin varlığının yarattığı başarısızlıklara sebep olabilecek faktörlerden biri olarak görülmektedir. Buradan yola çıkarak ekonomide varlığını doğru şekilde sürdürmek isteyen devletlerin sahip olması gereken özelliklerden birinin demokratik olgunluğa erişmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.1.3.3. Devletin Aşırı Büyümesinin ve Devlet Başarısızlığının Sonuçları

Devlet mekanizmasının ekonomi içerisindeki yerinin ve fonksiyonlarının büyümesi ile bu büyümenin nedenlerinin doğurduğu birçok olumsuz sonuç meydana gelmiştir. Devletin haddinden fazla büyüdüğü bir ekonomide toplumsal işleyişi birçok yönden etkileyen bu sonuçların iktisadi perspektifte incelendiğinde genel anlamda; ağır vergi yükü, bütçe açığı, ağır borç yükü ve parasal büyüme olarak kategorize etme mümkündür.

Politik düzen içerisinde devletin ekonomiye aşırı müdahaleci olmasının bürokrasi artışı, bürokratik oligarşi ve teknokrasi gibi sonuçları ortaya çıkmakla birlikte bu durumun siyasi yansımalarının rüşvet, irtikap, zimmet, oy ticareti, oy satın alma,

adam kayırmacılık, patronaj ilişkileri, rant kollama, hizmet kayırmacılığı ve benzeri şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. “Leviathan Devlet” kavramının var olduğu bir ekonomide meydana gelen sorunları genel olarak yukarıda sayılan şekilde; ekonomik, politik ve sosyal sorunlar olarak sınıflandırarak ele almak faydalı olacaktır.

Devlet başarısızlığına yönelik farklı bir yaklaşım ise piyasa başarısızlıklarına devletin etkin müdahale edememesi durumunun da bir devlet başarısızlığı olarak değerlendirilmesidir. Piyasa koşullarında yaşanan aksaklıklar nihayetinde devlet eliyle düzeltilmeye çalışılacaktır fakat geliştirilen kamu politikalarının etkilerinin de optimallikten sapma oluşturması da bir tür devlet başarısızlığıdır. Kamu kesiminin ekonomiye müdahalesini gerekli kılan piyasa başarısızlıkları kamunun ekonomideki payını artırmakta ve bu durum devlet başarısızlığını da beraberinde getirmektedir (Le Grand, 1991: 433-439, Datta-Chaudhuri, 1990: 73-75).

Devletin gereğinden fazla büyümesi bile başlı başına sorun iken piyasadaki aksaklıkların giderilmesi için uygulanan politikalar da optimalliği bozucu etki yapabilmektedir. Örnek olarak kamu kesiminin sübvansiyon dağılımında ya da tekel konumunda olan alanlara müdahale etmesi gibi hususlarda piyasayı daha fazla bozucu etkiye sahip olabilmektedir (Le Grand, 1991: 433-439, Datta-Chaudhuri, 1990: 73-75).

2.1.3.3.1. Devletin Aşırı Büyümesinin ve Devlet Başarısızlığının Ekonomik Sonuçları

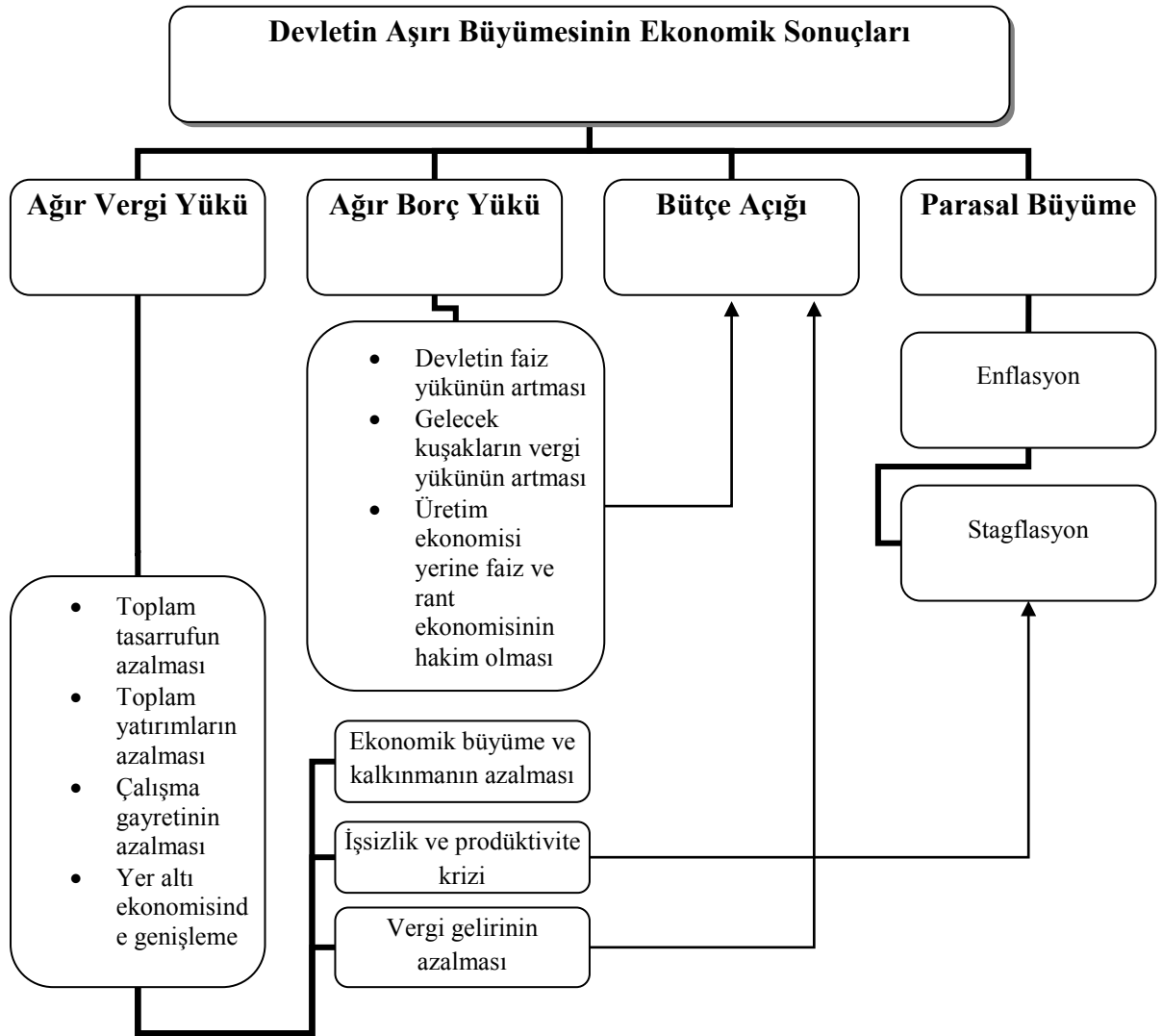
Büyüyen devlet mekanizmasının beraberinde kamu ekonomisinde bir büyüme doğuracağı bilinen bir gerçektir. Büyüyen kamu ekonomisi devletin yapmış olduğu harcamalarında artması anlamına gelmekte ve bu durum kamu harcamalarının finanse edildiği kaynaklara yapılan baskıyı arttırmaktadır. Harcamaların finansmanı için başvurulacak kaynakların hangileri olması gerektiği kadar önemli bir diğer husus da bu kaynakların ne ölçüde kullanılacağıdır. Finansman araçlarını ekonominin içinde bulunduğu mevcut pozisyon göz önünde bulundurarak dengeli ve uyumlu şekilde kullanabilmek, suiistimale ve yozlaşmanın etkilerine açık iradi politikalarla olduğundan daha zor görünmektedir.

Keynesyen Teorinin, Fonksiyonel Maliye Anlayışının ve ekonomik yozlaşmaların etkisiyle siyasal iktidarlarda artan kamu harcamalarını vergi dışı yollardan karşılama alışkanlığı doğmuştur. Bu durum ekonomide optimumun

sağlanması, mali disiplin ve istikrar başta olmak üzere birçok soruna yol açmış, toplumsal refahı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz sonuçlar; ağır vergi yükü, bütçe açığı, ağır borç yükü ve parasal büyüme olarak sınıflandırılabilir.

Tablo 9: Devletin Aşırı Büyümesinin Ekonomik Sonuçları

Kaynak: (Bilkay, 2016: 108)'den alınan bilgilerle tarafımda düzenlenmiştir.

- **Bütçe Açıkları:** Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması durumuna bütçe açığı adı verilmektedir. Devletin aşırı büyümesi ve müdahaleci sosyal refah devleti anlayışının sonucunda artan kamu harcamaları ve bu harcamaların politik kaygılarla vergi dışı yollardan finanse edilme çabası gösterilmesi bütçe açıklarını arttırmıştır. Fonksiyonalistlerin telafi edici bütçe tezinin denk bütçe ilkesinin yerine kabul edilmesiyle birlikte bu sorun kamu ekonomileri için doğal hale gelmiştir.

Açıklarla mücadele için vergileme yoluna gidildiğinde ise vergi kaynaklarının zorlanması ve aşırı vergi yükü problemi meydana gelmiştir.

- **Ağır Vergi Yükü:** Politika uygulayıcılar tarafından bütçe açıklarının kapatılması ve yeni yatırımların finansmanı için vergi oranları arttırılmaktadır. Bütçe açıklarını kapatmak için ya da bütçe açıklarına izin vermemek adına kamu harcamalarının finansmanında vergilemeye başvurmak, para basma ve borçlanmaya kıyasla kamu ekonomisi disiplini adına daha olumlu bir tercih olacaktır. Lakin vergi kaynaklarına aşırı yüklenmenin de ekonomi adına olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Toplam tasarruf ve yatırımların azalması, kayıt dışı ekonominin genişlemesi ve çalışma gayretinde azalma gibi sonuçlar buna örnek verilebilir. Buna bağlı olarak iktisadi büyüme ve kalkınmanın yavaşlaması, işsizliğin artması, rekabet gücünde azalma ve vergi gelirlerinde düşüş gibi başka olumsuz sonuçlar kamu ekonomisinin tahribatına yol açabilmektedir.

- **Ağır Borç Yükü:** Büyüyen devlet ile artış gösteren harcamaların karşılanmasında yaşanan güçlük sonrasında başvurulmuş bir diğer seçenek borçlanmadır. Borçlanma yoluna giden siyasi iktidar kısa ya da uzun vadeli borçlanma, devlet tahvili veya hazine bonosu ihracı yoluyla ihtiyacını giderme aslında günü kurtarma seçeneğini tercih eder. Kuşkusuz ki mecbur kaldığı takdirde devletlerin borçlanmasına karşı çıkmak yanlış olacaktır ki Klasik İktisat Teorisinde de savaş hali, doğal afet, büyük yatırımlara girişilmesi gibi zaruri durumlarda devletlerin borçlanmaya gidebileceği öngörülmüştür. Ancak başta Rus asıllı ABD'li iktisatçı Abba Lerner olmak üzere Fonksiyonel Maliye Yaklaşımını benimsemiş iktisatçılar borçlanmayı devletin olağan gelirlerinden biri olarak görmüş ve bu iktisadi konjonktürün politika belirleyicileri de çekinmeden borçlanma yoluna başvurmuşlardır.

- **Parasal Büyüme:** Devletlerin finansman ihtiyaçlarını karşılama amacıyla başvurdukları sakıncalı yollardan bir tanesi de para basma (emisyon) uygulamasıdır. Para arzındaki haddinden fazla artışın enflasyona sebep olabileceği, işsizlik ve durgunluk olan ekonomilerde ise sorunun stagflasyona dönüşebilmesi mümkündür. Buna benzer bir durumla karşı karşıya kalan ekonomi politikası belirleyicileri, stagflasyon sorununu kamu harcamalarını arttırarak ve devletin ekonomideki payını arttırarak gidermeye çalışacaklardır. Bunun sonucunda oluşabilecek

açıklarla yeniden bir finansman ihtiyacı ortaya çıkacak ve bu kısır döngü içerisinde kamu ekonomisi zarar görecektir.

Devletin aşırı büyümesi sonucu oluşan devlet başarısızlıklarının yaratacağı sorunların, iradi para ve maliye politikalarıyla birlikte daha da artacağını öngörmek yanlış olmayacaktır. Başarısızlığın giderilmesi adına belirlenen politikaların birbiriyle çatışması durumunda kamu ekonomisinin içine girdiği istikrarsızlık beraberinde ekonomik ve politik yozlaşma olarak toplumsal refah üzerinde olumsuz etkilerini gösterecektir.

2.1.3.3.2. Devletin Aşırı Büyümesinin ve Devlet Başarısızlığının Politik Sonuçları

Ekonomik anlamda büyüyen devlet kavramı beraberinde örgütsel anlamda büyümeyi de getirmektedir. Yatırımların kontrolü ve taleplerin karşılanması için yeni birimler kurulacak ve bu birimlerle birlikte devlet büyüyerek daha karmaşık bir hale getirecektir (Bilkay, 2016: 109). Büyüyerek karmaşıklaşan devlet, daha fazla insan gücüne ve teknik bilgiye ihtiyaç duyan daha hantal ve israfa açık bir yapıya bürünmüş olup bu durumun getirdiği olumsuz sonuçlar kamu ekonomisi adına çözülmesi gereken sorunlar haline gelmiştir.

Bürokratik faaliyetlerde artış bu sorunlardan bir tanesidir. Büyüme sonucu daha fazla müracaat, form gibi evrak işiyle uğraşan devlet birimlerinde daha fazla bürokrat ihtiyacı doğmuş ve artan bürokrasi etkinsizliklerin artmasına yol açmıştır. Teoride genel toplum yararına kararlar alacağı öngörülen bürokratlara ilişkin Kamu Tercihi Teorisinde bürokrat kararlarının azınlıkta kalan kısmının doğrudan kurum çıkarlarını gözetici nitelikte olduğu ortaya konulmaktadır.

Karmaşıklaşan devlet yapısı içinde teknik bilgiye haiz uzman personel ihtiyacındaki artış teknokrasinin önünü açmıştır. Devlet bünyesindeki teknokrat olarak adlandırılacak uzman personele bağımlılık derecesindeki ihtiyaç bürokratik oligarşinin de önünü açmaktadır.

Devlet büyümesinin yarattığı politik sorunlar daha teknik nitelikte taşımakta olup meydana gelen siyasi sorunların temelinde suiistimal ve politik yozlaşma yer almaktadır. İnsanın yaradılışından gelen içgüdüleri ile politikanın doğası birleşince, insan topluluklarına hükmeden devlet erkinde söz sahibi olan bireylerin her zaman

toplumsal yararına hizmet eden kararlar alacağını düşünmek iyimserlikten öteye gitmeyecektir. Bu konuda yalnız olmayan bu karar verici bireylerin diğer bireylerle etkileşimleri ve onların çıkarlarının da devreye girmesiyle bizi yozlaşmaya götürecek birçok siyasal olumsuz sonuç beklemektedir.

2.2. Yozlaşma

Yozlaşma veya yolsuzluk kavramı kelime anlamı olarak her ne kadar bozulma kavramına işaret etse de ekonomik anlamda yozlaşma kavramının tanımı biraz daha karmaşık boyuttadır. Yozlaşma konusunda tanım birliği bulunmamakla beraber mücadele örgütlerince yapılan tanımlama kamu kaynaklarının kişisel çıkar amacıyla kullanılmasıdır. Kamusal kaynakların kişisel çıkar için kullanılması ekonomik yozlaşmaya işaret etse de bu durum beraberinde siyasi yozlaşmayı da getirecektir. Çünkü siyasi yozlaşma ve ekonomik yozlaşma birbirlerinden ayrı düşünilemeyecek kavramlardır (Ghaniy&Hastiadi, 2017: 1-3).

Devletin aşırı büyümesinin ortaya çıkardığı iki önemli sonuç bulunmaktadır: Politik Yozlaşma ve Ekonomik Yozlaşma. Devletin büyümesi sonucu akıl almaz boyutta politik yozlaşma örnekleri ile karşı karşıya kalınmakta olup bununla birlikte ortaya çıkan bir başka sonuç ise ekonomik yozlaşmalar şeklinde meydana gelmektedir. Politikacıların oy maksimizasyonu ve tekrar seçilebilme gayesiyle kamu harcamalarını arttırma ve vergi oranlarını düşürme veya harcama artışından daha az oranda arttırma yoluna gitmeleri, ekonomik sorunların ve yapısal yozlaşmaların temelini oluşturmaktadır. Arttırılan kamusal harcamaların borçlanma ve para basma seçenekleriyle finanse edilmesi durumu da kronik enflasyon ve kronik bütçe açıkları gibi sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Aktan, 2001: 4). Keynesyen İktisadın yükselişi ve devletin ekonomide varlığının artmasıyla birlikte bu varlığın iradi politikalarla yürütülmesi günümüze uzanan yapısal ekonomik sorunların temelini atmıştır.

Farklı kültürlerde ve hayatın farklı alanlarında baş gösteren bozulmaları ve negatif yönde değişimleri ifade eden kelime “yozlaşma” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun farklı sözcüklerle ifadesi mümkün olmakla beraber tecrübe edilen olumsuz etki ve tehlikeleri tanımlamada yozlaşma kelimesi yeterli olmaktadır. Bu sebeple “yolsuzluk”, “dejenerasyon”, “bozulma”, “çürüme” gibi terimlerin yerine kullanılması doğal ve daha etkilidir. Kültürümüzde “yoz” kelimesi; soysuz, adi, kaba, bayağı, kısır

anlamlarında kullanılmakta ve olumlu niteliklerin kaybedilmesi sürecini tanımlamaktadır (Taşar, 2006: 349). Günümüzde ideal siyasi rejim olarak kabul gören demokrasinin de yozlaşmış olduğu gerçeği, demokratik yönetim şekilleriyle medeniyetlerini yüceltmeyi hedefleyen insanları hayal kırıklığına uğratmıştır.

Yozlaşma; genel olarak devlet mekanizmasındaki bozukluğun yani kamu görevlilerinin görevleriyle ilgili çıkar sağlamalarını ve imtiyazlı işlemler yapmalarını ifade etmekte ve kamu personeline yapılan atamalardaki kayırmacılık, adaletsizlik ve hatalı uygulamaları ortaya koymaktadır. “Yozlaşma” teriminin karşılığı olarak “Yolsuzluk ve Rüşvet” gibi kavramların da kullanılmakta olduğu görülmektedir. Lakin yozlaşma, yolsuzluk ve rüşvet kavramlarından daha geniş bir terim olmakla beraber bu kavramları da kapsayıcıdır (Çevikbaş, 2006: 273). Yolsuzluk ve rüşvet terimlerinin halk arasında daha çok yer ederek daha göz önünde olduğu kabul edilebilir ancak daha kapsamlı olan yozlaşmanın asıl iyileştirilmesi gereken hastalık olduğu unutulmamalıdır.

Uğrunda kanlı çarpışmalar yapılan demokrasi, bugün çarpışmadan kan dökme aracı haline getirilmiş ve temel ilkelerinden uzaklaşmıştır. Buna rağmen demokrasinin “insan fikriyatından çıkabilecek en ideal siyasal rejim” olduğunu söylemek gerekmektedir. Ekonomik ve siyasal anlamda insan hak ve özgürlüklerini en iyi şekilde koruyacak olan bu rejimi yozlaşmışlıktan kurtarmaya yönelik her girişim makbul görülmelidir. Çünkü “Yozlaşmış Demokrasi” kavramı, modern insanlığın kendisini karşı karşıya bıraktığı başlıca tehlikelerden biridir.

Medeniyet yaratma iddiasında olan insanlık başlangıçta doğa olaylarına veya vahşi hayvanlara karşı korunmak için kendini geliştirmiş sonrasında ise diğer insanlardan korunmak için örgütlenerek “devletleşmiş” ve en nihayetinde devlete karşı kendini koruma ihtiyacı hissedecek duruma gelmiştir. Bu son nokta demokrasiyi yaratan durumdur.

Siyasetin ve toplumun bulunduğu her yerde farklı büyüklüklerde de olsa yozlaşmalara rastlanılmaktadır. Zamanı ve coğrafyası olmayan yozlaşma kavramı en ez devlet kadar eskidir. 2300 yıl önce, Brahman Başbakanının yolsuzluğun kırk yolunu saydığı, eski Çin’de ise memur maaşlarına ek olarak rüşveti önleme amaçlı “YangLien” adı verilen ilave ödemeler yapıldığı bilinmektedir (Bilgin, 2003: 35). Yine milattan önce üçüncü yüzyılda Hint Kralı Kautilya tarafından kaleme alınan “ Arthasastra” adlı kamu

yönetimi araştırma eserinde yozlaşma olgusunu şu şekilde tarif etmiştir (Güney, 2013: 16):

“Kamu hizmeti sunanlar için dilinin ucunda bal bulunanların balı (veya zehiri) tatmaması nasıl imkansız ise hükümdarların da gelirlerinin en azından bir kısmını yememesi kamu hizmetini sunanlar için de imkansızdır. Suyun altında hareket eden balığın su içip içmediğini ortaya çıkarmak nasıl imkansızsa, kamuda istihdam edilen kamu görevlilerinin kendi namlarına para alıp almadıklarını ortaya çıkarmak da imkansızdır.”

Politik yapının ne şekilde olduğuna bakılmaksızın, yozlaşma ve yolsuzluklara dünyanın birçok ülkesinde rastlanılmaktadır. Bürokratların ve politikacıların konumlarını siyasi ve özel çıkar sağlama maksadıyla kullanmalarının gün geçtikçe daha yaygın örnekleri meydana gelmekte ve yozlaşma küresel boyutta karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle yozlaşma, ülkelere özgü kültürel ve lokal niteliklerinin ötesinde küresel düzeyde politik, ekonomik ve sosyal hayatı etkilemekte ve tahrip etmektedir (Bilgin, 2003: 36). Yozlaşma üzerinde yerel ve kültürel etkilerin de bir hayli fazla olduğu gerçeği sabit olmakla birlikte bu olgunun küresel anlamda her coğrafyada ve yaygın şekilde baş göstermesi, insan doğasının etik dışı alana geçmeye müsait olmasına da bağlanabilmektedir.

Kamu ve özel tüm kurumların verimlilik ve etkinliği, kaynakların uygunluğunun yanı sıra bu kaynakları bir araya getirip yönlendirecek doğru işleyen bir yönetim veya yöneticilere bağlı olmaktadır. Yönetim ve yöneticilerin işlev görmemesi kaynak israfı, hizmet ve üretim örgütlerinin verimlilik ve etkinliğinin azalması hatta yok olması gibi sonuçlara sebep olabilmektedir. Yeterli ve uygun kaynaklar temin edilmeden söz konusu hizmet ve üretim örgütlerinin oluşturulmasının yersiz ve manasız olduğu düşüncesiyle örgütlerde etkinliği sağlayacak ve verimliliği getirecek başlıca unsurun iyi kararlar veren yöneticiler olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır (Çevikbaş,2006: 266). Söz konusu yöneticilerin almış oldukları kararların ve yürüttükleri politikaların herhangi bir kurala bağlanmaksızın iradi tercihlere bırakılması, karar alıcıların iyi niyetli olsalar bile başarısız olmasına sebep olabilmektedir.

2.2.1. Yozlaşmaya Sebep Olan Faktörler

Demokrasinin üç aktörü olarak seçmenler, politikacılar ve bürokratlar gösterilmektedir. Seçmenler kısıtlı gelirleriyle elde edecekleri faydayı ve refahı maksimize etmek isterken, politikacılar oy maksimizasyonunu ve iktidarda olmayı amaçlamaktadırlar. Bürokratlar ise bütçe ve personel imkanı maksimizasyonunu amaçlamakta, bu şekilde hizmet kalitesini arttırmak ve nüfuz alanlarını genişletmek istemektedirler. Ekonomik imkanlarının artmasında politikacıların kararlarının etkili olduğunun farkında olan seçmenler ve siyasi iktidarın yolunun daha çok seçmenin oyunu almaktan geçtiğinin farkında olan politikacılar, kişisel çıkar-oy alışverişi (logrolling) olgusunun ortaya çıkmasına yol açarlar ki bu yozlaşmanın en temel örneklerinden birisi olarak görülmektedir.

Demokrasi, seçmenlerde devletin cüzdanından kendilerine ne kadar pay biçileceği düşüncesinin oluşmasıyla savunmasız kalmaya başlamıştır. Bu düşünce sonucunda sadece koruyucu ve düzenleyici olmaktan çok daha öteye geçip büyüyen devlet mekanizması, artık bireylere sosyal refah devleti anlayışının da etkisiyle fayda sağlayıcı işlevler edinmek durumunda kalmıştır. Devlet tarafından vatandaşlara yapılan vaatler azami düzeye çıkarılmış ve bu vaatlerin hayata geçirilmesi maksadıyla uygulanan yanlış iradi maliye politikalarıyla beraber yozlaşmanın savunmasız hale getirdiği demokrasi çatırdamaya başlamaktadır. Yozlaşmaya sebep olan bahsi geçen faktörleri genel olarak politik, ekonomik ve sosyal faktörler olarak sınıflandırabiliriz.

Tablo 10: Yozlaşmaya Sebep Olan Faktörler

Yozlaşmaya Sebep Olan Faktörler		
Politik	Ekonomik	Sosyal
<ul style="list-style-type: none"> Seçmenlerin fayda, politikacıların oy, bürokratların bütçe ve personel maksimizasyonu çabası Demokrasi kültürünün yerleşmemesi Çoğulcu demokrasinin yanlış yorumlanması Kamu personelinin tekel oluşturması Kamu kesiminin takdir 	<ul style="list-style-type: none"> Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinin yapısı Az gelişmiş ülke ekonomilerinin şartları Kaynak yetersizliği Kamu görevlilerinin ücret yetersizliği İşsizlik, enflasyon, gelir dağılımında adaletsizlik gibi iktisadi sorunlar İşlem maliyetleri 	<ul style="list-style-type: none"> Eğitim seviyesinin yetersiz ve kalitesiz olması Asimetrik enformasyon sorunu Bireylerdeki fırsatçılık güdüsü Yolsuzluğa karşı toplumsal bilinç kaybı

yetkisine sahip olması • Kamusal prosedür ve süreçlerin şeffaf olmaması		
--	--	--

Yolsuzluk, gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde daha yaygın şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi insanların farklılığından değil, yolsuzluk koşullarının meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Çoğu ülkede olduğu gibi söz konusu ülkelerde de para kazanma arzusu güçlüdür. Kaynak yetersizliği ve yasalar, kamu personellerinin maaşlarını düşürmektedir. Bunun dışında gelişmekte olan ülkelerde kaza, hastalık, işsizlik gibi bir çok risk faktörü bulunmaktadır. Bireyler genel olarak parasal sıkıntı çekmekte ve varlıklı ülkelerdeki risk yaygınlığı bulunmamaktadır. Bu faktörler kuşkusuz yozlaşma ve yolsuzluğu meşrulaştırmayacaktır ancak nelerin sebep olduğu ve önlem alma konusunda hangi noktalara temas edileceği açısından fikir vermektedir. Buradan yola çıkarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yönetimlerinin çok dikkatli adımlar atması ve az gelişmişlik sebepleriyle mücadele ederek yasal düzenlemeleri gözden geçirmesi gerekmektedir.

Problemin daha çok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde baş göstermesine birçok sebep gösterilmekle birlikte bu sebeplerin başında eğitim seviyesinin düşük olması gelmektedir. Bunun nedeni olarak eğitim düzeyindeki düşüklük; suçla ilgili faaliyetlerde artış, gelir dağılımının eşitsizlik, gelir düzeyinin azalması, seçmenlerin yeterli bilgiden yoksun olması ve demokrasi kültürünün yerleşmemesi gibi durumlara yol açmaktadır. Bu durum yozlaşmanın toplum geneline yayılan bir sorun haline gelmesine sebep olmaktadır (Beşballı& Özgür, 2011: 2221).

Siyasetin doğası ve demokrasinin yapısı gereği ortaya çıkan zaafklar ile eğitim yetersizliği, toplumsal bilinçsizlik ve doğru bilgilendirme olmaması gibi sosyal olgular çerçevesinde yozlaşmaya sebep olan faktörleri genişletmek mümkündür.

Yozlaşma ve yolsuzluğun sebepleri ve sonuçları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de tüm coğrafyalarda bu olumsuzluklara rastlanılmaktadır. Yozlaşma ve yolsuzluk; ekonomik, politik, sosyal ve kültürel pek çok etki ile meydana gelen bir olaydır. Yolsuzluk faaliyetleri; milli ekonomideki payı büyük olan devletin verimli ve etkin çalışmamasından, bürokratların şahsi çıkarları için bütçe maksimizasyonu çabalarından, kamu görevlilerinin tekel oluşturması ve takdir yetkisine haiz olmasından

doğabileceği gibi kurumsal kontrolün ve cezaların yetersizliği, kamu kesiminde ücretlerin düşüklüğü ve kamusal prosedür ve süreçlerin şeffaf olmaması gibi sebeplerle de ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2014: 63).

Gelişmekte olan ülkelerde devlet, ekonomik sahada pek çok görev üstlenmiştir. Ekonomide kıt kaynakların varlığı nedeniyle artan toplumsal talepleri karşılamada yetersiz kalan kamu idaresi, kamusal hizmetlerin yürütülmesinde yolsuzluklar için bir takım fırsatların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yolsuzluklara yol açan iktisadi faktörler içerisinde; enflasyon, gelir dağılımında adaletsizlik, işsizlik, kayıt dışı ekonomi ve kamu ücret politikası öne çıkmaktadır (Bakırtaş, 2012:90). Her ülkede karşılaşılabilecek olmasıyla birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin en büyük sorunları arasında yer alan yozlaşmaya sebep olan faktörler olarak sayılabilecek unsurlar çok çeşitli olmakta ve genel anlamda birbirlerinin etkisini arttırıcı nitelik taşımaktadır.

2.2.2. Politik Yozlaşma

Siyaset ve ahlak ilişkisine yönelik düşünsel tartışmalar kadar, ahlakın bir yönetim prensibi olduğu yönündeki düşünceler de çok eskilere dayanmaktadır. Ahlak, yaklaşık 5000 yıldan beri günümüzdeki tartışma konuları ile ele alınmaya başlanmıştır. Ahlak kriterleri ve değerleri Sümer, Babil, Asur, Elam tarihlerinde ülkenin temel yönetim ilkesidir. Bu ahlaki ilkeler ülke yönetimini bir tür din şekline dönüştüren devlet ilkesi biçiminde görülür. Babil’de Hammurabi Kanunları “Ahlak ve Adalet Tanrısı” Samas’ın önünde diz çökmüş olarak başlar ve kaleme alınır. Hammurabi Kanunlarının birinci bölümünde “Ahlak ve Adalet” tasvirine ve ihlaline yer ayrılmıştır. Bu birliktelik kişi ve yönetim değeri olarak görülür ve idarenin ahlakiliği üzerinde durulur. Yönetim ahlakına ilişkin ilk ihlal olarak politik iftira ve yalancılık görülmektedir ve cezası ölüme kadar götürülmüştür. Siyasal iktidarın meşruiyetinin Tanrıda ve kutsal metinlerde arandığı bu dönemde idarecilerin ahlak ve adalet dışı uygulamalarını sınırlandırmak mümkün olmamıştır. Hükümdarın adalete ve ahlaka aykırı davranışlarına karşı peygamberler ikaz edici ve dengeleyici görev üstlenseler de başarılı olamamışlar ve hükümdarın egemen güç olması durumunu değiştirememişlerdir (Dağdelen, 2013: 294). Gücünü Tanrı’dan aldığına inanılan ve meşruiyetini buradan alan hükümdarları sınırlama ve dengeleme konusunda peygamberlerin dahi başarısız olması, devletin ve idarecilerinin yozlaşmışlığa ve değerlerini yitirmeye karşı mücadele etmesi için

öncelikle “siyasi etik” kavramını özümsemeleri gerektiğini göstermektedir. Çünkü içsel motivasyon inançların ve dinin bile önüne geçebilmektedir.

Siyasi etik, siyaseten ahlaki olan ve güç ilişkilerini düzenleyen mekanizmaların meşru hale gelmesi sürecinde ortaya çıkan yargılar bütünüdür. Devlet ve ülke idaresinde yöneten ve yönetilenlerin gerçekleştirdiği davranışlar ve uygulamaları gereken kurallar, yöntemler ve ilkeler üzerinden “en yüce ve iyi” sonucu özerk şekilde arzulamak üzerine yapılan tartışma, eleştiri ve bunların teorileştirilerek yeni imkânların yaratılmasıdır. Bu bağlamda siyasi etik bir devlet etiği olarak adlandırılmaktadır. Siyasi karar alma sürecinde geçerli norm ve kuralların, örf ve adetlerin meydana getirdiği sistem bütünüünün temsiliyetini incelemektedir (Sam, 2010: 79).

Politika, bir “ne için?” sorusuna cevap olduğu kadar aynı zamanda “nasıl?” sorusuna da cevap vermek durumundadır. Başka bir deyişle politikanın salt bir hedef olmasının dışında, başka hedeflere yönelmesinin yanında söz konusu hedeflere ulaşmada nasıl bir yöntem izleyeceği de önemlidir. Siyaset-ahlak ilişkisi tartışmaları ele alındığında öne çıkan noktaların bahsi geçen ikinci hususta olduğu dikkat çekmektedir. Politikanın ahlaki olarak doğru ve iyi kabul edilen amaçlarının olmasının yanı sıra bu amaçlara ulaşmada ne ölçüde ahlaki sınırlar içerisinde kalınacağı önemli bir problemidir. Zira ahlaki sınırlar dışında kalan bir siyasi amacın geniş kitlelere anlatılması oldukça güçtür ve bu ancak manipülasyonlara gidilmesi ve doğru olmayan propagandaların yapılması ile mümkün kılınabilmektedir. Kuşkusuz her siyasi eylem ahlaki değildir ancak buradaki başlıca problem ahlaken iyi ve doğru kabul edilen bir politik amaca ulaşma uğraşında ahlaki olmayan yöntemlerin kullanılması önerilebilmektedir ve hatta yerinde ve doğru olarak lanse edilmektedir (Ertugay, 2013: 181). Etik değerlere hizmet eden sonuçlara ulaşmada etik dışına çıkmanın ne derece doğru olacağı tartışmalı olmakla beraber tercih yapma pozisyonunda olan yöneticilerin bu durumu bir alışkanlık haline getirerek amaçları ikinci plana atma ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Belki de politik yozlaşmanın temelinde yatan hususlardan biri de bahsi geçen türdeki alışkanlıkların büyümesidir.

Politik yozlaşma siyaset bilimcilere göre kolektif malların yasa dışı yollarla özel teşebbüsün kazancına yönelik kullanılmasıdır. Bu tanımdan hareketle politik yozlaşma özel ve kamu sektörü aktörleri arasında yapılan bir işlemdir. Politik yozlaşma kolektif kaynakların yasa dışı bir şekilde özel teşebbüs lehine kullanılması durumunun yanı sıra

bürokratik boyutta da gerçekleşebilir. Devlet temsilcilerinin yetki düzeyleri sonucunda oluşabilecek yozlaşma özel teşebbüsten öte kamu teşebbüsü bünyesinde de oluşabilir (Amundsen, 1999: 2-3).

Bu sebeple politik yozlaşma öncelikle siyasi kararların alınmasıyla ilgili bir sistem değerlendirmesi gerektirmektedir. Düşük gelirli ülkelerde daha sık görülmesiyle birlikte tüm siyasal sistemlerde farklı şekillerde ortaya çıkan politik yozlaşma, kamu rollerinin ve kaynaklarının özel fayda için kanun dışı şekilde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle politik yozlaşma, kuralları ihlal ederek, kişisel çıkarlar için kamu gücünün kullanılması faaliyetleridir. Bu çerçevede yozlaşmanın meydana gelmesi ve devamlılık arz etmesi için en az üç gerekli şart bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik rantlar, zayıf kurumlar ve takdir yetkisi gücü olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşar, 2006:350-351). Bu noktada rant kollamaya izin verilmemesi ve zayıf kamu kesimi birimlerinin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yapılması durumunda dahi karşımıza siyasi iktidarın geniş takdir yetkisi ve bunun olumsuz etkiler yaratan gücü çıkacaktır. Bu noktada bu yetkilerin kurallara bağlanması gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Politik faktörler göz önünde bulundurulduğunda, devletin ekonomik hayata müdahalesinin zamanla artması sonucunda kamu hacminin arttığı ve bununla beraber kamu bürokrasisinin aşılması için rüşvet gibi yolsuzlukların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu tür yozlaşma örneklerinin yaygınlık kazanması ve benimsenmesi, yozlaşmanın daha da genişlemesine ve alışkanlık haline gelmesine yol açabilmektedir. Bu durum aynı zamanda kanun hakimiyeti ve kamu iradesi tarafıyla bürokratik kaliteyi de etkilemiş ve kanun hakimiyetinin sağlanmasıyla bürokrasinin kalitesinin arttığı, yozlaşma örneklerinin de azaldığı gözlemlenmiştir (Bakırtaş, 2012: 89). Kamu ekonomisinin büyümesi, siyasal karar alma sürecinde etkin şekilde yer alan aktörlerin faydalarını arttırma imkanı sağlamıştır. Bu sebeple politik yozlaşma, kamusal hizmet talebinin artması ve kamu kesimi üzerindeki etkisiyle mali disiplinsizliğin ilk nedeni olarak da görülmektedir. Siyasal süreçte kamusal mal arzı artış gösterirken bu arzın karşılanması genellikle vergi dışı gelirler ile sağlanmaktadır çünkü seçmenler kamu harcamalarının artmasından memnun olurken bunun karşılığında bir bedel ödemeyi pek hoş karşılamamaktadırlar. Bu sebeple siyasi iktidarlar oy kaybına uğramamak ve yeniden seçilebilmek için kamu harcamaları finansmanını borçlanma ve emisyon gibi vergi dışı kaynaklardan sağlamaktadırlar. Aynı zamanda kamu ekonomisindeki büyüme

sonucu toplumda organize olabilen baskı ve çıkar gruplarının devletten karşılıksız transfer sağlama imkanları da artmaktadır ve bu durum rant kollama çabalarıyla devletin ekonomik boyutunun daha da artmasına ve yozlaşmasına sebep olmaktadır (Gökalp & Avcı, 2002: 2).

Birbirleriyle bağlantılı olan kamu kurumları arasında zayıf olan ilişkiler ve bu kurumların kötü niyetli uygulamalara olanak sağlayacak şekilde oluşturulmaları politik yozlaşmanın ortaya çıkmasının en doğal nedenlerinden bir tanesidir. Bunun yanı sıra politik yozlaşma karar alma sürecinde şu aşamalarda ortaya çıkmaktadır (Çoban, 1999: 183):

- Seçim aşamasında meydana gelen yozlaşma,
- Yasama aşamasında meydana gelen yozlaşma,
- Yürütme aşamasında meydana gelen yozlaşma,
- Yargı aşamasında meydana gelen yozlaşma.

Tablo 11: Politik Yozlaşmanın Ortaya Çıkış Şekilleri

Politik Yozlaşma Türleri	Siyasi Karar Alma Sürecinin İşleyiş Aşamaları				
	Seçim	Yasama	Yürütme		Yargı
			AltDüzye	Üst Düzye	
Rüşvet	X	X	X	X	X
Yandaşlık			X	X	X
Patronaj				X	
Adam Kayırmacılık	X		X	X	
Hizmet Kayırmacılığı		X		X	
Oy Satın Alma	X	X			
Lobicilik		X		X	
Rant Kollama	X	X		X	
Vurgunculuk				X	
Gönül Alma	X		X	X	
Siyasi Dalavere	X	X		X	

Kaynak: (Çoban, 1999: 183).

Tablo 11’de yer alan bilgiler doğrultusunda neredeyse tüm yozlaşma türlerinin üst düzey yürütme aşamasında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum uygulanan

politikaların tamamen iradi kararlara bırakılmasının sakıncasını bir kez daha ortaya koymaktadır. Yürütmeden sonra yozlaşmanın en çok ortaya çıktığı aşamaların seçim ve yasama aşamaları olması ve yargı aşamasında yozlaşma ortaya çıkma ihtimalinin diğer aşamalara göre düşük olması yine bu durumu destekleyici niteliktedir. Rüşvetin bütün aşamalarda ortaya çıkabilmesi de Tablo 11’de dikkat çeken bir başka husustur.

Politik yozlaşma örneklerinin en fazla görüldüğü dönemler seçim ve yasama süreçleridir. Yozlaşmanın derecesi, politikacıların iktisadi kararları etkileme, değiştirebilme ve ortadan kaldırmaya sıklığına bağlıdır. Siyasi partilerin kurumsallıktan uzak olduğu, seçmen kitlesinin yeterli bilince ve bilgiye sahip olmadığı gelişmekte olan ülkelerde oy alışverişi (logrolling), lobicilik, kayırmacılık, ve popülizm barındıran davranışlar sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Seçimleri kazanabilmek için mali gücünün üzerinde harcama yapan veya özel kesim çevreleri tarafından finanse edilen adayların seçildikten sonra kendilerini iktidara getirenlerin çıkarlarını kollaması sıkça rastlanılan yozlaşma örneklerinden bir tanesidir. Bu çerçevede ele alındığında, kamu harcamalarının ne şekilde finanse edileceği kadar bu harcamalara yön verecek seçilmişlerin de seçim sürecinde kampanyalarının finansmanın nasıl sağlandığı büyük önem kazanmaktadır. Ekonomi politikalarının büyük ölçüde takdiri kararlara bırakılmasının bir sakıncası da bu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

İnsan faktörünün olduğu hemen her alanda kişisel çıkar arzusu ve suiistimler sonucu işlev bozuklukları ve amaçtan sapmalar yaşanabilmektedir. Hele ki siyaset gibi kitlelere hitap ederek mesleki başarının elde edileceği bir mecra, çıkar alışverişi gereği bu bozulmalardan ve yozlaşmalardan uzak kalmak oldukça zor olmaktadır. Politik yozlaşmaya ilişkin başlıca nitelikler şu şekilde sıralanabilir (Aktan, 2001: 52-53):

- Politik yozlaşma, politik süreçte ortaya çıkmaktadır ve bu süreç, devletin karar alma mekanizmasının ortaya çıktığı yapıdır,
- Politik yozlaşma ile karar verme yetkisine haiz kişiler sahip oldukları yetki ve gücü mevcut olan ahlak kuralları ve normlara aykırı olarak kullanmaktadırlar,
- Politik yozlaşma, siyasi süreçte etkili olan politikacılar, bürokratlar, seçmenler, baskı ve çıkar grupları gibi aktörlerin birbiriyle olan ilişkilerinde “politik mübadele” ortaya çıkmaktadır,

- Politik yozlaşma genellikle gizlidir ancak hoşgörü ile karşılandığı durumlarda bu gizlilik kalkar ve gizliliğin ortaya çıkması riski yozlaşmanın piyasasına ve dolayısıyla fiyatlara etki etmektedir,
- Yetki ve gücünü suiistimal eden kamu görevlileri, kendilerine veya yakınlarına aynı veya nakdi bir şekilde çıkar sağlamaktadırlar. Politik yozlaşma “kamu zararına özel fayda sağlama” eylem ve davranışından oluşmaktadır,
- Politik yozlaşma ile demokratik olarak görülen kurumlar zaman içerisinde işlerliğini kaybeder ve bunun yerine “baskı ve çıkar grupları demokrasisi” anlamına gelen “Plütokrazi” kavramı ikame olur,
- Politik yozlaşma zamanla toplumun geniş kesimine sirayet etme özelliğine sahiptir. Yozlaşma kuralların ve kurumların iyi oluşturulmamasından kaynaklanmaktadır,
- Politik yozlaşma ile sosyo-ekonomik değişim ve gelişimlerin yakın ilişkisi bulunmaktadır ve bu ilişkiye paralel bir şekilde politik yozlaşmalar yaygınlaşır,
- Politik yozlaşmanın baş gösterdiği devlet düzeni monarşi, oligarşi veya demokrasi olabilir. İnsan unsuru tüm yönetim rejimlerinde ön planda olduğu için politik yozlaşma değişik boyutlarda ve türlerde karşımıza çıkmaktadır. Politik yozlaşmanın hakim olduğu devlet düzenine de “Kleptokrazi” adı verilmektedir.

Suiistimler ve devlet etiği anlayışının önemsenmemesi gibi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan politik yozlaşma, suiistimallerin temelinde yer alan kişisel çıkarlar güdüsünün ve devletin iktisadi rolünün aşırı büyümesiyle bir başka devlet yozlaşması terimi olan ekonomik yozlaşmaya da temel oluşturmaktadır.

2.2.3. Ekonomik Yozlaşma

Politik yozlaşmayı oluşturan etkenlerin sonucunda toplumsal faydadan çok kişisel amaçlara yönelen kamu kesiminin, ekonomideki rolünün büyümesiyle birlikte söz konusu sorunların ekonomi alanında da ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Başta piyasa başarısızlıkları olmak üzere Keynesyen İktisadi Görüşün yükselişi, Sosyal Refah Devleti Anlayışı gibi pek çok gerekçe ile ekonomiye müdahalelerde bulunan devlet, bu seferde aşırı büyümesiyle beraber ortaya çıkan devlet başarısızlıkları sonucu yeni problemlerin hem yaratıcısı hem de çözüm arayıcısı konumuna gelmiştir.

Devletin sorumluluklarının zamanla artmasıyla birlikte iktisadi alana müdahaleleri de artış göstermektedir. Klasik İktisadın jandarma görevi biçtiği devlet, Keynesyen görüşün yükselişiyle birlikte ekonomide daha etkin rol oynamıştır. Ancak devletin sıkça başvurduğu ekonomik müdahaleler bütçe açıklarının ortaya çıkmasına ve kronik hale gelmesine sebep olmuştur (Göker, 2014: 15). Bütçe açıklarının vergi dışı yollarla finanse edilmesi enflasyon ve borç yükünün artması, vergi kaynaklarına yönelerek karşılanması ise kayıt dışı ekonominin artması, yatırımların azalması ve gelir dağılımında adaletsizlik gibi sorunları doğurmuştur.

Ekonomik problemler, kuşkusuz bütçe açıkları ve enflasyon ile sınırlı değildir ancak bu iki sorunun hemen hemen bütün iktisadi problemleri beslediği söylenebilir. Örneğin bütçe açıklarını gidermek ve enflasyon ile mücadele etmek amacıyla seçimin kazanılmasının hemen sonrasında vergi oranlarını arttırmak, devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatına zam yapmak gibi yöntemlerle ekonomiye müdahalelerde bulunulduğu görülmektedir. Hem sürekli artış gösteren kamu harcamalarını karşılamak için borçlanma yoluna gidilmekte hem de kamu mal ve hizmetlerinin fiyatları arttırılmaktadır. Kamu Tercihi Teorisinde “Politik Konjonktür Hareketleri” olarak adlandırılan bu seçim ekonomisi stratejisi, toplam tasarruflar, toplam yatırımlar ve milli ekonomi üzerinde uzun vadede olumsuz etkiler bırakmaktadır (Efe, 1999: 26-27). Ekonomi adına olumsuz etkileri olan bu politikaların izlenmesinde politika belirleyicilerinin tam yetkiye sahip olması ve hiçbir kurala bağlı olmaksızın karar alma konusunda tamamen iradiliğin hakimiyet sürmesi, siyasi iktidarlar değişse bile yozlaşma ortamı sürdükçe problemin devam edeceğini ve ekonomik sorunların süreklilik arz etmeye başlayacağını göstermektedir.

Kaynakların kullanılmasında teknelci yetkiye haiz olan, görevleriyle ilgili takdiri karar alma yetkilerini suiistimal eden ve hesap verme mekanizmaları bulunmayan kamu görevlilerinin kendi çıkarları doğrultusunda tercihlerde bulunmaları yozlaşma ve yolsuzluğa sebep olmaktadır. Devletin ekonomide teknel yetkisine ve gücüne sahip olması durumu, politikaların kurallara bağlanmaması ve iradi karar alma yetkisiyle bir araya geldiğinde ekonomik yozlaşmaların oluşumuna ortam meydana gelmiş olur. Yozlaşma ve yolsuzlukların oluşması için uygun hale gelen ekonomide bilgi yetersizliği ve aksak rekabet piyasası koşullarının yer alması durumunda yozlaşmadan bahsetmek daha kolay olacaktır.

Yolsuzlukların işlevsel anlamda iktisadi büyüme ve kalkınmaya pozitif etkileri olabileceğine ilişkin teorik tartışmalara karşı öne sürülen görüşlerde son yıllarda bir artış bulunmaktadır. Yozlaşma ve yolsuzluğun özellikle özel ve kamu yatırımlarına etkileri yoluyla iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkilediği ampirik olarak doğrulanmaktadır. Yolsuzluklar hem kamu yatırımlarını arttırarak, yapısal bozulmaya sebep olarak ve söz konusu kamu yatırımlarının verimliliğini azaltarak hem de özel yatırımları azaltarak ekonomiyi negatif yönde etkilemektedir. Yolsuzluk, kamu yatırımlarıyla bağlantılı olarak kamusal tercih sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu durum özellikle denetim ve özel kontrol kurumları geliştirilemediğinde ve kurumsal kontrolün zayıf olduğunda meydana gelmektedir. Yolsuzluk ilk aşamada kamu yatırımlarının verimliliğini azaltarak büyümeyi yavaşlatır. Büyümeyi yavaşlatan bir diğer yolsuzluk etkisi ise altyapı kalitesinin azalmasıdır. Bunun yanında yolsuzluk, üretim harcamaları konusunda devletin kamunun gereksinim duyduğu mali gelirleri azaltarak büyümeyi yavaşlatmaktadır (Göktan, 2009: 22). Konu kamusal tercih bakımından da ele alınırsa yolsuzlukların, toplumsal faydadan ziyade kişisel çıkarları göz önünde bulundurma sonucuna yol açacağı öngörülmelidir. Bu durumun ortaya çıkaracağı en önemli sorun kaynak dağılımında etkinsizlik ve israf olacaktır.

Adam kayırmanın ve iltimasın yer aldığı bir ekonomide siyasal sahanın uzağında olan müteşebbislerin cesaretli girişimlerde bulunmakta tereddüt edebileceği kabul edilmesi gereken kuvvetli bir ihtimaldir. Bu kaygılarla, büyük yatırımların yer aldığı sektörlerde yer alan firma sahipleri veya yöneticilerinin siyasi iktidarlar ile daha yakın ilişkiler kurma çabası sergileyeceği ve bunun sonucunda hem özel sektörün siyasal etki altında kalacağı hem de politikacıların özel çıkarlarla pazarlık içine gireceğini öngörmek zor olmamaktadır.

Devletin ekonomik hayata yönelik hamleleri arttıkça, iş çevreleri politikacılar ve siyasi güç ile daha yakın ilişkiler geliştirmekte ve devletin ekonomik rolünün artmasına neden olmaktadır. Özel kesimin devletten yeni düzenlemeler talep etmesi sonucu ekonomiye müdahalecilik artmakta ve bunun karşılıklı pazarlık haline gelmesiyle ekonomi politize olmaktadır. Bu durum iki ayrı sosyal mekanizma olan devlet ile piyasayı iç içe sokmakta ve devletin ekonomideki hacmini arttırarak piyasa güçlerinin fonksiyonunu zayıflatmaktadır (Fırat, 2008: 8). Ekonominin politize olması ve sonucunda zayıflayan piyasa güçleri, ekonomik sahada rahatça amaçlarını gerçekleştirmek için devlet kararlarına yön vermek, bürokratik işlemleri kendi lehlerine

sonuçlandırmak veya hızlandırmak gibi amaçlarla yolsuzluk, rüşvet ve benzeri yozlaşma örneklerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedirler. Bu durumun kuşkusuz ekonomiye ve toplumsal refaha olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Uluslararası Para Fonu tarafından yapılan araştırmaya göre; bir ülkenin 0 ile 10 arasındaki yolsuzluk algılama endeksinde bir puanlık olumsuz bir artış, kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla (GSMH) üzerinde yüzde 0,3 ile yüzde 1,8, yatırımların GSMH'ye oranında yüzde 1 ile 2,8 ve yoksul kesimin gelirinde yüzde 2 ile 10 arasında azalmaya sebep olmaktadır. Yolsuzluk algılama endeksinde 1 puanlık artış; kamu eğitim harcamalarının GSMH'ye oranında yüzde 0,7 ile 0, kamu sağlık harcamalarının GSMH'ye oranında yüzde 0,6 ile 1,7 arasında azalmaya, bebek ölüm oranlarında ise binde 1,1 ile 2,7 arasında artışa yol açmaktadır (Göktan, 2009: 22).

Demokrasinin farklı nedenlerle yozlaşması, onun üstün özelliklerini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Demokrasinin yozlaşma nedenlerinin ortaya konulmasının amacı demokrasi yerine başka bir rejimi monte etmek değil, demokrasiyi aslına geri döndürmektir. Demokrasi alternatifsiz tek sistemdir. Yapılmak istenen demokrasinin yıkıcı eleştirilerle yıkılması değil, daha ileri düzeye taşıyarak geliştirmektir. Demokrasiyi yozlaştıran ekonomik etmenler şu şekilde sıralanabilir (Şen, 2013: 6):

- Mutlak gücün kötüye kullanımı.
- Homo economicus bireyin toplum aleyhine olması.
- Rasyonel seçmenlerin ilgisizliği ve belirsizliği.
- Ortanca (Medyan) seçmen teorisi.
- Oy ticareti (Logrolling).
- Politik miyopluk.
- Asıl-Vekil sorunu.
- Çoğunluk tercihlerinin irrasyonel olabilmesi.
- Rant kollama.
- Keynesyen iktisadın etkisi.

Yozlaşmanın yaygın olarak görüldüğü toplumlarda ekonomik etkinliği sağlamak mümkün görülmemektedir. Çünkü yozlaşma; iktisadi kaynakların israfı, kamu kaynaklarının kötü kullanımı ve dağılımı anlamına gelmektedir. Bu sebeple, ekonomide etkinsizliğe sebep olan yozlaşma olgusu bir sosyal maliyet olarak görülebilmektedir. Kamu yönetimini sekteye uğratan ve kamu hizmetlerinin maliyetlerini arttıran yozlaşma, demokratik kurumlara ve piyasa ekonomisinin uygulanabilirliğine ciddi anlamda zarar verebilmektedir (Bilgin, 2003: 36). Ekonomiyi yozlaşmaya götüren sürecin başlangıcı niteliğinde olan devletin ekonomideki varlığının artmasına sebep olan faktörlerden birisinin piyasa ekonomisinin başarısızlıkları olduğu göz önünde bulundurulursa durumun bir kısır döngüye gireceği söylenebilir. Yozlaşmaların etkisiyle ortaya çıkan piyasa ekonomisi başarısızlıkları sonucu daha fazla müdahaleci olan ve ekonomide aşırı büyüyen devletin sebep olduğu politik ve ekonomik yozlaşmalar, piyasa ekonomisinde yeni bozulmalar yaşanmasına yol açmaktadır.

Keynesyen İktisat ve müdahaleci devlet anlayışının 1929 Büyük Buhran sonrası yükselişe geçmesiyle birlikte; piyasa başarısızlıklarını gidermek, sosyal refah devleti anlayışının gereklerini yerine getirmek gibi amaçlarla kamu harcamaları artmış, dek bütçe ilkesi bir kenara atılmış ve devletin aşırı büyümesi sonucu ortaya çıkmıştır. Büyüyen devletin beraberinde getirdiği devlet başarısızlıkları politik ve ekonomik yozlaşmalarla birlikte toplumsal refahı ciddi şekilde tehdit eder hale gelmiştir.

2.2.4. Yozlaşmanın Ortaya Çıkardığı Etkiler ve Sonuçlar

Politik ve ekonomik yozlaşmalar, ortaya çıkardığı sonuçlarla birbirini besleyen ve olumsuz etkilerini arttıran olgulardır. Ekonomik sahada devletin rolünün artmasıyla iktisadi karar aktörleri içinde en etkili haline gelen devlet mekanizmasının takdiri politikalarla atmış olduğu ekonomik adımlar, yozlaşmış bir politik ve siyasi süreç sonucu atılmaktadır. Bu kararlar zemini zaten oluşmuş ekonomik yozlaşmalara yol açmakta ve toplumsal refahın ve ekonominin aleyhine sonuçlara sebep olmaktadır.

Yolsuzluklar, gelişen ülke ekonomilerindeki yabancı ve yerli yatırımları, büyümeyi, gelir dağılımını, sermaye akımlarını ve kamu harcamalarını negatif yönde etkilemektedir. Yozlaşma öncelikle kaynakların kötü kullanımına neden olduğundan milli ekonomileri optimum noktadan uzaklaştıran olaylara yol açmaktadır. Bahsi geçen optimumdan sapma durumu; kaynak dağılımında etkinsizlik, aşırı bürokrasi ve hiyerarşiden doğan ve hem bürokrasi hem de özel kesimde ortaya çıkan aşırı büyümenin

olumsuz etkilerini ifade eden “X etkinsizliği” adı verilen kavramı karşımıza getirmektedir. Rant kollama uğraşları sonucu ayrıcalık hakkı kazanan monopollerin piyasadaki rekabet baskısını azaltmaları, rekabet sonucu azalacak maliyetlerin artmasına ve fiyatlara yansımaya sebep olmaktadır. Devletin ekonomik sahada büyümesinin rant kollama çabalarını arttırdığını düşünürsek, kamu kesiminin iktisadi alandaki payının artmasını ekonomik sorunların ve yozlaşmanın sebeplerinden biri olarak görmek mümkün olacaktır (Avcı, 2001: 26).

İktisadi alanda yolsuzluk, devletin büyümesi ile ekonomik yaşama daha çok müdahaleci olması neticesinde baskı ve çıkar gruplarının lobicilik ve rant kollama gibi faaliyetleri arttırarak kamu kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanma arzularının artış göstermesine sebep olmaktadır. Bilimsel araştırmalarda yolsuzluğun; tasarruf, yatırım, gelir, iktisadi büyüme, kamu harcamaları, kayıt dışı ekonomi ve yabancı yardımlar gibi değişkenler üzerinde etkileri olduğu saptanmıştır. Politik sonuçlar açısından öne çıkan etken ise devletin ekonomiye farklı yollarla müdahalede bulunmasıdır. Kamu kesimi tarafından yapılan bu müdahalelerin beraberinde yolsuzluk yapılabilecek sahaları genişlettiği söylenebilir (Yardımcıoğlu vd, 2014: 176). Devletin müdahaleciliği ve iktisadi rolü arttıkça yozlaşmaya uygun zemin daha da sağlamlaşmakta olup yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi suiistimal uygulamaları ekonomik aktörler tarafından doğal bir gereklilik olarak görülmektedir.

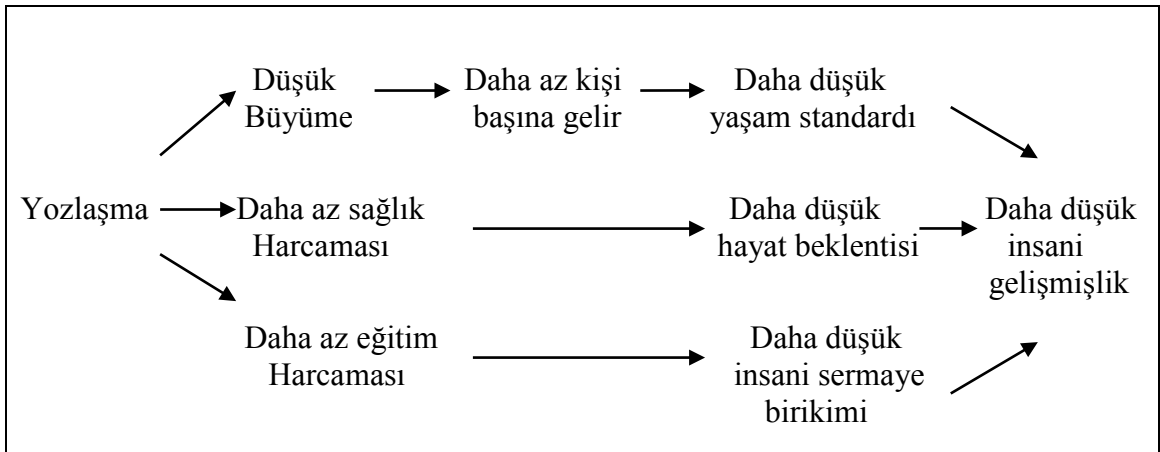
Bir ülke ekonomisinin yabancı yatırımcıları kendisine çekebilmesi için, siyasi ve idari açıdan istikrar ortamı içerisinde olması gerekmektedir. Yozlaşmanın yaygın olarak görüldüğü ülkelerin temel özelliklerinden olan kanunsuzluk ve kuralsızlık yabancı sermayenin bahsi geçen türde ülkelere gelmesinin engellemektedir. Yabancı yatırımcıların, az gelişmiş ülkelerdeki yozlaşmaların çıkardığı engeller sebebiyle bu ülkelerde yatırım yapmaktan vazgeçtikleri yönünde görüşler bulunmaktadır. Çünkü bu ülkelerde işleriyle ilgili rutin işlemleri dahi rüşvet vererek kolaylaştırmak durumunda kalmaktadırlar. Bunun dışında, kuralsızlıktan güç alarak “keyfi” hareket eden politikacıların ve bürokratların uygulamaları yabancı sermayenin yatırım yapmasına engel olan faktörlerdendir (Kayabaşı, 2005: 82). Küreselleşmenin etkileri sonucu uluslararası ticaret ve yatırımların bu denli önem kazandığı bir dönemde özellikle gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermayenin önemi yadsınamaz. Bu noktada yabancı sermayeyi uzaklaştıran yozlaşmaların yine en çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıktığı göz önünde bulundurulursa bahsi geçen durumun

gelişmekte olan ülkelerin bu düzeyde takılı kalmalarının sebeplerinden biri olduğu varsayılabilmektedir.

Kamu hizmetlerinden rüşvet verenlerin ya da bir tanıdığı olanların imtiyazlı faydalanmaları, devlet politikalarının özel faydalar uğruna saptırılması gibi uygulamalar; kamu faydası, eşitlik, hakları gözetme gibi ilkelerin lafta kalmasına, devlete olan saygının azalmasına ve vatandaşların mevcut düzeni bozulmuş ve yozlaşmış kabul etmesine sebep olmaktadır. Bu olumsuzluklar siyasi krizlere ve karışıklığa müsait ortamı yaratmakta olup yolsuzlukların sıklaşması, hükümetlerin hatta siyasal sistemlerin sona ermesine yol açabilmektedir (Berkman, 1988: 76). Vatandaşlar, devlet mekanizmasına olan güvenlerini kaybetmeleri sonucunda kendilerinden oy isteyen politikacıları samimiyetten uzak görüp kullanmış oldukları oyların ülkeleri adına olumlu yarınları doğuracağı fikrinden uzaklaşmaktadırlar. Demokrasiyi temelinden sarsan bu inanç kaybı, kimi zaman seçimlere katılım oldukça düşük olması şeklinde kendini göstermekte olup siyaset kurumunun ve politikacıların da saygınlığının azalmasına neden olmaktadır.

Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde kabul gören sosyal refah devleti anlayışında izlenen sosyal politikalar, parasal transfer olarak yani doğrudan harcama stratejisi yerine büyük ölçüde piyasada uygulanacak kuralları belirleme ve piyasaya müdahale etme üzerinedir. Gelir düzeyi düşük kesime doğrudan transfer harcaması yapılmak yerine asgari ücretin belirlenmesi, taban fiyat uygulaması gibi yöntemlerle söz konusu sınıfın gelir düzeyinin yükselmesi amaçlanmaktadır. İşgücü piyasasına ilişkin kurallar, sendikalaşma ve toplu pazarlık hakları, devletin iradesinde kullanılan sosyal politika araçları olabilmektedir (Kayabaşı, 2005: 83-84). Yozlaşmanın görüldüğü ülkelerde sadece siyasi ve ekonomik bozulmalar yaşanmamaktadır. Bu faktörlerin etkisiyle toplumsal refah ve yaşam kalitesi de tahrip olarak azalmaktadır. Yozlaşma sonucu ortaya çıkan ekonomik daralma, daha düşük yaşam standardı, düşük hayat beklentisi gibi sonuçlar doğurarak insani gelişmişlikte geri kalınmasına yol açmaktadır.

Şekil 2: Yozlaşma ve İnsani Gelişmişlik

Kaynak: (Güney, 2013: 20).

Şekil 2 incelendiğinde; yozlaşma sonucu iktisadi büyüme ile birlikte kamu kesiminin sağlık ve eğitim harcamalarının azaldığı görülmektedir. Ekonomik büyümenin azalması sonucu ülkede kişi başına düşen gelirden azalma meydana gelecek ve bu durum kişilerin yaşam kalitelerinin azalmasına yol açacaktır. Sağlık harcamalarının azalması bireylerin hayat beklenti düzeylerini düşürecektir. Eğitim harcamalarının azalması ise insani sermaye birikiminin ve kalitesinin azalmasına neden olacaktır. Sonuç olarak insani gelişmişlik ve refah düzeyi azalacaktır.

Yozlaşma ve yolsuzluğun çok çeşitli nedenleri olmakla birlikte halk açısından sonuçları pek farklılaşmamaktadır. Yozlaşma; demokrasiye olan inancı temelden sarsmakta, hukukun üstünlüğü prensibinin önemini azaltmakta, eşitlik ve adalet olgularına zarar vererek devlete olan güveni zedelemekte olup aynı zamanda ekonomik rekabeti negatif yönde etkilemektedir. Yozlaşma sonucu etkisiz yatırımlar ortaya çıkmakta, yabancı sermayeyi uzaklaştırmakta ve kalkınma sürecini uzamakta olup maddi gücü zayıf halkın durumunu zorlaştırarak haklarını ihlal edilmekte ve yoksulluk ile eşitsizlik artmaktadır. Bu denli olumsuz etkisi olan yolsuzluklar ile ulusal düzeydeki kurumların mücadelesi yetersiz kalmaktadır. Bu noktada; OECD, Dünya Bankası, IMF, BM, AB, TI gibi uluslararası örgütlenmelere ve bunların düzenlemelerine ihtiyaç bulunmaktadır (Karakaş & Çak, 2007:97). Yolsuzluk ve benzeri yozlaşma örneklerine karşı ulusal mücadele yöntemleri ötesinde uluslararası düzeyde tedbirler alınması ve bu noktada oluşturulacak protokol ve anlaşmalar, ülke içi idarecileri ve hükümetleri olumlu yönde baskı altına alacak ve yozlaşma karşıtı duruşun sağlamlaşmasını sağlayacaktır.

Uluslararası arenada mutabakat sağlanan diğer bir çok konuda olduğu gibi yozlaşmaya karşı da duyarlılığın artmasına bu şekilde yol açılacaktır.

Yolsuzluğa karşı alınan tedbirler konusunun yapılan en önemli düzenleme yüzden fazla ülke tarafından imzalanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 04.12.2000 tarih ve 55/ 61 sayılı kararla onaylanan BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'dir. Yolsuzlukla mücadele konusunda ilk küresel hukuki belge niteliğini taşıyan bu sözleşme, yolsuzluklara karşı etkin bir uluslararası işbirliği sağlamayı amaçlamakta olup mal varlıklarının geri alınması hususu sözleşmenin asıl konusunu teşkil etmektedir. Bu konu yolsuzluğun yüksek oranda görüldüğü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. BM dışında yolsuzluğa karşı atılan adımlarda öne çıkan uluslararası örgütleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Gönülaçar, 2012: 44-45):

- GRECO (Yolsuzluğa Karşı Avrupa Devletler Grubu): Avrupa Konseyi tarafından 1 Mayıs 1999 tarihinde kurulmuştur ve 49 üyesi bulunmaktadır.
- OLAF (Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisi): Avrupa Komisyonu bünyesinde 28 Nisan 1999'da kurulmuştur. Başlıca görevi; yolsuzluk, sahtecilik ve diğer yasa dışı faaliyetlere karşı AB'nin mali çıkarlarını korumaktır.
- FATF (Mali Eylem Görev Gücü): Paris'te 1989 yılında düzenlenen G-7 zirvesinde kurulmuştur. 34'ü ülke ve 2'si bölgesel kuruluş olmak üzere 36 üyesi bulunmaktadır.
- TI (Uluslararası Saydamlık Örgütü): Mayıs 1993'te kurulmuş olup merkezi Almanya'nın Berlin şehridir. Tek amacı yolsuzlukla mücadele olan ilk ve tek uluslararası sivil toplum kuruluşudur ve 70'ten fazla ülkede faaliyeti bulunmaktadır.

Yozlaşma kavramı çok daha eski dönemlerde de görülmesine karşın, demokratik devlet rejimi ve temsili demokrasiye geçişle birlikte çeşitlenmiş ve daha karmaşık hale gelmiştir. Buna sebep olarak mutlak siyasi güç gösterilmekte olup devleti idare edenlerin güç ve yetkilerinin sınırlandırılmamış olması ve kamusal tercih aktörleriyle politika belirleyicilerin şahsi çıkarları peşinde koşması buna dayanak oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle; politik gücün sınırlandırılmadığı ve aşırı büyümüş halde olan devlet, politik yozlaşmayı meydana getirmektedir. Politikacıların oy maksimizasyonu ve yeniden seçilebilme kaygısıyla kamu harcamalarını arttırmaları, artan harcamaların yine seçmenlerin hoşuna gitmeyeceği için vergi yerine borçlanma, para basma gibi araçlarla karşılanması sonucu bütçe açığı, ekonomik büyümede azalma, kronik enflasyon, gelir

dağılımında adaletsizliğin artması gibi sorunlar artmış ve devlet başarısızlığından ötede bir yozlaşmadan bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Bu olumsuz tabloyu önlemek adına yapılabilecekler devletin küçültülmesi ve politika belirleyici aktörler ile devlet mekanizmasını yönetenlerin güç, yetki ve fonksiyonlarının sınırlandırılarak belirli bir çerçeve içerisine alınmasıdır. Bunu sağlamak adına atılacak en kalıcı adımın bahsi geçen çerçevenin anayasal ve yasal düzenlemelerle çizilmesi olduğu yönündeki görüşler ağırlık kazanmaktadır. Bu konuda önce hastalığın teşhisi niteliğinde Kamu Tercihi Teorisi geliştirilmiş olup, Anayasal İktisat Yaklaşımıyla da tedavi metodu ve acı reçete ortaya konulmuştur demek yanlış olmayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASAL İKTİSAT VE SOSYAL LİBERALİZM

Devletin, piyasaya bırakılmış ekonominin kendi kendine optimumu sağlayamadığı ve başarısızlığa uğradığı düşüncesi başta olmak üzere çeşitli ekonomik ve politik gerekçelerle iktisadi sahadaki hacmini arttırması, beraberinde başka problemlere yol açmıştır. Devlet başarısızlıkları olarak nitelendirilebilen bu problemler politik alanda ve ekonomide yozlaşmalara sebep olmuş ve bu durum demokrasiye olan inancın zedelenmesine kadar varacak sonuçları beraberinde getirmiştir. Mevcut durum gereği iktisatçıların fikir yürütmesi gereken bir tablo ortaya çıkmıştır ve Kamu Tercihi Teorisi ile temellerini bu teoriden alan Anayasal İktisat Yaklaşımı, hastalığın teşhisi ve tedavisine ilişkin fikirleri teorileşmiş şekilde önümüze koymaktadır.

1929 Küresel Ekonomik Krizin devamında kamu kesiminin ekonomiye müdahale etmesini öngören Keynes'in ortaya koyduğu teori ile birlikte Refah Devleti Teorisi benimsenmiş ve gelişmiş Batı ülkelerinde kabul görmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında devletin ekonomide aşırı büyümesi, enflasyon ve süreklilik arz eden bütçe açıkları sonucu Keynesyen politikalar tartışmalı hale gelmiştir. 1960 ve 1970'li yıllardan itibaren hükümetlerin girdiği yeni arayışlar sonucu Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı sahneye çıkmıştır. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisinin bağımsız bir alan olarak ortaya çıkması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 40-50 yıllık bir döneme yayılmıştır. Kamu Tercihi standart araçların standart yöntemlere göre uygulanması değildir. Kamu Tercihi olması gereken standartları değil bu standartların ne şekilde oluşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır (Bilkay, 2016: 44). Bir başka deyişle Kamu Tercihi kuralları belirlenmiş bir oyunda kurallara uyarak başarıya ulaşmayı değil, bu oyunun kurallarını başarılı olmaya uygun biçimde belirlemeyi hedeflemiştir.

Kamu Tercihi Teorisi, Anayasal İktisadın teorik temellerini oluşturmaktadır. 1950'li yıllarda James Buchanan'ın literatüre kattığı Kamu Tercihi Teorisinin 1970'lerde gündemde kendine yer bulması Anayasal İktisattan daha eski bir teori olduğunu ortaya koymaktadır. Kamu Tercihi Kuramı, 1950 ve 1960'lı yıllarda James Buchanan ve Gordon Tullock'un temsilcileri olduğu Virginia Okulu ve Anthony Downs ile George Stigler'in temsil ettiği Chicago Okulu etrafında şekillenmiştir. Kamu tercihi teorisi ikinci dünya savaşı sonrasında önem kazanmış olup Avrupa ve Japonya temelli

yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kamu Tercihî, piyasa ekonomisinin başarısızlığına yönelik yapılan çalışmalar sonucu gelişme kaydeden bir teori olmasına rağmen kökeni 18 ve 19. asırlara dayanmaktadır. Dönemin bilim adamları Condorcet, Laplace, Lewis Carroll ve Borda siyasal karar alma sürecinde oylama sistemlerinin matematiksel analizi üzerine çalışmışlar ve anayasal iktisat felsefesinin temelini atmışlardır (Buchanan, 1984: 10-13).

Kamu Tercihî Teorisi, ekonomi biliminin politika bilimine uyarlanması olduğundan iktisadi ve sosyal yönü olan modern politik kurumların ne şekilde çalıştıkları üzerinde durmaktadır. Kişiler piyasada ne şekilde karar alıyorsa piyasa dışında da aynı şekilde karar alacaklardır. Kamu Tercihî kitlesel seçimlerin neticesiyle de ilgilenir. Oysa Anayasal İktisat, bu kitlesel kararların alındığı karar alma sürecine yönelik anayasal kuralların konulması üzerinde durmaktadır. Buradan yola çıkarak Kamu Tercihî Teorisinin, Anayasal İktisada göre daha geniş bir çalışma sahasına sahip olduğu savunulmaktadır (Bonin, 2014: 6-7). Toplumsal karar alma süreci ve sonuçlarını inceleyen Kamu Tercihî Teorisinin, bu karar alma sürecinin sağlıklı ve yararlı işlenmesini keyfiyetten uzaklaşarak kurallara bağlanmasına bağlayan Anayasal İktisat Yaklaşımının kaynağı olduğunun altı çizilmelidir.

3.1. Kamu Tercihî Teorisi

Kaynak dağılımı konusu üzerinde çalışan “Sosyal Refah Teorisi” ve “Kamusal Mallar Teorisi” adı verilen Neo Klasik kuramların problemleri kavrama ve çözüm önerisinde bulunma konusundaki eksiklikleri, Kamu Tercihî Teorisinin ortaya çıkmasının başlıca sebebidir. Kamu Tercihî Teorisi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı, Kamusal Mallar Teorisi ve Sosyal Refah Teorisi gibi kaynak dağılımı üzerinde durmakta olsa da toplam iktisadi kaynakların kamu ve özel sahalarda bölüşümü ve kamu kesimi içerisinde siyasal süreç sonucu belirlendiğinin ortaya konulması noktalarında bu iki teoriden ayrılmaktadır. Anayasal İktisadın doğmasına sebep gösterilen Keynesyen politikaların, Anayasal İktisattan daha eski olan Kamu Tercihî Kuramının da ortaya çıkmasına neden olduğu savunulmaktadır. Kamusal Mallar Teorisi üretimde etkinliği ele almaktadır ve dağılımda etkinlik gelir dağılımı ile ilgilidir. Dağılım etkinliği Sosyal Refah Teorisinin konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu iki teorinin eksikliklerine ve Kamu Tercihî Teorisinin ortaya çıkmasına sebep olan unsurlar olarak; piyasalarda aksak rekabet şartlarının bulunması sebebiyle üretim ve bölüşümde

etkinliğin sağlanamaması, kamusal mal üretiminin piyasa malı üretimindeki gibi arz talep koşulları altında yapılacağı varsayımı ve sosyal refah iktisatçılarının toplumsal refahı arttırmak için devlete aktif rol vermelerine rağmen devletin birey refah ve taleplerini göz ardı etmeleri veya ikinci plana atmaları sayılabilmektedir (Bonin, 2014: 4-5). Kamu Tercih Kuramı, kaynak dağılımında etkinliği zedeleyen noktaların tespiti konusunda siyasal tercih aktörleri üzerinde durmuş ve bu çalışmalar sırasında karşılaşılan aksaklıklar ortaya konulmuştur.

Piyasa dışı tercihleri iktisadi açıdan inceleyerek ekonomi biliminin politikayla birlikte ele alınması üzerinde çalışan Kamu Tercih Teorisi, ekonomi içerisinde detaylı analizler için geliştirilmiş araçları kullanmakta ve bunları kamu ekonomisi üzerinde uygulamaktadır. Kamu Tercih Kuramı, siyasal karar alma mekanizmasında yer alan seçmenler, politikacılar, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları gibi aktörlerin davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını incelemektedir. Kamu Tercihinin çalışma sahasında; devlet teorisi, karar alma süreci, siyasi mübadele (katalaksi), baskı grupları, seçmen davranışları, bürokrasi ve siyasi partiler gibi politika biliminde de bulunan konular yer almaktadır (Tok, 2009: 60-61).

Kamu Tercih ekonomi ile politika bilimleri arasında konumlandırılmıştır. Bu kuram üzerine çalışanlar, teoriyi anlamak adına politik davranışları rasyonel tercihler varsayımı yardımıyla piyasa dışı sürecin modellenmesi sürecinde öngörme çabasındadırlar. Kamu Tercih; politikacıların, siyasi partilerin, seçmenlerin ve bürokratların davranışlarını iktisadi açıdan ele almakta ve kurumlar ile kişilerin kendi çıkarlarını düşünerek rasyonel hareket eden birimler olduklarını ortaya koymaktadır. Teori karar verme sistemine iktisadi bir yaklaşımın sonucudur ve kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde en iyi yönetim şeklini hizmet kullanıcılarının seçebileceğini düşünerek, piyasa mekanizmasının idari sistemde verim artışı sağlayacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda teori siyasal iktidarların piyasa güçleri ve müşteri tercihleri karşısında güçsüz olduğunu iddia ederek kamu kesiminin piyasa etkinlikleri üzerindeki zarar verici proaktif rolüyle mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kamu Tercih teorisyenleri politik kurumların bireysel özgürlükleri ve serbestliği artırma doğrultusunda dizayn edilebileceğini belirtmekte olup kişiler kendi çıkarları peşinde koşacaklarından ulusal veya yerel, büyük veya küçük grup çıkarlarının bireysel davranışların ötesine geçeceği şekilde kurumlar düzenlenmelidir görüşünü taşımaktadırlar (Bilkay, 2016: 45-46). Çıkarlarını maksimize etme güdüsünde olan

seçmenler, parti liderleri, bürokratlar, parlamenterler, çıkar ve baskı grubu üyeleri gibi karar alma birimlerini yakından inceleyen Kamu Tercih Teorisi, toplumsal sonuçlar doğuracak kararların alınması sürecinin keyfiyet ve iradi politikalar yerine yasal kurallara tabi olması gerekliliğini ortaya koyan Anayasal İktisat Yaklaşımına temel niteliğinde bir zemin oluşturmuştur.

3.1.1. Kamu Tercih Teorisinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Kamu Tercih Teorisi, politik süreçte alınan karar ve uygulamaları ekonomi biliminin kullandığı araç ve metotlara dayandırarak ortaya koyan bir disiplindir. Bu kuram üzerine yaptığı çalışmalardan ötürü 1986 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü kazanan James Buchanan'ın Kamu Tercih Teorisi tanımlaması şu şekildedir (Kaya, 2006: 3): *“Kamu Tercih Teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve yöntemleri almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu Tercih, siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin; örneğin, seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır.”*

Kamu Tercih özetle “politika biliminin ekonomik analizi” şeklinde de tanımlanabilir. Teori, politik süreçteki tercihleri iktisadi perspektiften değerlendirmekte olup temelde siyaset biliminin konusu olan birtakım olayları iktisadi tekniklerle ortaya koymaktadır.

Kamu Tercih Teorisi tarihsel anlamda, 1940 ve 1950’li yıllarda piyasa başarısızlıkları üzerine yapılan araştırmalarla gelişim gösteren bir teori olmasına rağmen kökeni 18. ve 19. yüzyıllara dayanmaktadır. Dönemin ünlü matematikçilerinden Condorcet, Laplace, Lewis Carroll ve Borda siyasal karar alma sürecinin oylama mekanizması ile matematiksel anlamda ilgilenmişler ve Anayasal İktisadın da temellerini oluşturmuşlardır. Kamu Tercih Kuramının ilk öncüsünün İsveçli bilim adamı Knut Wicksell olduğunu öne süren iktisatçılarda bulunmaktadır. Wicksell tek kriter olarak kabul ettiği oy birliği kuralı ile dikkatleri siyasal sürece çevirme gayreti göstermiştir. Bergson’un 1938 yılında yazdığı makalesi ile Kamu Tercih tekrar gündeme gelmiş, Kenneth Arrow’un 1951’de yazdığı “Sosyal Seçim ve Bireysel Değerler” ve Duncan Black’in “Komiteler ve Seçimler Teorisi” eserleri Kamu Tercih Kuramına değerli katkılarda bulunmuştur (Ekşi, 2006: 26). Kenneth Arrow oylama paradoksu sonucunda bireysel tercihlerin her zaman kamusal tercihlere ışık

tutmayacağını ortaya koymuş ve kamu tercihi teoreminde önemli bir gelişme sağlamıştır. Modern anlamda kamu tercihi teorisinin kurucuları ve geliştiricileri Duncan Black ve Kenneth Arrow olarak kabul edilmektedir (Ginsburg, 2002: 1143-1145).

Bahsedildiği üzere kimi iktisatçıya göre Kamu Tercihi disiplininin başlangıcı Duncan Black'in 1948 yılında yapmış olduğu ve piyasa dışı karar alma sürecini irdeleyen araştırması ile başlar. 1950'li yılların sonunda William Riker, siyaset biliminde rasyonel seçim ve oyun teorisinin uygulanabilirliği üzerine çalışmalar yapmaya başlamış ve 1964'te ilk rasyonel seçim kitabını yazmıştır. 1957 yılında Anthony Downs, Kamu Tercihinde demokratik kurumlar ve temsili hükümet üzerine çalışmaya başlamış olup bu gelişmeleri 1965'te Mancur Olson'un "Kollektif Faaliyet Mantığı" eseri takip etmiştir. 1962 yılında Buchanan ve Tullock tarafından gerçekleştirilen "Oy Birliği Hesabı" adlı çalışma James Buchanan'ı bu kuramın lideri haline getirmiştir (Bilkay, 2016: 48).

3.1.2. Kamu Tercihi Teorisinin Temel Varsayımları

Piyasa dışı tercihleri iktisadi açıdan ele alarak ekonominin politika ile birlikte değerlendirilmesini amaçlayan Kamu Tercihi Teorisi, iktisat biliminin metod ve araçlarını politik sürece uygulamakta ve diğer bir deyişle politikanın ekonomik analizini gerçekleştirmektedir. Refah iktisatçıları devlet mekanizmasına normatif açıdan yaklaşırken, Kamu Tercihi teorisyenleri devleti pozitif açıdan değerlendirmektedirler. Kamu Tercihi Teorisi ile toplumların almak zorunda olduğu kamusal ve özel kararlar daha gerçekçi şekilde tartışılabilir ve gerçekçi alternatifler yaratılabilir. Buchanan, hayali modeller ile devletin ne şekilde işlediğinin araştırılması yerine gerçekte nasıl sonuçlar doğabileceğini anlamaya çalışmanın Kamu Tercihi Kuramında temel olduğu görüşündedir. Kamu Tercihi Teorisi üç varsayımdan oluşmaktadır (Kayabaşı, 2005: 47):

- Metodolojik Bireysellik İlkesi
- Rasyonalite ve "Maximand" İlkesi
- Politik Mübadele (Catalaxy) İlkesi

Kamu tercihi teoreminin bu üç varsayıma ulaşması belirli çalışmalar sonucunda gerçekleşmiştir. Kamu tercihi teoreminin oluşum evresindeki varsayımlar iki başlık altında oluşmuştur. Modern anlamda yeniden literatüre kazandırılan kamu tercihi

teoreminin varsayımları her ne kadar yukarıdaki şekilde tanımlanmış olsa da teoremin kökenleri incelendiğinde kamu davranışı ve özel teşebbüse atfen grup davranışları varsayım olarak yer almaktadır. Kamu davranışından kasıt kamunun bölüşüm vb. fonksiyonlarını üstlenmesi ve bu fonksiyon sonucunda olumlu ya da olumsuz etkilenen bir tarafın bulunması ilk varsayımdır. Diğer varsayım ise kamu davranışı sonucunda meydana gelen etkileşim fonksiyonunun değişimini isteyen diğer bir deyişle adil dağıtım mekanizması dışında kendi lehine kamu politikası talep eden bir araya gelmiş bir kitlenin varlığıdır (McGuire, 1989: 9-12).

3.1.2.1. Metodolojik Bireysellik İlkesi

Kamu Tercihi teorisyenleri, kendilerine kollektif davranışlar yerine bireysel davranışları model olarak almışlar ve bir çıkar grubu ya da bir yapılanmanın bütünü oluştururan bireyleri değil bu oluşumlar içerisinde karar alan bireyleri inceleme konusu yapmışlardır. Bu incelemeler sonucunda bireylerin hem siyasal hem de ekonomik alanda kendi çıkarları peşinde koşan birer “Rasyonel Egoist” oldukları sonucuna varmışlardır. Kamu Tercihi Kuramı, kişilerin iktisadi davranışlarında kendi çıkarlarını gözettiğini ve bunun siyasal karar alma sürecinde de geçerli olarak kamu yararının esas alınmadığını tam tersi bireysel fayda yönünde hareket edildiğini ortaya koymaktadır (Akcagündüz, 2010: 30). Bu durum takdiri ekonomi politikalarının yarattığı tehlikeleri göstermekte ve buna karşı önlemler alınması gerekliliğini yaratmaktadır.

Toplumda tüm iktisadi ve sosyal kararlar bireysel tercihlere göre şekillenmektedir ve bireysel tercihler sonucu kişinin fayda maksimizasyonuna ulaştığı varsayılır. Kamusal tercih rollerine haiz bireyler de davranışlarında fayda maksimizasyonunu göz önünde bulundurmaktadırlar. Bireyler, toplumsal görevleri ve mevkileri ne şekilde olursa olsun bireysel çıkarlarını gözetmekte ve hesaplamaktadırlar. Lachmann’ın tanımlamasına göre metodolojik bireysellik herhangi bir sosyal olgu sonucunda açıklanamayacak birey davranışları olarak ifade edilmektedir. Birey davranışları sosyal davranışlara temel oluşturmaktadır bu sebeple sosyal olgu yerine bireysel olgu ifadesi önem kazanmaktadır. Bu sebeple bireylerin davranışları sosyal olguları oluşturacaktır ve bireyler ekonomik olgu veya olaylar üzerine çıkarıcı davranış sergilemektedir (Hodgson, 2007: 215-217).

Metodolojik Bireysellik İlkesine göre, toplumdaki sosyal ve ekonomik kararlar kişisel tercihler doğrultusunda belirlenmektedir ve bu yaklaşımda birey, kolektif kurum

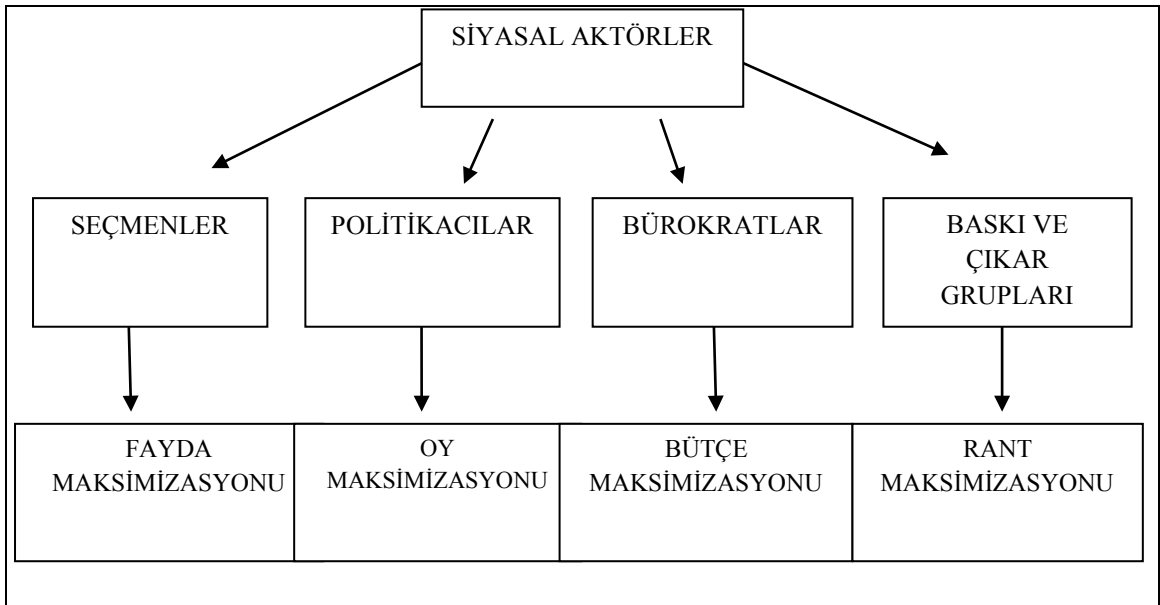
ya da varlıklardan daha üstün bir öneme ve konuma sahiptir. Buchanan'a göre Anayasal İktisat Teorisi de metodolojik olarak bireyseldir. Temel birimler; partiler, uluslar veya devletler gibi birimler değil eylem ve davranışlara sahip tercihte bulunan kişilerdir. Bu doğrultuda Kamu Tercih Teorisi “politikanın bir bireyci teorisi” adını taşımaktadır (Avcı, 2001: 5-6).

3.1.2.2. Rasyonelite ve Maximand İlkesi

Kamu Tercih Kuramına göre kişiler, tutarlı ve rasyonel tercihlerde bulunmaktadır. Bireylerin, kamu ekonomisinde karar alma sürecinde piyasa ekonomisindeki davranışlarının bir benzerini yaparak rasyonel tercihler yapacağı öngörülmektedir. Kamu ekonomisinde, özel ekonomide olduğu gibi “Homo Economicus” yani “özel çıkar maksimizasyonu ilkesi” geçerli olmaktadır (Kaya, 2006: 5). Bu özel çıkarlar birbirini kimi zaman beslemekte olup kimi zaman ise çatışma halindedirler. Bu çıkar ilişkilerinin ekonomiyi toplumsal fayda noktasından uzaklaştırarak yozlaşmalara sebep olduğu aşıkardır.

Bireysel Rasyonelliğe göre, kişinin kendisinin veya temsil ettiği kesimin çıkarlarını arttırma gayesi dışında davranılacağı düşünülemez. İktisatta tüketici açısından fayda maksimizasyonu ve üretici açısından kar maksimizasyonu olarak kabul gören özel çıkarların politik iktisatta karşılık bulan halleri; siyasal partiler için oy maksimizasyonu, bürokratlar için bütçe maksimizasyonu, seçmenler için fayda maksimizasyonu, çıkar ve baskı grupları için ise rant maksimizasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3: Siyasal Aktörlerin Özel Çıkar Maksimizasyonu

Kaynak: (Ekşi, 2006: 35).

Genel anlamda çıkar, kişinin istediklerini elde etme imkanını arttıran bir unsur olarak ifade edilmekte olup kamu çıkarı kavramı ise kamunun ve halkın faydasına olan şey olarak tanımlanmaktadır. Liberal görüşte kamu yararı, bir topluluğun ortak çıkarlarıdır ve her bireyin çıkarı bir başkasının çıkarı ile uyuşmakta ise ortak bir çıkar paydasından söz edilebilmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin ortak şekilde sahip olduğu özel çıkarlarda kamu çıkarını yansıtmaktadır (Kızılboğa, 2012: 96). Bu noktada ortak çıkar paydalarında buluşması adına yapılacak çıkar alışverişlerinin, kamusal karar alma sürecinde yaratacağı pazarlıkların toplumsal çıkarı sağlamaya hizmet ettiği yönünde bir görüş yanılıcı olacaktır.

3.1.2.3. Politik Mübadele (Catallaxy) İlkesi

Eski Yunan kökenli bir kelime olan “Catallaxy” mübadele, sözleşme, ticaret gibi anlamlarda kullanılmakta idi. Politik Mübadele kavramı da taraflar arasında bir gönüllü değişimden bahsetmektedir. Bu noktada bir “al istediğini-ver oyunu” ilişkisi bulunmaktadır.

Bireyler, piyasalarda mal ve hizmet mübadelesi gerçekleştirmek için işbirliğine giderek karşılıklı kazanımlar elde edebilmektedirler. Kişinin değişime gitmesindeki amaç, mal ve hizmet elde ederek kendi çıkarını sağlamaktır ki böylece alışveriş yaptığı

diğer kişi de bundan bir yarar sağlamaktadır. Devlete bireyci perspektiften yaklaşıması da politik ve kolektif hareketin yukarıda sözü edilen piyasada yapılan işleme benzemesine neden olmaktadır (Ekşi, 2006: 36). Kamu Tercih Teorisine göre devlet bireyler tarafından oluşturulan bir kolektif organizasyondur ve politika kompleks bir mübadele sürecidir. Bu mübadele sürecinde bireyler kendi başlarına ya da özel olarak etkin biçimde gerçekleştiremeyecekleri kolektif nitelikli istek ve gayelerini gerçekleştirme arzusundadırlar. İktisadi malların değişiminde bu katalaktik görüş politika konusundaki sözleşmeci yaklaşıma dayandırılmaktadır (Hepaksaz, 2007: 94).

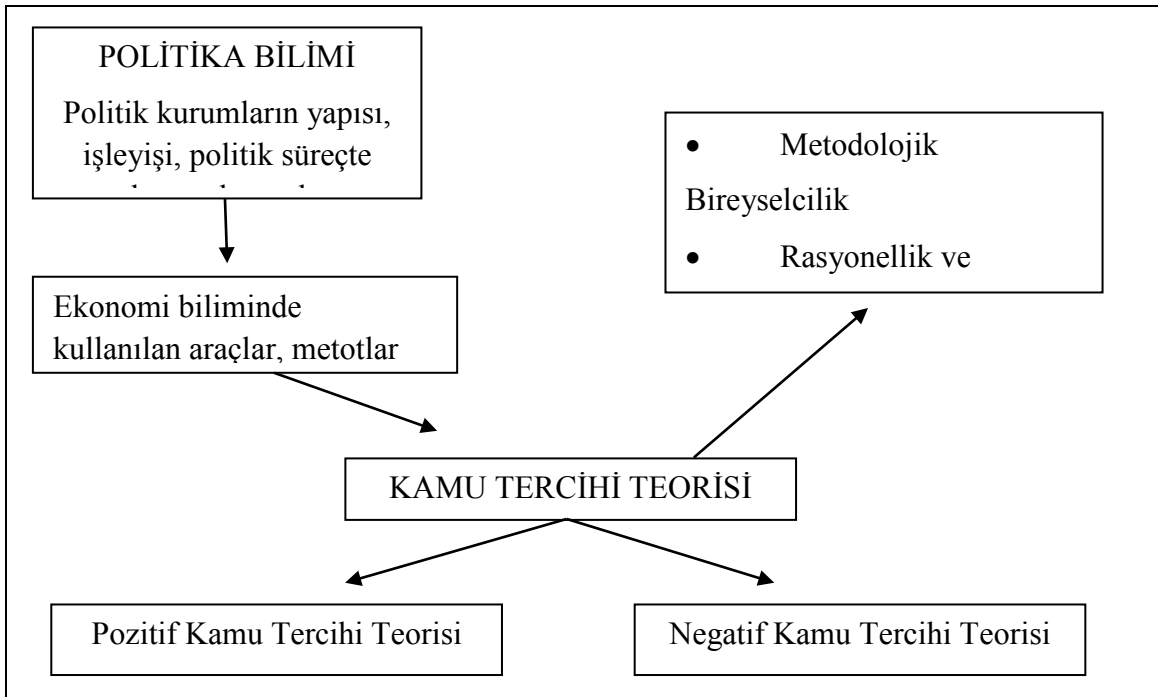
3.1.3. Kamu Tercih Teorisinin Sınıflandırılması

Kamu Tercih Teorisi, pozitif ve normatif olmak üzere iki alt grupta sınıflandırılmıştır. Pozitif Kamu Tercih Teorisi “olan-gerçekleşen” olgusu üzerinde dururken, Normatif Kamu Tercih Teorisi ise Pozitif Kamu Tercih Kuramının aksaklıkları ve bu aksaklıkların giderilmesi adına yapılması gerekenlere ilişkin incelemelerde bulunmaktadır.

Pozitif Kamu Tercih Teorisinde, kamusal tercih aktörlerinin karar alma sürecindeki aktiviteleri mercek altına alınmıştır. Bu incelemede politika koyucuların uygulamalarına ilişkin ideal olan değil gerçekleşen durumlar ortaya konulmuştur. Diğer taraftan Normatif Kamu Tercih Teorisinde ise bireysel seçimlerin ne şekilde topluma yayılmış hale dönüştürülebileceği, toplumsal tercihlerin nasıl sağlıklı şekilde ortaya çıkartılacağı ve karar alma aktörlerinin süreçte en verimli şekilde rol almasının yollarına ilişkin araştırmalar yapılmıştır. Normatif Kamu Tercih Teorisi ile birlikte Optimal Oylama Kuralı kavramı literatüre girmiş olup oy birliğini sağlamanın güçlüğü ve basit çoğunluk kuralının etkisizlik yaratma ihtimali bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 4: Pozitif ve Normatif Kamu Tercih Teorilerinin İnceleme Alanları

Kaynak: (Ekşi, 2006: 38).

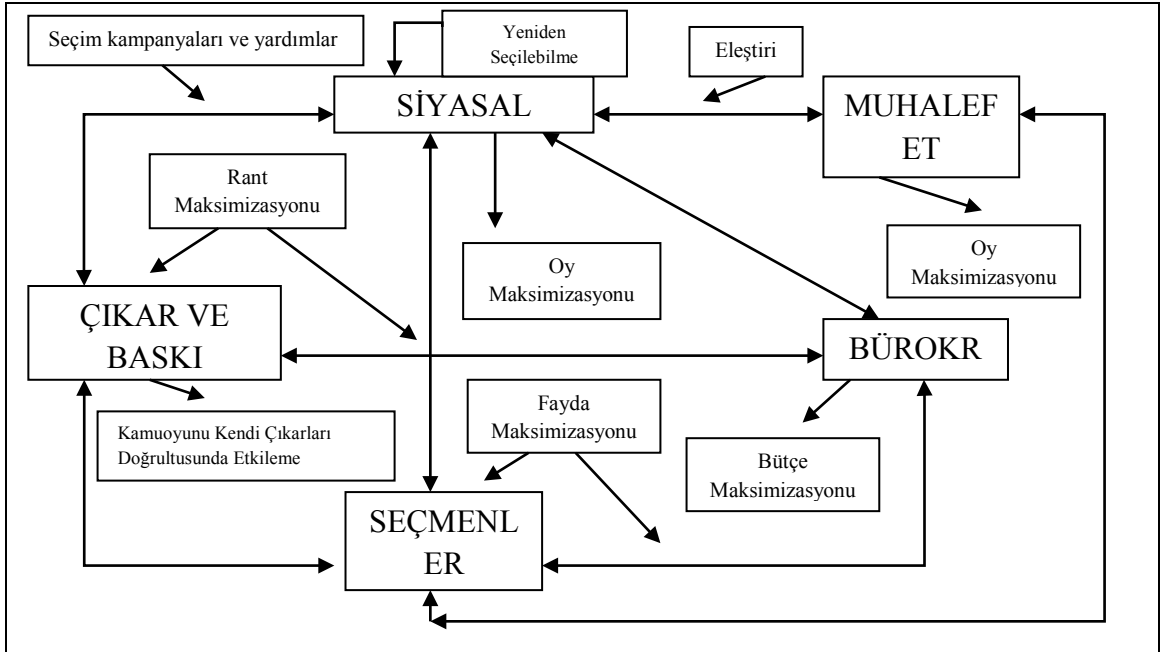
3.1.3.1. Pozitif Kamu Tercih Teorisi

Pozitif Kamu Tercih Teorisi, politik karar alma sürecinde ortaya çıkan davranışları ve rol alan faktörleri inceleme altına almaktadır ve bu analizi yaparken gerçek yaşamı incelemektedir. Kamu Tercih Teorisinin pozitif kabul edilmesinin ilk şartı, bireyi temel varlık olarak kabul etmesidir. Bireyin analizde temel birim olarak kabul edilmemesi ahlaki değerlerinin değişmesine yol açmaktadır ve ahlaki değer yargılarına müracaat edilmesi teorinin normatif hale gelmesine neden olmaktadır. Pozitif Kamu Tercih Kuramında normatif olan yegane unsur her bireyin sadece bir oyu olduğuna yöneliktir. Söz konusu teorilerde toplumun içinde bulunduğu herhangi bir durumun bir başka durumdan daha iyi ya da daha kötü olduğunu ortaya koyma maksadı bulunmamaktadır. Bu şekilde, kişiler esas alındığında optimum kamu tercihi yalnızca bireylerin seçimlerine bağlı olacaktır (Ekşi, 2006: 37-38).

Gerçek yaşamda bulunan siyasal yapıları ve karar alıcı pozisyonunda olan kişilerin uygulamalarını iktisadi açıdan gözlemleyen ve analizlerde bulunan Pozitif Kamu Tercih Teorisi, politika belirleyicilerin uygulamaya koyması gerekenden ziyade uygulamakta oldukları politikalar ve amaçlarını ele almaktadır. Kamusal tercih sürecinde siyasal karar alma aktörlerinin çıkarları doğrultusunda giriştikleri faaliyetler,

uygulamaya konulacak politikaları etkilemekte ve toplumsal çıkarları gözetmekten uzaklaşmaktadır.

Şekil 5: Siyasal Süreçte Etkileşim ve Çıkar İlişkileri

Kaynak: (Kayabaşı, 2005: 28).

3.1.3.2. Normatif Kamu Tercih Teorisi

Normatif Kamu Tercih Teorisi, bireysel tercihlerin ne şekilde kolektif hale dönüştürülebileceği üzerinde durmakta olup optimal oylama yöntemlerine ilişkin çalışmalar yapmıştır. Siyasal kurumların karar alma sürecinde ne şekilde daha verimli rol alabileceği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Normatif Kamu Tercihinin bu konuda ortaya koyduğu “Optimal Oylama Kuralı Yaklaşımı” ve “Anayasal İktisat Yaklaşımı” olmak üzere iki temel kazanım bulunmaktadır. Optimal Oylama Kuralı Yaklaşımına göre uygulanması ütopyik olan oy birliği kuralı haricinde hangi kuralların uygulamaya konulabileceği üzerine çalışılmaktadır. Buchanan ve Tullock tarafından, basit çoğunluk kuralının oylama mekanizmasında etkinsizlik yaratacağı nedeniyle “optimal çoğunluk kuralı” ortaya konulmuştur. Bu kuralın koşulu optimal maliyetlerin belirlenmesinden geçmekte olup optimal oylama kuralını ve optimal maliyeti tespit etmek zordur. Çünkü karar alma sürecinde ortaya çıkacak maliyetler, karar alınan konunun seçmenlerin özelliğine göre değişkenlik göstermektedir. “Anayasal Yeniden Yapılanma” adıyla da anılan ve Sosyal Sözleşme Teorisini savunan Anayasal İktisat, 19 ve 20. yüzyıldaki devletçilik bakış açısına karşılık 18. yüzyıldaki politikacıların

yetkilerini kısıtlayıcı anlayışa dönüşü temsil etmektedir. Bunun dışında Wicksell'e ait olan mali konularda siyasi iktidarların kararlarının kaliteli çoğunluk kuralına göre alınması görüşü, Buchanan tarafından geliştirilmiş ve siyasi iktidarların almış olduğu çeşitli kararlarda uygulanmaya uygun hale getirilmiştir. Anayasal reformlarda da tıpkı siyasi iktidarların günlük işlemlerinin yapılmasına yönelik yasama organında alınacak kararlarda olduğu gibi kaliteli çoğunluk kuralı kabul görmelidir. Lakin bazı iktisatçılara göre de anayasal anlamda kararlar alınırken oy birliği uzlaşısının sağlanması gerekmekte olup bu şekilde sosyal sözleşmeye tam olarak uygun bir anayasa oluşturulabilecektir (Bonin, 2014: 29-30).

Tercihlerde oy birliğinin asıl amaç olduğunu savunan Optimal Oylama Kuralı, bir konuda herkesin tatmin olmasının güç olduğunu ortaya koymakta ve maksimum tatmin düzeyinin ne şekilde sağlanacağı sorusuna yanıt aramaktadır. Bu noktada amaç, en yüksek oy miktarını en az maliyetle yakalamaktır.

Normatif Kamu Tercih Teorisinin Optimum Oylama Kuralı ile birlikte literatüre yaptığı ikinci katkı Anayasal İktisat Yaklaşımıdır. Sadece Normatif Kamu Tercihinin değil, devletin aşırı büyümesi sonucu yozlaşmaların da bir sonucu olan bu yeni iktisadi akım, tespit edilen ciddi problemlerin giderilmesine yönelik teoriyi oluşturmaktadır.

3.2. Anayasal İktisat Teorisi

Anayasa, toplumun genel faydası veya kamu yararının ne şekilde sağlanacağına ya da sosyal refahın hangi karar alma normları ve sosyal değer yargıları ile maksimum hale getirilebileceğini ortaya koyan belge özelliğini taşımaktadır. Anayasa; kolektif karar alma usullerini, kamu kesiminin ve piyasanın sınırlarını çizerek devletin yetki alanına konularda ortaya koyan hukuksal metindir. Bireyler kişisel gereksinimlerini kendi tercihleri doğrultusunda piyasa vasıtasıyla karşılarken, kamusal gereksinimler ise devlet eliyle kolektif tercihler vasıtasıyla giderilmektedir. Bu noktada anayasa hangi konuların bireysel hangi konuların kolektif karar alma mekanizmasına bırakılacağını belirlemektedir. Anayasa, devletin karar alma normlarının ve temel hukuk kurallarının bir arada bulunduğu metindir (Akalin, 1997: 17). Günümüz anayasalarında kamu kesiminin ekonomik boyutunun geniş tutulması ya da bu konuda bir hüküm bulunmaması, iktisadi politikaların tamamen iradi olmasına ve ekonomik iktidarın paylaşılmasına sebep olmakta bunun sonucunda da yozlaşmaya müsait zemin ortaya çıkmaktadır.

Yozlaşmalara yol açan sebeplerin temelinde siyasi iktidarların hükümet ve parlamento yoluyla dilediğini gerçekleştirme gücüne sahip olması yatmaktadır. Monarşilere karşı oluşturulan ve monarkların yetkilerini sınırlandırarak halkın iradesini ön plana çıkaran “parlamentonun üstünlüğü ilkesi”, bazı kısıtlamalar çerçevesinde kabul görmezse bu durum toplumsal iradeye ve devletin bekasına tehdit oluşturacak hale gelecektir. Parlamentonun en üstün devlet organı olduğu bir gerçektir ancak bu durum sınırsız otorite anlamına gelmemelidir. Halk adına devletin yasama erkini oluşturan parlamento, toplumsal uzlaşılı ile oluşturulmuş bir anayasa ile denetim altında tutulmalı ve sınırlandırılmalıdır. Hali hazırda var olan anayasalara rağmen hala böyle bir ihtiyaç duyulmasına sebep olarak bu anayasalarda ekonomik konuların gereği kadar düzenlenmemesi gösterilebilir. Anayasalarda temel hak ve özgürlükler, seçim sistemleri, devlet erkleri ve erkler ayrımı gibi konular ağırlıklı olarak yer almış ancak ekonomik anlamda politika belirleyicilere yol haritaları çizilmemiştir. Anayasalarda var olan ekonomik mevzuların farklı şekillerde yorumlanması da buna sebep olarak gösterilmektedir.

Ekonomik yaşama müdahale etmek istediği zaman anayasal kurullarla sınırlandırılmış bir siyasi iktidar, oy ticareti döngüsünün kırılması için kuşkusuz ki gereklidir. Siyasi iktidarın kısıtlanarak güçsüzleşeceğini ve etkisizleşeceğini düşünmek ilk anda akla gelen şey olsa da bu anayasal sınırlar hükümetleri ve parlamenterleri baskı ve çıkar gruplarının zorlamalarına karşı koruyacaktır. Aciz ve şaşkın bir halde özel çıkarlar karşısında eli kolu bağlı durumda kalmayan siyasi iktidar, sırtını mevzuata ve hukuki doğrulara dayayarak toplumsal irade ve devletin çıkarları doğrultusunda politikalarını belirleyip yürütme erki eliyle de uygulayacaktır. Bu sistemin oturtulmasıyla halkın nazarında da daha “ahlaklı” algılanacak olan siyaset kurumunun eli güçlenecek, saygınlığı artacak ve devletin cüzdanından nasıl daha fazla pay alırım düşüncesi yeniden etik anlamda sorgulanacaktır. Bu durum sosyal refah devletinin de daha verimli işlemesine yol açacaktır.

Anayasal İktisat, ekonomide iki karşıt gelişmenin ortaya çıktığı 1970’li yıllardan günümüze kadar devam eden süreçte ortaya çıkan bir araştırma sahasıdır. Geleneksel İktisat, iktisadi ajanın veri kısıtlar altındaki piyasa odaklı tercih ve uygulamalarını, başka bireylerle etkileşimlerini ve bu durumun neticelerini incelerken, Anayasal İktisat kişinin ekonomik ve politik yaşamındaki tercih ve uygulamalarını sınırlayan alternatif anayasal kurulların özelliklerini ele almaktadır. Başka bir deyişle Neo Klasik İktisadi

Yaklaşım, kişinin belli kısıtlar çerçevesinde seçimleri üzerinde çalışmalar yürütürken, Anayasal İktisat söz konusu kısıtların seçimi konusuna yönelmiştir. Anayasal İktisadın normatif çıkarımları, anayasal çerçevede faaliyetler yürüten politikacıların yapmış olduğu politika tercihlerine yardımcı olmaktan çok anayasal değişim tartışmalarına yol göstermeye yoğunlaşmıştır. Anayasal İktisadın çalışma sahası içinde anayasalar ve siyaset bulunmakta olup analizlerinde iktisadi araçları kullanmakta ve bu şekilde çok disiplinli (interdisipliner) olarak tanımlanmaktadır (Yay & Kama, 2009: 3-4). Geleneksel anlamda iktisat tercihler sorununu ele alırken bunu “sınırlı kaynaklar sınırsız ihtiyaçlar” mottosu üzerinden ele almaktadır. Tercih yapacak kişinin alacağı iktisadi kararları sınırlandıran bazı durumlar bulunmakta olup bunlar doğa, bütçe, tüketim alışkanlıkları, geçmiş tecrübeler, başka kişiler hatta geleceğe yönelik beklentiler olabilmektedir. İktisat bu sınırlamalar altında yapılacak tercihi ve bu tercihler sorununu öncelikli gündemi yaparken Anayasal İktisadın mercek altına aldığı mevzu söz konusu bu sınırlamalardır. Bu sınırların neler olması gerektiği sorularına cevap arayan Anayasal İktisadın cevabını aramadığı soru ise bu sınırları kimin koyması gerektiğine yöneliktir. Çünkü teoriye göre bu sorunun cevabı bellidir: İktisadi Anayasa.

3.2.1. Anayasal İktisat Teorisinin Tanımı ve Kapsamı

Anayasal İktisat, ABD’de ortaya çıkmış, gelişmiş ve son 15-20 yıl içerisinde ABD ve Avrupa ülkelerinde değer kazanmış yeni bir iktisadi akımdır. Anayasal İktisat Teorisinin kurucusu olan 1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James Buchanan ve yakın arkadaşı Brennan’ın önemli ve süreklilik arz eden çalışmalarıyla Anayasal İktisat Teorisi küresel anlamda politik ve akademik çevrelerde ilgi görmüştür. Anayasal İktisat, siyasi iktidarları, iktisadi hayata her müdahale etmek istediklerinde ne gibi anayasal sınırlamalar koymanın yararlı ve gerekli olduğunu araştıran bilim dalıdır. Anayasal İktisat teorik anlamda dayanaklarını Kamu Tercihi Teorisi disiplininden almaktadır (Efe, 1999: 34). Anayasal İktisadın işleyişi devletin uygulamaya koyduğu her iktisadi politikayı, yaptığı her ekonomik hamleyi tek tek ele alarak sınırlandırmak şeklinde değil, siyasi iktidara iktisadi müdahaleler yapma yetkisi veren hukuki ve kurumsal sınırları incelemektir. Anayasal İktisat daha genel ve kurumsal düzeydedir. Örneğin bir ekonomik kriz durumunda vergilerin ne kadar ve hangi kurum tarafından azaltılabileceği, para politikasıyla ilgili bazı alt ve üst sınırlamaların ne şekilde çizilebileceği, bütçe açığı durumunda borçlanmaya dair belirli rasyolarda belirli kriterler getirilebileceği veyahut para basmaya ilişkin şartların ortaya konulabileceği durumlar

göz önünde bulundurulabilir. Anayasal İktisat, devletin ekonomiye müdahale ederken izleyebileceği alternatif yol haritalarını ortaya koyar. Politika belirleyicilere mevcut sınırlar içerisinde uygulama seçenekleri sunar ve bu seçeneklerin nasıl oluşturulup ne şekilde değiştirilebileceğini inceleyerek ortaya koyar.

Anayasal İktisat Teorisi'nin temelini Kamu Tercihi Teorisi teşkil etmektedir ve Anayasal İktisat Teorisi Kamu Tercihi Teorisi ile aynı varsayımları kullanmaktadır. Kamu Tercihi Teorisi daha çok sorunların teşhisini yaparken, Anayasal İktisat pozitif ve normatif öneriler sunmaktadır. Devletin, kişilerin can ve mal güvenliğini korumasına karşılık hak ve özgürlüklere hangi sınırlamaları getirebileceği araştırılmaktadır. Bu bağlamda James Buchanan, Anayasal İktisatı “ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütününe işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır.” şeklinde tanımlamıştır. Anayasal İktisat, ekonomik ve politik birimlerin faaliyette bulunduğu kurumsal, hukuksal ve anayasal yapının ekonomik özelliklerini belirleme gayesinde olup politik ve ekonomik süreçte oyunun kuralları ile ilgilidir (Fırat, 2008: 24).

Anayasal iktisat biliminin temelinde klasik politik iktisat bilimi yer almaktadır. Klasik politik iktisat bilimi toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin incelenmesine dayanan bir ekonomi araştırması öngörmektedir. Politik iktisat alanında yaşanan gelişmeler sonucunda birey davranışlarının sosyal davranışı oluşturacağı ve sosyal karar almada yer alan aktörlerin ekonomi bilimi incelemelerinde dikkate alınması gerekliliği ortaya konulmuştur. Bu sebeple politik aşamalarda karar alma mekanizmasının kurala bağlanması diğer bir ifadeyle ekonominin anayasaya bağlanması konusu gündeme gelmiş ve anayasal iktisat kavramı gelişmiştir. Ekonomi ve politika alanında karar verme yetisine sahip kişi ve kurumların davranışlarının sınırlandırılması şeklinde değerlendirilen anayasal ekonomi esasen kamu kesiminin gereksiz veya verimsiz harcamalarda bulunması sonucu ortaya çıkmıştır. Anayasal hareketle başlayan demokrasi arayışı sonucunda kaynak kullanımında kurala bağlanması talebi şüphesiz toplumsal gelişme sonucudur. Çünkü güç ve yetki dağıtımı karar alma mekanizması ile belirli alana aktarılsa da kısıtlama gerekliliği mutlak karar birliği olmaması durumunda veya devlet başarısızlıkları durumunda gereklilik hali alabilmektedir (Buchanan, 1990: 5-7).

Anayasal İktisat Teorisi, devletin gücü ve yetkilerinin ne şekilde kısıtlanabileceği ve bu kısıtlamanın boyutları üzerine araştırmalar yapan bir disiplindir. Bu taraflıyla, anayasanın politik yönünün yanı sıra mali yönünü de dikkate alır ve etkin hükümet politikalarına karşı piyasanın ekonomik süreçlerin tamamında etkili olmasını savunur. Teorinin başlangıcı, kamu kesiminin ekonomide sürekli ve aşırı büyümesinin yozlaşmaya yol açacağı ve bu nedenle düzenlenecek anayasal çerçeve ile devletin güç ve yetkilerini kısıtlayacak kuralların sosyal sözleşmeyi temsil eden anayasalarda belirgin olarak bulunması gerekliliğidir (Ünlükaplan vd., 2007: 69). Klasik İktisat Teorisi bağlamında Liberal Piyasa Ekonomisi anlayışının mümkün olduğunca az devlet müdahalesi taraftarı olması olan ekonomi sistemi yasal ve kurumsal aksaklıklarla ilgilenmeyi kendine vazife edinmemiştir. Aksaklıkları piyasa içindeki hatalar olarak algılayan ve bir nevi bunları da görünmez ele bırakan bu algı alternatifler üretme konusunda bir çaba yaratamamıştır. Bu noktada lazım gelen çabanın Anayasal İktisat tarafında ortaya konulabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2.2. Anayasal İktisat Teorisinin Felsefi Dayanağı ve Tarihsel Gelişimi

Anayasal İktisadın kökeni İngiliz, İskoç ve Amerikan aydınlanmalarına kadar geçmişe dayanmaktadır. Liberal düşüncenin felsefi temellerini ortaya koyan İngiliz ve İskoç aydınlanmasının temsilcileri John Locke, David Hume, Adam Smith, Fransız aydınlanmasının temsilcileri Montesquieu ve Tocqueville, Amerikan aydınlanmasının temsilcileri James Madison ve Thomas Jefferson gibi bilim adamları anayasal iktisat düşüncesinin modern anayasalar içerisine katılması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Tocqueville “Democracy in America” isimli çalışmasında demokratik olguların Amerika’da sağlam bir temele dayandırılması için politik iktisat bilimi üzerinde kurallı politikaların uygulanmasını vurgulamıştır (Ergün & Cura, 2016: 264, Tocqueville, 2003: 71).

Anayasal İktisat Teorisinin felsefi temellerini sosyal sözleşme meydana getirmektedir. Sosyal sözleşme; toplumda bir arada yaşayan insanların, temel hak ve özgürlükleri ile toplum hayatı içerisinde uyulması lazım gelen normları içeren informel kurallara ilişkin fikir birliğine varmaları anlamına gelmektedir. İyi bir toplum düzeninin temelleri sosyal sözleşme ile belirlenmiş kural ve kurumlara dayanmaktadır. Sosyal sözleşme, anayasal demokrasinin normatif ilkelerini taşımaktadır. Anayasal aşamada kişiler faydalarını maksimize eden anayasal kuralları tercih etmektedirler. Oy birliği

kuralı çerçevesinde düzenlenen anayasaların tam manasıyla sosyal sözleşme niteliğinde olması için anayasal kurallar konusunda bir görüş birliği sağlanmalıdır (Tok, 2009: 4). Sözleşme teorileri tarihsel olarak 1600'lü yıllara dayanmakta olup Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi fikir adamlarının birey ve toplum ilişkilerini ele alan sözleşme teorisi çalışmaları neticesinde gelişim göstermiştir (Elahi, 2005: 1-4).

Thomas Hobbes, toplumsal uzlaşının mutlak iktidarın varlığına bağlı olduğunu ve otoriter devlet anlayışını savunmuştur. "Leviathan" adlı eserinde devlet zor kullanmalı ve hukuk ile sınırlandırılmamalıdır fikrini öne sürmüştür. Bireyler toplumsal karmaşıklıktan kurtulmak için mutlak haklarından vazgeçerek uzlaşma yolunu tercih ederler. Ancak anlaşmaya ve doğal kanuna uyulması için bir otorite gereklidir. Bu karşı konulmaz gücün sahibi insanların kendi arasında anlaşarak kurmuş oldukları devlettir, Leviathan'dır. Hobbes'tan farklı olarak, doğal haklar ve doğal hukuk anlayışını kabul eden John Locke insanın doğasının doğal hukuka uyma eğiliminde olduğunu öne sürmüştür. Locke'nin teorisinin yansımaları 1776 yılında Amerika'nın Bağımsızlık Bildirisinde Thomas Jefferson tarafından kaleme alınmıştır. Locke'den esinlenen bir başka sosyal sözleşmecî fikir adamı John Rawls'a ait olan "Bir Adalet Teorisi" isimli çalışmada rasyonel bireylerin, ortak varoluşa ve ortak yarara erişmelerini sağlayacak bir sözleşmeye kavuşmaları anlatılmaktadır. Sosyal sözleşme kuramlarının bir diğer fikir adamı olan Jean Jacques Rousseau "İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı" isimli eserinde toplumun ortaya çıkışını mülkiyete, otoriteyi de çıkarların korunmasına bağlamıştır. Rousseau, "insanlar eşit doğar ama her tarafta zincire vurulmuş olarak yaşar, bu durum nasıl meşru olur onu inceleyeceğim" diyerek "Sosyal Sözleşme" isimli eserine başlamıştır. Hobbes ve Locke'nin bireyci anlayışına nazaran daha toplumcu olan Rousseau, hükümdarın elinden hükmetme yetkisini alarak toplumun genel rızasına bağlamıştır. Egemen olan devlet değil halktır ve kanunların dayanağı halk iradesidir (Göker, 2014: 25-28).

John Trenchard ve Thomas Gordon'a göre; kontrolsüz gücün Tanrı'ya özgü olması buna karşın insanın yapısında doğası gereği bir hayli çıkarıcılık, ihtiras ve tutarsızlık bulunması, Jean Jacques Rousseau'a göre insanın her şeyi dejenere etmesine sebep olmakta ve bu noktada Lord Robbitns'in öne sürdüğü üzere insanlığın en ileri örgütlenme şekli olan devleti zararsız kılmak adına görev ve fonksiyonlarının hukuki çerçevede sınırlandırılması gerekmektedir (Güneş & Aydemir, 2005: 76). Bu noktada devlet mekanizmasının bir denetim altında, belirli anayasal ve yasal kurallar

çerçevesinde kontrol edilmesi ve iktidarın zarar verici hale gelmesinin önüne geçilmesi adına çalışmalar yapılması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu gereksinimler Anayasal İktisat Teorisinin sahneye çıkmasının sebeplerinden olmuştur.

3.2.3. Ekonomik Anayasa

Ekonomik anayasanın kapsamında neler bulunduğundan önce neden ihtiyaç duyulduğu konusu ele alınırsa, Ekonomik anayasalar vasıtasıyla siyasi iktidarlara; faiz oranı, döviz kuru, para arzı, harcama, vergileme, asgari ücret, gelir dağılımı, yatırımlar, transfer ödemeleri gibi önem arz eden iktisadi mevzularda istedikleri gibi hareket edemeyecekleri bir ortamın oluşturulması hedeflenmektedir. Ekonomik anayasaların temel hedefi siyasal iktidarların iktisadi müdahale yetkisini kısıtlamaktır. Hangi oy çokluğuyla yönetime gelirse gelsin siyasi gücün vergileri ne oranda toplayacağı, para arzını ne düzeyde arttırabileceği, dış ticareti ne tür metotlarla düzenleyeceği, kimlere transfer harcaması yapacağı gibi birçok konu anayasal çerçevede belirlenecektir (Efe, 1999: 42). Günümüz anayasalarının çoğunda ekonomi ve iktisadi yaşam ile ilgili hükümler ya hiç yer almamakta ya da genel ilkeler halinde yer alarak yoruma açık halde bulunmaktadır. Genel itibariyle siyasi hak ve özgürlüklere yer veren anayasalarda bu duruma sebep olarak bu anayasaların çoğunlukla monarşi rejimlerine karşı yapılan mücadeleler sonunda yapılması gösterilebilir. Monarşiye karşı girişilen mücadele sonucunda oluşturulan anayasalarda bu mücadelenin etkisiyle siyasal hak ve özgürlükler ön planda tutulmuş, ekonomik haklar boyutu aynı ölçüde ele alınmamıştır.

Tablo 12: Ekonomik Anayasanın Kapsamı

Devletin Ekonomik Hak, Yetki, Görev ve Sorumlulukları	Bireylerin Ekonomik Hak ve Özgürlükleri
1. Devletin Ekonomik Hak ve Yetkileri <ul style="list-style-type: none"> • Bütçe hakkı ve yetkisi • Vergileme hakkı ve yetkisi • Para basma hakkı ve yetkisi • Borçlanma hakkı ve yetkisi 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal güvenlik hakkı • Sağlıklı yaşam hakkı • Eğitim ve öğrenim hakkı • Gelir dağılımının iyileştirilmesi hakkı
2. Devletin Ekonomik Görev ve Sorumlulukları <ul style="list-style-type: none"> • Kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesi • Dışsal ekonomiler ve dışsal-eksi ekonomilerin 	<ul style="list-style-type: none"> • Tekellerden korunmayı isteme hakkı • Dışsal-eksi ekonomilerin ortadan kaldırılmasını

<p>düzenlenmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> • İçsel ekonomilerin söz konusu olduğu üretim faaliyetlerinde düzenleme yapılması • Rekabetçi piyasaların düzenlenmesi ve teşviki • Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması • Adil bir gelir ve servet dağılımının sağlanması • Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması • Ekonomik istikrarın sağlanması • İşçi sağlığının korunması • ve benzeri 	<p>isteme hakkı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mülkiyet ve miras hakkı ve özgürlüğü • Tercih özgürlüğü(Üreticinin üretim faktörlerini seçme ve kullanma özgürlüğü, Tüketicinin seçme özgürlüğü) • Çalışma hakkı ve özgürlüğü • Gelir ve mal varlığını kullanma(tüketim, yatırım, tasarruf) özgürlüğü • ve benzeri
---	--

Kaynak: (Günay, 2006: 115-116).

Modern demokrasinin gereği olarak, sadece temel hak ve özgürlükler anayasal güvence altına alınmamalı aynı zamanda kişinin ekonomik istismardan kurtarılması da gerekmektedir. Anayasaların başlıca var olma sebebi, kişiyi devlet karşısında korumak olup bireyin mutlak özgürlüğe kavuşabilmesi için öncelikle kişisel ekonomik hakların anayasal anlamda açık şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Gökbunar, 1997: 7).

Çağımızın insanlık medeniyetini yükseltme ve yüceltme amacına en doğru şekilde hizmet edecek rejim, tüm yozlaşmışlığına rağmen şüphesiz ki demokrasidir. İnsanlık için hala ümit vaat eden rejim olan demokrasinin bu vaadi için siyasi boyutu için daha geçerli görünürken, iktisadi anlamda demokrasi tartışmalı hale gelmeye başlamıştır. Siyasal hak ve özgürlükler açısından olgunlaşan demokrasinin ekonomik anlamda da bu aşamayı kaydetmesi gerekmektedir. Oy-çıkarcı ilişkisi bunun önündeki başlıca engel haline gelmiş durumdadır ve bunun önüne geçmek için daha belirgin sınırlar çizecek bir ekonomik anayasa fikri akla yatkın gelmektedir. Yasal zemine oturtulmuş bir ekonomik anayasa ile siyasi iktidarın iktisadi konulardaki düzenleme yetkilerini belirli bir hamle esnekliği de bırakılarak kontrol altında tutmak, iktidarda hangi siyasi parti olursa olsun ülke ekonomisi için minimum zarar getirecek

politikaların izlenmesini ve iktisadi anlamda iktidarlara bağı kalınmaksızın ideolojisiz bir istikrarı sağlayabilir.

Keynesyen İktisadın yükselişiyle devletlerin ekonomiye müdahalesi artmış ve doğal hale gelmiş, aksi düşünülemez olmuş ve bu durum toplum tarafından da kabul görerek kanıksanmıştır. Kuşkusuz devletin ekonomiye düzenleyici olmanın ötesinde müdahaleleri gerekebilmektedir ancak bu müdahalelerin bir çerçeve içerisinde yer alması da gereklidir. Bu çerçevelendirmeye yapılabilecek kuvvetli itirazlardan biri seçimle, halkın oylarını alarak iş başına gelmiş iktidarı sınırlandırmanın demokrasi ile bağdaşmayacağı olacaktır. Lakin bu itiraz demokrasiye değil yozlaşmış demokrasiye hizmet edecek bir sav olacaktır.

Ekonomik anayasa ile daha küçük ama daha etkili bir devlet anlayışına geçiş yapılmış olacaktır ve böylece baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri sonucu devletten yararlanma imkanları ile bürokratik hakimiyet azalacak ve toplumsal kaynak dağılımında verimlilik açısından optimum düzeye ulaşılabilecektir. (Göker, 2014: 36). Ekonomik anayasa düşüncesi Almanya’da Freiburg Hukuk ve İktisat Okulu ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Virginia Politik İktisat Okulu temsilcilerinin çalışmaları sonucunda ortaya çıkmış ve gelişme kaydetmiştir.

3.2.3.1. Freiburg Hukuk ve İktisat Okulu

Almanya’nın Freiburg şehrinde bulunan Albert Ludwigs Üniversitesinde 1930 ve 1940’lı yıllarda bilimsel çalışmalarda bulunan Walter Eucken ve Franz Böhm’ün başını çektiği bir grup iktisatçı ve hukukçunun geliştirdiği fikirlerle ortaya çıkan Freiburg İktisat ve Hukuk Okulu’nun temel öğretilerine “Ekonomik Düzen Teorisi ve Politikası” adı verilmiştir. Bu okulun temsilcilerinin paylaştığı başlıca fikirler şu şekildedir (Günay, 2006: 118-119):

- Freiburg Okulu üyelerine göre toplumda bir nizam kesinlikle gereksinim duyulmaktadır. Toplumsal ya da sosyal düzenin bir tarafını ekonomik düzen teşkil etmektedir.

- Freiburg Okulu üyelerine göre ekonomik nizam tamamen kendiliğinde meydana gelmez kesinlikle kural ve kurumlara dayandırılmış olması gerekmektedir. Bu ekonomik düzenin başlıca ilke ve kuralları insanlar eliyle oluşturulamaz. Bu yönüyle Freiburg Okulu, Fizyokratların Doğal Düzen Teorisine karşı çıkmaktadır ve

antirasyonalizm ya da evrimci rasyonalizm yerine yapıcı ve kurucu rasyonalizm düşüncesini savunmaktadır.

- Freiburg Okulu, klasik iktisat temsilcilerinin sınırlı devlet düşüncesi yerine aktif-yapıcı-fonksiyonel devlet düşüncesini savunmaktadır. Buna göre aktif devlet anlayışı, aşırı müdahaleci devlet anlamına gelmemekte olup sosyoekonomik ve politik düzenin kural ve kurumlarını oluşturan devlet anlamındadır.

- Freiburg Okulu'nun liberalizm anlayışı literatürde ORDO Liberalizmi olarak yer almaktadır. "ORDO" Latince "Doğal Düzen" anlamına gelmektedir. Bunun karşıtı olan "Ordinatio" ise yine Latince bir kelimedir ve devlet tarafından oluşturulmuş düzendir.

- Freiburg Okulunun kurucularına ve savunucularına göre piyasada var olan rekabet yetersizdir. Devletin rekabeti teşvik edecek, koruyacak ve aksak rekabeti cezalandıracak kurallar getirmesi gereklidir.

- Freiburg Okulu temsilcilerinin çalışmalarında sıkça yer alan "Ordnungsrhmen" kavramı ile yasal düzenin temel çerçevesi ifade edilmektedir. Ekonomik düzene ilişkin politika önerilerini araştıran kavram ise "Ordnungspolitik" olarak ifade edilmektedir.

Tablo 13: Freiburg Okulu'nun Ekonomik Anayasa Hukuku

1. Piyasa düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar
1.1. Rekabet düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Rekabet Hukuku)
1.2. Mülkiyet düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Mülkiyet Hukuku)
1.3. Miras düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Miras Hukuku)
1.4. Ticaret düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Ticaret, İcra ve İflas Hukuku)
2. Çalışma ve hizmet düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (İş Hukuku)
3. Sosyal güvenlik düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Sosyal Güvenlik Hukuku)
4. Mali düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Maliye Hukuku)
5. Parasal düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Para ve Bankacılık Hukuku)
6. Dış ticaret düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Dış Ticaret Hukuku)
7. Entelektüel mülkiyet hakları düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar

(Patent Hukuku)

8. Ekonomik düzene yönelik diğer düzenlemeler.

Kaynak: (Göker, 2014, 38).

Tablo 13’de yer aldığı gibi, Freiburg Okulu ekonomik düzene ilişkin oluşturulacak anayasal hukukun kapsamını; rekabet, mülkiyet, iş hayatı, sosyal güvenlik, dış ticaret gibi pek çok alanı içine alacak şekilde düzenlemiş ve yasal kontrol mekanizmasının yelpazesinin geniş tutmuştur.

3.2.3.2. Virginia Politik İktisat Okulu

ABD’nin Virginia eyaletinde yer alan Virginia Üniversitesi’nde ve daha sonra yine aynı eyalette bulunan George Mason Üniversitesi’nde 1960’lı yılların başından günümüze kadar farklı çalışmalarda bulunan James Buchanan ve Gordon Tullock’un başını çektiği bir grup iktisatçının geliştirdiği görüşle ortaya çıkan Virginia Politik İktisat Okulu’nun başlıca öğretisi “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat” olarak bilinmektedir (Günay, 2006: 111).

Virginia Politik İktisat Okulu temsilcileri piyasa ekonomisine dayanan bir iktisadi düzeni kabul etmektedirler. Lakin bu iktisatçılar mevcut durumda bir piyasa başarısızlığı durumunun da olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ne piyasa ne de devlet mükemmel değildir ve piyasa başarısızlıklarını gidermek amacıyla devlet müdahaleciliğini arttırmak tehlikeleri çok daha fazla olan devlet başarısızlıklarını ortaya çıkaracaktır (Karakaya, 1999: 21).

Virginia Politik İktisat Okulu kamu tercihi kuramını birey davranışlarının alternatifler karşısındaki tepkisi ile ortaya koymaktadır. Birey alternatifler arasından tercihte bulunacağı zaman kendisine en çok faydayı sağlayacağı seçeneği seçmeyi arzular varsayımına dayanan kamu tercihi kuramı politik süreçler dahil edildiğinde daha karmaşık boyuttadır. Çünkü birey rasyonel kişisel ilgisinin peşinden koşarken bireyin daha az yerine daha çoğu tercih etmesi simetrik biçimde politik süreçlere yansımaktadır. Bu sebeple politik süreçte de rasyonel ilgi kuramı işleyecek ve kamu kesimi politik karar alma noktasında optimallikten sapma yaşayacaktır. Baskı ve çıkar gruplarının, politikacıların, seçmenlerin veya kısaca politik süreçteki tüm aktörlerin rasyonel ilgi sahibi olması doğal bir durumdur. Rasyonel ilginin politik süreçte de mevcut olması anayasal ekonomiyi bir ihtiyaç haline getirmektedir(Candela, 2018: 2).

Freiburg Okulu ile Virginia Okulu arasında başlıca iki fark bulunmaktadır (Göker, 2014: 39):

- Freiburg Okulu, iktisadi düzenin kuralları üzerinde dururken Virginia Okulu bu düzenin söz konusu kurallarının çerçevesinin çizilmesine ilişkin çalışmaktadır.
- Freiburg Okulu'ndan farklı olarak Virginia Okulu, devletin güç ve yetkilerinin anayasal kurallar vasıtasıyla kısıtlanması gerektiğini öne sürmektedir.

3.2.4. Ekonomik Anayasa Türleri

Ekonomik anayasa belirli bir topluma ya da belirli bir döneme aittir. Toplumdan topluma, dönemden döneme ideolojilerden uzak şekilde ihtiyaca, kültüre, coğrafyaya, uygulanacağı ekonominin yapısına ve çağın gereklerine göre değişime uğrayabilir. Canlı ve gelişime açık olmalıdır ancak anayasa kimliğini taşımanın gerektirdiği şekilde her “üst kural” için olduğu gibi değiştirilmesinin belli şekil ve esas şartları da bulunmalıdır. Bu şekilde istikrarsızlaştırılması engellenerek çocuk oyuncağı haline gelmesi engellenmelidir. Ekonomik anayasa, devletin cebriliğini gösterdiği vergileme gibi iktisadi hayata ilişkin pek çok konuda uygulanan politikalara getirilebilecek sınırlamaların neler olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anayasal İktisat Teorisinin en önemli noktalarından olan ekonomik anayasa kavramı, içerisinde pek çok alanı barındıracak şekilde teorilerde kendisine yer bulmuştur. Böylesine önemli ve anayasal nitelikte olan bir normlar topluluğunun geniş bir alana yayılması doğal olmakla birlikte bu geniş alanı kapsayıcılığı da mevcut önemini bir kat arttırmaktadır. Bu önem sonucunda belirlenen kuralların oluşturulması süreci dikkatle gerçekleştirilmeli ve söz konusu ekonomik anayasanın da kolayca uygulanabilmesi açısından kendi içerisinde yöneldiği konulara göre türlere ayrılmalıdır.

Tablo 14: Anayasal İktisat Teorisine Göre Ekonomik Anayasa

MALİ ANAYASA	<ul style="list-style-type: none"> • Kamusal mallar anayasası • Kamusal harcamalar anayasası • Kamusal gelirler anayasası <ul style="list-style-type: none"> - Vergi Anayasası - Borçlanma Anayasası • Denk bütçe anayasası • Mali federalizm anayasası
	<ul style="list-style-type: none"> • Para sistemine ilişkin anayasal

PARASAL ANAYASA	<p>normlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Para arzının ne şekilde arttırılacağına ilişkin normlar
DIŞ TİCARET ANAYASASI	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası ekonomik ilişkilere ilişkin anayasal normlar • Koruyucu ve serbest dış ticaret politikalarına ilişkin anayasal normlar • Döviz kuru sistemlerinin (serbest ve sabit döviz kuru rejimlerinin) belirlenmesi
YASAL-KURUMSAL SERBESTLEŞME VE REKABET ANAYASASI	<ul style="list-style-type: none"> • Devletin ekonomiye direkt kontrol ve müdahalelerinin kaldırılması (yasal-kurumsal serbestleşmeye ilişkin anayasal normlar) • Ekonomide rekabeti teşvik edici kural ve kurumların oluşturulması • Yıkıcı ve haksız rekabeti yasaklayacak ve cezalandıracak normların belirlenmesi
GELİR DAĞILIMI ANAYASASI	<ul style="list-style-type: none"> • Gelir ve servet dağılımının iyileştirilmesine ilişkin anayasal normlar
SOSYAL GÜVENLİK ANAYASASI	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal güvenlik sistemine ilişkin anayasal normlar

Kaynak: (Göker, 2014: 40).

3.2.4.1. Mali Anayasa

Modern demokrasilerde devletin varlığını gücü ve cebriliği ile birlikte var ettiği en önemli noktalar vergileme ve kamu harcamalarıdır. Devlet bu alanlarda tekeldir, cebriliği ve kanun çıkarma yoluyla hamlelerini yapmaktadır. Bu hamlelerin ne yönde ve ne şekilde olacağı siyasi iktidarların elindedir ve bunun ne kadar sağlıklı kullanıldığı konusu bireylerin ekonomik hak ve özgürlükleri açısından büyük önem arz etmektedir. Mali Anayasanın amaçladığı şey, politika belirleyicilerin vergileme yetkisini nasıl kullanacağını öngörmek ve bu öngörülere göre bireylerin ekonomik özgürlüklerini mümkün olduğunca korumak için yetkileri anayasal sınırlara bağlamaktır. (Savaş, 1991: 333). Devletin sahip olduğu kamu gelirleri elde etme ve kamu harcamaları yapma yetkileri, özünde kişilerin hür iradelerinden kaynaklanan bir uzlaşma sonucu ortaya

çıkıştır denilebilir. Devletin varlığı bir “toplumsal sözleşme” yoluyla meşrulaştırılmıştır. Vatandaşların, bu sözleşmenin belgesi niteliğinde olan anayasalar ile söz konusu yetki ve görevleri sınırlama yetkisi olmalıdır.

Ekonomik anayasa savunucularına göre toplum içerisinde, şahsi çıkar-oy alışverişi peşinde koşan ve rant kollayan aktörler arasında “ulusal kaynakları yağmalama” yarışı yapılmaktadır. Demokrasi ile idare edilen ülkelerde “oy çokluğu” ilkesinin demokrasi ile aynı anlamı varsayılması siyasi partilerin eylemlerini saf bir oy satın alma konumuna getirmektedir. Bu durum, kendilerine politik destek sağlayan kişi ve kurumlara devletten dolaylı veya dolaysız teşvik ya da sübvansiyon gibi şekillerde gelir aktarılmasına sebep olacaktır. Günümüz temsili demokrasilerinde parlamento başta olmak üzere tüm kurumlar, farklı toplum kesimleri arasında yaşanan şahsi veya grup çıkarlarını gözetmeye yönelik eylemlerin bir aracı haline getirilmiştir. Siyaset mekanizmasının bu biçimde çalışması, kamu kaynaklarının bölüşülmesi mücadelesi haline gelmekte ve kaynak dağılımındaki adalet ve etkinliğin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bu durum ekonomiyi politize etmekte ve devlet müdahaleciliğini de yaygınlaştırarak bütçe açıklarını doğurmaktadır. Bu görüş, Keynes ve sonrası iktisatçıların denk bütçe ilkesini yok sayarak demokrasinin yozlaşmasına sebep olduklarını savunmaktadır. Bütçe açıklarının önlenmesine ekonomik anayasa teorisinin “anayasal reform” önerisinde öncelikli şekilde yer verilmektedir. Bunun sebebi olarak, modern demokrasilerde kişisel özgürlükler ile toplumsal refahı tehdit eden ve iktisadi istikrarı bozan unsurların başında söz konusu demokrasilerin açık bütçeli demokrasi niteliğinde olması gösterilebilir. Anayasal kurullarla kısıtlanmaması durumunda bütçe açıklarındaki genel seyrin bu şekilde devam edeceği öngörülmektedir. Bu açığın oluşumunu anayasal normlarla engellemek, mali ahlakın tekrardan düzenlenmesine kadar harcanacak zaman içerisinde demokrasileri bütçe açığından koruyacak en etkili metot olacaktır. Tüm bu sebeplerle denk bütçe anayasal güvence altına alınmalıdır (Leba, 2001: 56-57).

Geleneksel Maliye Yaklaşımında devlet toplumun ihtiyaç duyduğu malları üreten, borçlanma ya da para basma gibi yöntemlere başvurmayan, seçmenle oy-çıkâr ilişkisine girmeyen ve denk bütçeyi esas alan bir devlettir. Ancak ortada Thomas Hobbes’un ilk olarak ortaya attığı “Leviathan Devlet” gibi bir kavram vardır. Sürekli büyüyen ve zararlı hale gelen bir su canavarına benzetilen bu devlette vatandaş ile oy-çıkâr ticareti ilişkisi bulunmaktadır. Bu ticaretin gereği olarak kamu harcamalarının bir

sınırı yoktur ve tekrar seçilme kaygısı gibi nedenlerle devlet bu harcamaların finansmanında vergilemeye başvurmak istemez. Bu nedenle devlet bütçesi hep açık vermektedir ve bu açığın kapanması için borçlanma, para basma gibi yollar ağırlıklı olarak tercih edilir. Bu durum uzun vadede devlet için ciddi sorunlar yaratır, ekonomik düzeni bozar, gelir dağılımı eşitsizliği, sosyal adaletsizlik artar ve ulusun yarınları tehlikeye düşer. Bunun demokratik yöntemlerle engellenmesinin yolu, vergileme ve harcama yetkilerinin anayasal sınırlar vasıtasıyla kısıtlanmasından geçmektedir.

Vergiye ilişkin alınacak her kararda genellikle belirgin olmayan ve tamamen tanımlanmamış bir kamu çıkarı gerekçesi bulunmaktadır. Söz konusu kamu yararı, dolaylı ve dolaysız kişisel çıkarlardan başka bir şey değildir. Seçimleri kazananların, kendilerine oy verenlerin çıkarlarını her zaman temsil ettikleri tartışmalıdır. Bu durumda şahsi çıkarların her zaman belirleyici olduğu ve kişilerin başka kişiler aleyhine devlet adına yaptıkları tercihlerin adaletli olmayacağı aşikârdır. Bu sebeple vergileme yetkisine anayasal kısıtlamalar uygulanmalıdır (Fırat, 2008: 33-34).

Bireyler rasyonel düşünerek vergi mükellefi olarak katlanacağı gelir kaybı ile toplanan vergi gelirleriyle üretilecek kamusal mal ve hizmetlerin kendisine getireceği faydayı kıyaslar. Bu kıyaslamamanın zor öngörülebilir unsurlara dayalı olması ve kabul gören vergi uygulamalarının uzun süre devam edeceği algısı mali anayasal kuralların benimsenmesini kolaylaştırıcı olabilmektedir. Mali anayasa konusunda da bu kısıtlamaların ne kadar demokratik olacağı yönünde eleştiriler mevcuttur. Ülkede adalet, emniyet, dış güvenlik gibi temel görevleri olan devletin bu kamusal hizmetleri yerine getirmesi için başlıca finansman aracı vergilemedir ki bu oldukça doğaldır. Devlet, bu temel kamusal hizmetleri yanında kamusal mallar üretmeye başlamasıyla vergi kaynaklarına daha çok başvurmak durumunda kalmıştır. Bu durum bireylerin mülkiyet haklarını daha çok kısıtlayarak ekonomik hak ve özgürlükler açısından daha rahatsız edici hale gelmiştir. Bunun üzerine bir de yozlaşan demokrasi ortamında oy-çıkar ticareti yapılması, bu ticaretin içerisinde yer almayan azınlığın daha da ezilmesine yol açacaktır. Demokrasiye aykırılığın asıl bu durum olduğu bir gerçektir.

Mali anayasanın başlıca amacı; siyasal iktidarın harcama, vergileme ve bütçe yapma yetkilerinin belirlenmesi ve anayasal kısıtlamalar altına alınmasıdır. Bu amaç doğrultusunda mali anayasanın belirleyeceği temel konular şu şekilde sıralanmaktadır (Fırat, 2008: 34):

- Bütçenin taşınması gereken özelliklerin tespit edilmesi.
- Vergilerde bulunması gereken özelliklerin tespit edilmesi.
- Vergi araçları ile gelir araçları arasında uyum sağlanması.
- Devletin faaliyet alanlarına ilişkin kısıtlamalar.
- Devletin borçlanma şartlarının belirlenmesi.
- Devletin el koyma, özelleştirme, kamulaştırma gibi yetkilerinin belirlenmesi.

3.2.4.2. Parasal Anayasa

Parasal anayasa, siyasi iktidarların para piyasasını düzenlemeye yönelik müdahalelerinin sınırlanması amacıyla hizmet eden anayasal kurallardır. Bu tür bir anayasal rejim, politika belirleyici kararlar alanların takdir yetkisini sınırlayan bir sistemdir. Bu anayasal rejimin politika belirleyicilere tanıyacağı takdir yetkisi, ülkenin gelişmişlik düzeyi ve demokratik olgunluğu, ekonomik yapısı gibi çeşitli değişkenler doğrultusunda dar veya geniş olabilir.

Para basma yetkisinin devlet mekanizmasından alınması gerektiğine dair çağımızın büyük teorisyenleri ve düşünürlerinin görüşleri bulunmaktadır. Örneğin Milton Friedman, Kongrenin para arzına yılda yüzde 3'ten az ve yüzde 5'ten çok olmamak kaydıyla müdahale etme yetkisi olduğuna ilişkin bir hükmün ABD Anayasası'na konulması fikrini öne sürmüştür (Efe, 1999: 43).

Parasal anayasaya karşı iki belirgin eleştiri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu tarz anayasal kuralların siyasi iktidarın değişen koşullara ayak uydurmasını ve güncel bilgilere göre politikalarında değişikliğe gitmesini engelleyeceğine yöneliktir. Rasyonel Beklentiler Teorisinden bu eleştiriye cevap vermekte yardım alınabilir. Şöyle ki takdir yetkisine bırakılmış bir politika, güncel bilgileri kullanma yoluyla var olan düzenin sorunlarını gideremez. Çünkü siyasi iktidarın yeni bilgilere eriştiği an toplumun beklentileri zaten değişmiş ve yeni bir mevcut tablo ortaya çıkmıştır. Siyasi iktidarı bazı hukuki normlar vasıtasıyla kısıtlamak iktisadi istikrar yönünden sağlayacağı faydalarla birlikte işin beklentiler açısından da makul olacağını bizlere gösterir. Halk ile siyasi iktidar arasındaki beklentiler ilişkisinde politika belirleyici iktidar tamamen ihtiyari hareket ederse toplumun ne tür politikalar uygulayacağını kestiremez ve kendi davranışlarına da yön veremez. Bu tarz bir uyumsuzluğa karşı izlenebilecek yol, politik

iktidarın davranışlarını daha net hale getirecek önlemler almaktır. Bu önlemler sonucunda politik iktidar da nasıl politikalar izlediğini ve gelecekte nasıl politikalar izlemesi gerektiğini daha yerinde tespit etme fırsatı yakalayacaktır. Parasal anayasa, eleştirildiğinin aksine daha istikrarlı ve güvenilir bilgi akışının olduğu, beklenti karmaşasının olmadığı bir ekonomik güven ortamı oluşturabilir.

Parasal anayasaya yönelik bir diğer eleştiri ise demokratik olmadığı, seçimle iş başına gelmiş iktidarın seçmenlerinin isteklerini en iyi şekilde karşılamaının bu sınırlamalarla engelleneceği yönündedir. Siyasi iktidarın önceden kestirilemeyen ve tamamen ihtiyari bir biçimde alınan kararlarla ekonomiye şekil vermesi bireylerin ekonomik özgürlüklerini çiğneyeceğinden demokratik aykırılığı asıl bu noktada aramak gerekmektedir. İktisadi hayatı yönlendiren başlıca unsurlardan olan “beklentileri” devre dışı bırakan bu ihtiyariliğin ne kadar demokratik ve rasyonel olduğu konusu tartışmalıdır. Siyasi partilerin seçim öncesi oluşturdukları birtakım programların olduğu ve bu partilere oy veren seçmenlerin söz konusu programları onayladıkları düşüncesi de tam olarak doğru ve gerçekçi değildir. Çünkü siyasi partiler seçim programlarında daha genel mevzulara yer vermekte ve ekonomik anlamda ayrıntılı vaatler verilmemekte olup izlenecek faiz, para arzı, bütçe dengesi, vergi, sosyal güvenlik harcamaları gibi detay konulara çok yer verilmemektedir. Demokratik olmak amacıyla tüm ekonomi politikasını keyfiyete teslim etmenin, demokrasinin asıl temeli olan “halkın egemenliği” düsturuna aykırı olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Gerçek demokraside halkın iradesiyle belirlenen siyasi iktidar, yine halkı iradesiyle belirlenen parlamentonun koyduğu anayasal sınırlar içerisinde kararlar alıp politikalar uygulayarak iktisadi idareyi yürütmelidir.

3.2.4.3. Dış Ticaret Anayasası

Ekonomik anayasa sadece kapalı bir ekonomiye dair anayasal kuralları incelemekle kalmayıp açık ekonomide bir devletin başka devletlerle olan iktisadi ilişkilerine yönelik kurallar üzerinde de durmuştur. Uluslararası iktisadi ilişkilerin genel çerçevesi dış ticaret anayasası ile belirlenebilmektedir. Parasal açıdan uluslararası ekonomik ilişkileri ortaya koyan tablo olan ödemeler bilançosunda denge sağlamaya dair teoriler, serbest dış ticaret teorileri ve korumacı dış ticaret teorileridir (Ekşi, 2006: 124). Uluslararası iktisadi ilişkilere ilişkin dış ticaret anayasasının üzerinde durduğu noktalar şu şekilde sıralanabilmektedir (Tok, 2009: 57):

- Uluslararası iktisadi ilişkilere ne düzeyde yer verilmelidir? Serbest dış ticaretin önünü açacak tedbirler ne şekilde olmalıdır?
- Gelişmekte olan yerli sanayiler dış rekabetten korumak gerekli midir? Buna ilişkin normlara anayasada nasıl ve ne kadar süre için yer verilmelidir?
- Serbest döviz kuru rejimi mi yoksa sabit döviz kuru rejimi mi uygulanmalıdır?

3.2.4.4. Yasal-Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası

Anayasal İktisat teorisyenleri, diğer modern iktisadi yaklaşımlarda olduğu gibi klasik iktisadın başlıca unsurlarını savunmaktadır. Bu iktisatçılar devletin ekonomiye olan müdahale ve düzenlemelerinin maksimum seviyede azaltılmasından yana tavır almaktadırlar. Anayasal İktisat görüşünü benimseyen bilim adamları, devletin asıl vazifesinin oyunun kurallarını anayasal anlamda belirlemek olduğu ve post-anayasal aşamada ise anayasal kuralların uygulanmasını sağlamak olduğu görüşünü taşımaktadırlar. Devlet, rekabetin gerçekleşmesi için anayasal seviyede kurallar getirmelidir. Buna göre yasal kurumsal serbestleşme politikası, rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisini hayata geçirecek başlıca politikalardan bir tanesidir. Yasal kurumsal serbestleşme devletin ekonomiye olan müdahaleciliğinin ve direkt kontrolünün ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (Tok, 2009: 58). Burada devletin doğrudan müdahalesine karşı çıkıldığı gibi bir yandan da tam rekabet koşullarının sağlanması adına ekonomiye yönelik üzerinde ciddi şekilde çalışılmış düzenlemelerin getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

3.2.4.5. Gelir Dağılımı Anayasası

Devletin yapmış olduğu harcamalar ve elde ettiği gelirler vasıtasıyla gelir dağılımına doğrudan ya da dolaylı şekilde etki ettiği bir gerçektir. Bu noktada tamamen takdiri olan politikaların gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Adaletli bir gelir dağılımını tesis etmede piyasanın mekanizmasının yeterli olmaması, devletin gelir dağılımı konusunda müdahale etmesi için gerekli bir neden olsa da yeterli değildir. Çünkü siyasi iktidarın iradi müdahaleleri sonucu gelirin yeniden dağılımı durumunda kişiler, kaynakların ve zamanlarının büyük bölümünü politik mücadeleye ayıracaklardır. Anayasal İktisat teorisyenleri, hem daha adaletli bir gelir

dağılımı oluşturmak hem de politik yozlaşmalara engel olmak için hangi kurullarla politik sürecin kısıtlanacağını üzerine çalışmaktadırlar (Kayabaşı, 2005: 69).

3.2.4.6. Sosyal Güvenlik Anayasası

Anayasal İktisatçılara göre sosyal güvenlik mekanizması içerisinde bulunan sigorta unsuru ile refah unsurunun birbirinden ayrılması, sosyal güvenlik sisteminin değişiklik arz eden siyasi iktidarlarca politize edilmesini önleyici bir etkide bulunacaktır. Sigorta unsuru, tamamen bireyin arzusunun bırakılabilir ve özel sigorta firmaları tarafından yerine getirilebilir. Refah unsuru ise yine devlet tarafından yürütülebilir. Ancak bunun içerisinde bordrodan mecburi kesinti yapmak yerine kişilerin gönüllü olarak alacağı “sosyal güvenlik tahvili” gibi yöntemler geliştirilebilir (Kayabaşı, 2005: 70). Bu sayede sigorta ve refah kavramları birbirinden ayrılarak bir karşılıklılık ve değiş tokuş algısı oluşmasına da engel olunabilir.

Sosyal güvenlik mekanizmasının politize olmaktan kurtarılması ve bunun gerçekleştirilmesi için de siyasi iktidarın bu konuda hareket özgürlüğünün anayasal normlar vasıtasıyla kısıtlanması gerekmektedir. Bu şekilde bir kısıtlama değişmez bir “prim ödeme süresi ve hak edilen aylık” sistemi oluşturularak yapılabileceği gibi, sigorta unsuru ile refah unsurunu birbirinden ayırmak suretiyle siyasi iktidarın etkinlik alanının azaltılması yoluyla da gerçekleştirilebilir (Tok, 2009: 59).

3.2.5. Anayasal İktisat Teorisine Getirilen Eleştiriler

Anayasal İktisat Teorisini savunan ve bu alanda araştırmalar yaparak literatüre katkıda bulunan iktisatçılar olduğu gibi teoriye yönelik çeşitli eleştiriler ve karşıt görüş grupları da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ortaya attıkları fikirlerde tutarlılık bulunması sebebiyle katkıda bulunucu nitelikte olmakta olup bir kısmı ise her yeniliğe karşı olan ve bunun sonucunda anayasal reform önerisi karşısında da katı davranış sergileyen bir kesimdir. Bu kesim Anayasal İktisat öğretisinin gereksiz olduğunu ve yarar sağlamayacağını düşünmektedir.

James Buchanan tarafından “anayasa cahilleri” olarak adlandırılan bir grup ise anayasanın toplum için önemini anlamayan, günlük geçim derdinde olan ve hangi partinin kendisine nasıl bir çıkar sağlayacağından başka bir şey düşünmeyen kesimi karşılamaktadır. Anayasal tartışmalar bu kesim tarafından da gereksiz bulunmaktadır.

Kişisel çıkarlarını ön planda tutan bireylerin bir kısmı mevcut anayasal düzenden memnundur. Bunun sebebi ise mevcut durumun kendi çıkarlarını korumasıdır. Bir başka kesim ise mevcut anayasal düzeni kullanarak toplumu idare eden parlamenterler, politikacılar ve bürokratlardan oluşmaktadır. Hali hazırda bulunan hukuki yapıya hâkimiyetleri sayesinde gelir elde eden avukatlar, vergi ve sigorta uzmanları, muhasebeciler gibi meslek mensupları da anayasal iktisat ve benzeri reformist yaklaşımlara eleştiriler getirmektedir. Çünkü yapılacak yeni düzenlemelerin bu kesimin mesleki hâkimiyetini sona erdirerek çıkarlarını sekteye uğratma ihtimali bulunmaktadır.

Anayasal İktisat Teorisine getirilen eleştirilerin başında bu kısıtlamaların demokrasiye aykırılık teşkil edeceği görüşü gelmektedir. Siyasi iktidarların keyfi hareket ve kararlarının önlenmesine ilişkin iktisadi politikaların anayasa çerçevesinde belirlenmesinin siyasi partilere büyük oranda tek tip bir ekonomi politikası empoze ettiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştiriye göre, ekonomi politikasını belirleme yetkisinin anayasaya bırakılması durumunda partiler arası tercihin bir önemi kalmamaktadır ve bu bağlamda Anayasal İktisat çoğulcu ekonomik düzenle bağdaşmamaktadır. Bu görüşü paylaşan kesime göre, demokratik seçimlerle iktidara gelmiş halkın oylarını alan politikacıların, ekip arkadaşları ve atadıkları bürokratlarla birlikte ekonomik alanda gerekli gördükleri müdahaleleri ve politikaları belirlemesi gerekmektedir. Bunu önlemeye yönelik atılan adımlar demokrasiye aykırı olacaktır. Demokrasiyi çoğulculukla eş anlamlı görme yanlısında olan bu grubun eleştirisi ve savunduğu fikir esasında demokratik devlet anlayışına aykırı bulunmaktadır. Büyük ölçüde takdiri politikalarla müdahale edilen ekonomi, siyaset mekanizmasının yozlaşmalar etkisiyle kendi çıkarları için aldığı rasyonel olmayan kararlar sonucunda optimum noktadan uzaklaşacak ve toplumsal refah aleyhine bir sonuç ortaya çıkacaktır. Oy ticareti, çıkar ve baskı grupları, yeniden seçilebilme gayesi gibi sebeplerle ekonomik boyutu büyüyen devletin artış gösteren harcamaları sonucunda bütçe açıkları yaşanacak, bu açıklar seçmenlerin hoşuna gitmeyecek vergiler yerine para basma ve borçlanma gibi araçlarla kapatılmaya çalışılacaktır. Bu durum sonucunda kamu ekonomisi daha sağlıklı bir noktaya ve kronik enflasyon, işsizlik gibi sorunların ortasına sürüklenecektir. Halkın iradesiyle oluşturulan parlamentonun koyduğu anayasal sınırlar içerisinde yine halkın seçtiği politikacıların ekonomik hamlelerini yapması kuşkusuz daha demokratik olacaktır.

Anayasal iktisada ilişkin anayasada ekonomik hükümlere yer vermenin anayasayı fazla detaya boğacağı yönünde bir eleştiri de bulunmaktadır. Bu eleştirileri ortaya atanlar, yasalar yerine anayasada iktisadi hayata daha fazla yer verilmesi sonucunda ortaya çıkacak aşırı uzun ve ayrıntılı anayasaların ekonomik yaşamın gerektirdiği esnekliğin kaybolmasına sebep olabileceği ve anayasa hukukunu politika içine çekeceği görüşünü taşımaktadırlar. Geleneksel anayasacı bu eleştiriye katılanlar, anayasalar tarafından korunan siyasi hak ve özgürlüklerin “doğal haklar” olduğunu ve anayasalarda sadece bu gibi hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerektiğini öne sürmekte ve günlük politik eylemlerin anayasa dışında tutulması gerektiğini savunmaktadırlar.

3.3. Sosyal Liberalizm ve Anayasal İktisat ile Sentezlenmesi

İktisat bilimi ilk bakışta birbirine eleştiri olarak doğan ve benzer amaçlara farklı yollardan ulaşmaya çalışan kuramların bütünü olarak görülebilir ancak her kuram için bu geçerli değildir. Söz konusu benzer amaçlara yine benzer yollardan ulaşılması fikrini ortaya atan bunun yanında bazı temel noktalarda birbirinden ayrılan teoriler bulunmaktadır. Kimi zaman bunu birbirini izleyen bilimsel eleştiriler meydana getirirken kimi zamanda teorilerin sentezlenmesi, bir ara yol keşfetme arzusu farklı görüşlerin keskin uçlarının törpülenmesine yardımcı olmuştur.

Teorik sentezlerden sonuçlara ulaşmaya çalışmak ekonomi teorilerine ya da iktisadi ideolojilere maymun iştahlılığı içinde ve eleştirel pencerenin uzağında bakmak olarak anlaşılmamalıdır. İktisat tarihi boyunca birbirine oldukça zıt yaklaşımlar zincirinin sonucunda iktisadi gayelere kalıcı ve istikrarlı şekilde ulaşıldığı maalesef görülmemiş ve bunun sonucunda her yaklaşımın bir eleştirisi ve devamında yeni bir teori ya da eski bir teorinin yeniden güncellenerek öne sürülmesi örneği görülmüştür. Kuşkusuz genel anlamda zıt yaklaşımlar iktisat bilimine yön vermiş olup pek çok sentez teori de gündeme getirilmiştir. Bunlar içinde en ilgi çekici olanlardan birisi de Sosyal Liberalizmdir.

Sosyal liberalizm esasen sosyalizm veya liberalizm tepkisinden uzak bir yapıyı ifade etmektedir. Ne liberalizme ne de sosyalizme bir tepki olarak değerlendirilmemelidir. Özellikle liberalizme ilişkin pek çok unsur ve bakış açısını bünyesinde barındırmaktadır. Liberalizme tepki yerine liberal ekonomi sonucunda oluşabilecek aksaklıkların giderilmesi için geliştirilmiş bir sistemdir. Özellikle

toplumsal taleplerin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini inceleyen bir yaklaşım olarak yoksulluk temasının olduğu ekonomilerde uygulama alanı bulabilecek olan ve hatta birçok ekonomide bilinçli ya da bilinçsiz politikalarına yer verilen bir iktisadi doktrindir (Domingues, 2013: 2).

Geçmişten bugüne liberalizm, ele alındığı ülkenin şartlarına bağlı olarak farklı şekilde nitelendirilmiştir. Örneğin İngiliz liberalizmi, müdahalelerden, dış zorlamalardan korunma manasını taşıyan negatif özgürlük anlayışını esas alarak sınırlı devleti öne çıkarırken, Fransız liberalizmi pozitif özgürlük anlayışını esas alan devletçi liberalizmi öne çıkarır. Liberalizmin günümüze dek dönüşüm geçirdiği ve değişim yaşadığı görülmektedir. Örneğin liberalizm, İngiltere’de klasik liberalizm olarak anlatılırken, ABD’de ise devletçi ve sol fikirlerle birleştirilerek sosyalizm kelimesi yerine kullanılmıştır. Pozitif ve negatif özgürlükler bağlamında ortaya çıkan liberalizmdeki ayrışmadan bir sentez teori olarak sosyal liberalizm doğmuştur.

Çalışmanın konusu ise bu sentez teorisinin yeni bir sentezleme ile desteklenmesi ile uygulanabilirliğinin ve gerçekçiliğinin artırılmasıdır. Bu senteze ilişkin akıl yürütme çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan Anayasal İktisat Teorisiyle olacaktır. Çalışmada ele alınan bir diğer konu olan Sosyal Devlet Yaklaşımı modern devlet anlayışının artık bir ayrılmaz parçası olmuştur. Yine modern ekonomiye hakim iktisadi anlayış olan Liberalizmin söz konusu ayrılmaz parça Sosyal Devlet Anlayışı ile entegre olması ve Neoliberalizmin sosyal devlete keskin şekilde karşı çıkmasının verdiği etkiden kurtulması gerekmektedir. Sosyal devlete ilişkin yapılan eleştirilerin ve sosyal devletin kusurlarının giderilmesi için de ekonomik ve politik yozlaşmaların minimum düzeye indirilmesi ve ihtiyari kamu politikalarının kurallandırılması gerekmektedir.

1 Nisan 1947 tarihinde İsveç’te ilk kez Yeni Liberalizme yön veren fikir adamlarını buluşturan bir toplantı yapılmıştır. F. Hayek, L. Von Mises, M. Friedman, R. Aron, H. Simon, J. Clapham, W. Röpke, M. Polanyi, E. Montoux gibi Amerikan ve Avrupalı kırka yakın fikir adamı “Sosyalizm ve Planlamanın Avrupa’daki Yükselişi” adlı on günlük konferansı düzenlemişlerdir. Bu konferansın kapanış bildirgesi şu şekildedir (Sallan Gül, 2006: 35):

“Uygarlığın merkezi değerleri tehlikededir. Yeryüzünün büyük bir kısmında insanın onuru ve özgürlüğü için gerekli koşullar çoktan ortadan kalkmıştır. Diğerlerinde de var olan planlamacı eğilim ve refah politikalarının

gelişimiyle sürekli tehlike altındadırlar. Bireyin durumu ve gönüllü gruplar sürekli olarak keyfi gücün yayılmasıyla tehlike altındadır... Bu gelişmeleri ellerinde tutan grup (bürokratlar), bütün ahlak kurallarını göz ardı eden bir tarih görüşü olarak büyümektedir. Ayrıca özel mülkiyete ve rekabete olan inancın azalmasını yaygınlaştırmaktadırlar...”

Yeni Liberalizmin refah politikalarına yapmış olduğu bu çarpıcı eleştirinin temelinde görüldüğü gibi “sürekli olarak yayılan keyfi güç” yer almaktadır. Bu gücün getirdiği yozlaşmalara bir çözüm önerisi olan ve aslında Sosyal Devlet Anlayışına pek sıcak bakmayan Neo Liberal fikir babalarına sahip Anayasal İktisat vasıtasıyla aslında sosyal devlete yardımcı olacak bir sentez düşünülmelidir.

3.3.1. Sosyal Liberalizmin Tanımı ve Felsefi Temeli

Sosyal liberalizm; sosyal adalet ve bireysel özgürlük arasında bir denge kurmayı amaçlayan, klasik liberalizmde olduğu gibi piyasa ekonomisi, sivil ve siyasal hak ve özgürlüklerin gelişimini onaylayan bunun yanında hükümetin meşru rolünün sağlık, eğitim ve yoksulluk gibi konularını da içerdiğini benimseyen bir politik iktisat ideolojisidir. Reform liberalizmi ve modern liberalizm gibi isimlerle de anılan sosyal liberalizm, fırsat eşitliği temelinde bir refah anlayışını savunmaktadır.

Genel bir tanım yapmak gerekirse sosyal liberalizm; pozitif özgürlük anlayışına dayalı, piyasanın yetersiz kaldığı ya da başarısız olduğu noktalarda sosyal eşitliğin ve toplumsal refahın temin edilmesi için devlete görevler üstlendiren, devletin denetleyici ve düzenleyici rolüyle gerek duyulduğunda ekonomiye müdahale etmesinin asli devlet görevlerinin yanında bulunması gerektiğini savunan bir anlayıştır (Tayyar, 2011: 10). Bu doğrultuda sosyal liberalizmin devletin “ekonomide liberal, sosyal politikalarda ise sosyal demokrat” olması üzerine bir fikriyat inşa edilmiştir demek yanlış olmayacaktır.

Bir başka tanıma göre sosyal liberalizm; rekabetçi serbest piyasa ekonomisine bağlı ve özgür girişimciliği piyasa ekonomisi aktiviteleri içinde güvence altına alan ancak toplumsal yapının da bu düzenden ayrı tutulmaması gerektiğini savunan yaklaşımdır. Sosyal liberalizm, sosyal eşitlik ve özgür piyasa kavramlarını bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal liberalizm fikrine öncülük etmiş fikir adamlarının başında T.H. Green, L.T. Hobhouse, J.A. Hobson, J.S. Mill ve J. Rawls gibi isimler gelmektedir.

Sosyal liberalizm kamu kesimi açısından değerlendirildiğinde iki temel unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Kamu kesimine yüklemiş olduğu ilk görev ekonomideki aktörlere bir devlet varlığını hissettirmeyecek liberal düzeni sağlamaktır. Kamu kesimine yüklenen diğer görev ise sosyal uyumu sağlayarak işsizliğin önüne geçmek ve ekonomik sistemden yabancılaşmayı önlemektir. Bu durumların tesis edilmesi için kamu kesiminin öncelikli olarak sosyal sistemi inşa etmesi gerekmektedir. Bunun için gereken kurum ve kuruluşları inşa etmeli daha sonra liberalizmin temel felsefesi olan ekonomide devletin varlığının hissedilmemesini gerçekleştirmelidir. Sosyal liberalizm esasen bireylerin refahını artırmayı amaçlamaktadır ve bu durumun tesis edilmesinde toplumu bir bütün görerak toplumsal refahın mümkün olduğu kadar adil paylaşılmasını savunmaktadır (Bortis, 2009:3-4).

Sosyal liberalizme dönüşüm saf bir entelektüel tecrübe ile değil sosyo-ekonomik unsurların zorlaması ile gerçekleşmiştir. Sanayi devriminin oluşturduğu büyümeyi izleyen nüfus artışı, göç ve kentleşme, 19.yüzyılın başından itibaren kitlesel bir fakirleşmeye sebep olmaktadır. Ekonomi, Hobsbawm'ın deyişyle "sermaye çağı" şeklinde nitelenen 1850-1873 arası dönemde kapsamlı bir genişleme evresine girmiştir. Bu dönemde yatırımlar ve ihracat büyük ölçüde artarken meydana gelen enflasyonist ortam yüksek kar getirmesi sebebiyle "laissezfaire" en huzurlu dönemlerin birini yaşamıştır. Bunun üzerine yaşanan 1873 ekonomik krizi küresel anlamda sanayi merkezlerine büyük bir darbe indirmiş ve sosyal muhalefet bu memnuniyetsizlikten güç alarak büyümüştür. Bilhassa Avrupa'da 1848'den beri etkisini gösteren Sosyalizm; bu tarihten sonra güçlenerek büyümüş ve önem atfedilen bir siyasi fenomen haline gelerek parlamento dışında etkin bir faaliyet izleyen bir hareket haline gelmiş, parlamentoda muhalefet eden liberallerin daha radikal bir yol izlemesine sebep olmuştur. Sola olan bu yönelme, liberal partilere seçim zaferleri kazandırmanın yanı sıra onların felsefelerini de değiştirmiş ve geleneksel prensiplerini kitle demokrasisi döneminde yeniden ele almak durumunda bırakmıştır. Klasik liberalizm yalnızca entelektüellerin aklından değil, kendisini cisimleştiren siyasal partilerden de uzaklaştırılmıştır (Oğuz, 2014: 8-9).

T. H. Green tarafından teorik anlamda güçlendirilen sosyal liberalizm; pozitif özgürlük anlayışına dayanan, özgürlüğün yalnızca müdahaleye maruz kalmamak ve yönetilmemek anlamına gelmediğini ortaya koyan bir liberal öğretilerdir. Liberalizmi yeniden inşa ederek, klasik liberalizmin devleti tamamen küçültmek anlayışı yerine devleti şekillendirmeyi önerir ve sağlık, çalışma, eğitim gibi özgürlükleri devlet

vasıtasıyla edinilecek bir şey olarak görür. Klasik liberalizm sadece piyasayı öne sürerken sosyal liberalizm hem devleti hem piyasayı öne sürmektedir. Klasik liberalizmden farklı olarak sosyal liberalizm, negatif özgürlüklerin yani temel hakların yetersiz olduğunu savunmaktadır. Ackerman, Dworkin gibi modern yazarların kuramsallaştırdığı değerler birey özgürlüklerinden daha çok genel refaha dayanmaktadır. Sosyal liberallere göre negatif özgürlüklerin müdahale edilmemesini gerektirdiği gibi aynı sebeplerle kişilerin başkalarının yardımını da hak ettiği kabul edilmelidir çünkü kişilerin başka bireyler üzerinde pozitif hakları bulunmaktadır (Büyükbuğa, 2014: 110).

Sosyal liberalizm fikrine yol göstermiş önemli ekonomi adamlarından birisi de J.S. Mill'dir. Mill asıl olarak liberal anlayışın bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Liberalizmin özünde yer alan piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü, temsili hükümet, bireysel haklar ve hoşgörü gibi unsurları paylaşır. Mill felsefesinin temelinde, klasik liberalizmde yer alan kişilerin hukuki ve ahlaki eşitliği ile ahlaki, kültürel ve siyasi anlamda toplumsal çeşitliliğin olumlu olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bununla birlikte nitelik anlamında farklılıkların kültürel ve ahlaki değerler sıralamasındaki önemine dikkat çekerek siyasal eşitliği reddeder ve niteliğe bağlı siyasal katılımı öne çıkarır. Buna bağlı olarak liberal seçkin bir fikir adamı olarak kabul gören Mill, düşüncelerinin temeline bireyi yerleştirmekte ve asıl olarak negatif özgürlük anlayışının bir mensubu olarak kabul edilmektedir. Ancak Mill'in özgürlüğe ilişkin fikirleri salt müdahalesizlik şeklinde değil bireyin niteliklerinin geliştirilmesi manasında pozitif özgürlüğe yakındır. Çeşitliliği, farklılığı ve bireyselliği toplumsal ilerlemenin kaynağı olarak kabul eden ve pozitif yönüyle ele alan Mill, sosyal liberalizmde yer alan pozitif özgürlük anlayışının ve devlete etkin rol biçen liberal görüşün ilk nüvelerini ortaya koymuştur. Bu anlayış devlete bireylerin toplumsal olumsuzluklara karşı korunması ve sosyal refahın tesis edilmesi görevlerini vermiştir. Klasik liberalizmin sınırı devlet anlayışıyla, devlet müdahalelerine olumlu yaklaşan sosyal liberalizm arasındaki köprü Mill'in düşünceleriyle kurulmuştur (Bayram, 2013: 253-254). Bu köprü yoluyla sosyal liberalizmi benimseyen düşünürler; adaletsizliklerin, sosyal refah sapmalarının, fırsat ve piyasa eşitsizliklerinin devlet yardımıyla giderilebileceği en azından kendi haline bırakıldığı durumdan daha iyi bir noktaya taşınabileceğini savunmaktadırlar. Bu anlayış, liberalizmin sonuçlarından biri olan sosyal refah devleti ilkesine de uyumaktadır ancak

bunun ne şekilde ve ne kadar devlet müdahaleciliği ile gerçekleştirileceği önemli bir noktadır.

Sosyal liberalizme öncü olmuş bir diğer fikir adamı da J. Rawls'tır. Rawls adaletin sağlanmasının siyasal yönetimin işi olduğunu çünkü siyasal birliğin temelinde özgürlük amacının yer aldığını öne sürmüştür. Siyasal birliğin temelini adalet ilkeleri üzerinde anlaşma sağlayan bireylerin bulunduğu sözleşme edimine dayandıran Rawls, adalet normlarının uygulanmasını siyasi iktidara aynı devlete teslim eder. Rawls, "farz edelim ki, bireyleri mülkiyetin yüksek oranda şansa dayalı gerekçelerle çok eşitsiz dağıtıldığı bir toplumdaki alıp adaletin iki ilkesi tarafından iyi şekilde düzenlenmiş bir topluma yerleştirdik" derken adalet ilkeleriyle desteklenmiş özgürlüğün siyasal liberalizmle örtüşeceğini ortaya koymaktadır. Rawls'a göre gerçek özgürlüklerden bahsedilebilmesi için bu özgürlüklerin adalet ile desteklendiği koşulların bulunması gerekmektedir (Büyükbuğa, 2014: 122-123).

Rawls gibi sosyal liberal görüşe yol açmış iktisat adamlarının bir çoğu, liberalizmin idealinde yer alan bireysel özgürlük, piyasa serbestisi, hukukun üstünlüğü gibi değerlere ulaşmak için devlet erkinin devrede olması gerektiği kanısını paylaşmışlardır. Lakin bunun sınırları ve bu sınırlamanın nasıl yapılacağı bu fikir akımının liberalizm ölçütünde değerlendirilmesi için kritik bir konu olarak ele alınmalıdır. Rawls esasen sosyal adalet yaklaşımı ile sosyal liberalizmi ele almıştır. Öğrencisi Nussbaum adalet algısı ile liberal politikalar ışığında bir harmoni oluşturmaya çalışmıştır. Rawls ve Nussbaum yeni akım olan sosyal liberalizme sosyal adalet boyutuyla farklı bir yol açarak bu yaklaşımın liberalizme veya sosyalizme bir tepki olmadığını aksine iki yaklaşımın da olumlu yönlerini bünyesinde barındırdığını ifade etmiştir (McLaughlin, 2006: 3-5).

20. Yüzyılda bireylerin toplumsal ve ekonomik yetersizlikten özgürleşme istekleri, adaletsiz piyasanın yarattığı sonuçların hakkaniyetli ölçülerde tutulması ve iktisadi büyümenin ortaya çıkardığı zenginleşmenin daha adaletli paylaşılması talepleri, insan onuruna yaraşır yaşamının herkes için bir hak olduğu ve bunu sağlamak için devletin sorumluluk üstlenmesi gerektiğine ilişkin istemler demokratik katılım ve sosyal demokrasi vasıtasıyla gündeme getirilmiştir. Bu arzular pek çok ülkede sosyal hak temelli ve eşitlikçi anlayışlar doğrultusunda geliştirilen sosyal devlet kurumları aracılığıyla tatmin edilmeye çalışılmıştır. Sosyal devletin ve sosyal hakların gelişiminde

liberalizmin sosyal yorumunun da önemli payı olmuştur. Toplumsal adalet, sosyal haklar ve eşitlik ilkelerine dayanan sosyal liberalizm anlayışında, hem negatif özgürlüklerde adil şekilde yararlanabilmek hem de genel kamu yararını sağlayabilmek için yetersiz olduğu gerekçesiyle hak ve özgürlüklerin negatif yorumunun yetersiz olduğu kabul edilmektedir. Sadece baskı ile devlet karışımının olmaması ile özgürlüğün gerçekleşmeyeceği, özgür bir toplumda bireylerin kendini geliştirmesinin, toplumsal ve ekonomik anlamda yaşama dahil olabilmesinin ve sahip olduğu negatif haklardan adil şekilde faydalanabilmesinin pozitif özgürlüklerle ve bunu sağlayacak devlet hamleleriyle gerçekleştirilebileceği ortaya konulmaktadır. Bu anlayış temelinde, toplumsal adalet ve eşitlik idealinin bir sonucu olarak, sosyal haklar ve bu hakların gerektirdiklerini ifa etmek için devletin sorumluluk üstlenmesi ve piyasaya müdahalesini öngörmektedir. Keynesyen dönemde refah devleti aracılığıyla söz konusu anlayış gerçekleştirilmiştir (Gül&Sallan Gül, 2007:4-5).

Genel anlamda bireyciliğe yöneltilen eleştirilerde, liberalizmin öne sürdüğü birey fikrinin boş bir soyutlama, bireyciliğin ise adı var kendisi yok bir hayal olduğu ve toplum ile bireyi ayrı tahayyül etmenin olanaksızlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bireyi birey yapan diğer bireylerle olan ilişkileri ve toplumdaki yeridir. Bireyin varlığından toplum olmadan bahsedilemez ve bireyi anlayabilmek için öncelikle bireyin bulunduğu ortamı ve toplumu anlamak gerekmektedir. Bireyselliğe yönelik bir başka eleştiri ise insanları bencilliğe sevk ettiği ve bencilliği onayladığı yönündedir. Bu görüş pek çok kişinin bireyciliği benimsemesine yol açmıştır ancak “ben” kavramı bireyci görüşte yalnızca kendi varlığını ifade eden ve bunun dışındaki her şeyi dışlayan bir egoizm manasında kullanılmamıştır. Bu kavram ile aile ve arkadaş çevresi de kapsama alınmıştır (Tayyar, 2011: 124-125-126). Liberal görüşün bireyciliğine ilişkin bunlar dışında başka eleştiriler de bulunmaktadır. Liberalizmin bireyi insani hisleri ve ahlak anlayışı yok edilmiş sadece kendi çıkarları ve isteklerinin peşinde koşan bir varlık haline getirmesi ya da bu şekilde tasvir etmesi ya da bireyciliğin insanları devlet karşıtlığının ileri boyutuna taşıyarak anarşizmi teşvik etmesi bunlardan bazılarıdır.

Yeni gelişen liberalizmde devletin iktisadi ve sosyal alanda işlevleri ve özgürlüklerin doğası gibi birbiriyle ilişkili iki konu üzerine çalışıldığı görülmektedir. Sosyal liberalizmde sosyal unsurlar daha çok öne çıkarılmış, klasik bireycilik yerine bireyin iyiliğinin, toplumun tamamının iyiliğine bağlı olduğu sosyal bireycilik anlayışı hakim duruma gelmiştir. Sanayileşme süreci ile daha fazla hissedilen işsizlik, yoksulluk,

hastalık gibi sorunlar bireyleri aşan toplumsal ve ortak meseleler olduğundan bireylerin bu sorunların giderilmesinde tek başına bırakılmasının özgürlüklerin sağlanmasını olumsuz etkilediği kabul edilmiştir (Kırlı, 2010: 6-7).

Sosyal liberalizm ele alınırken bireycilik gibi üzerinde durulması gereken bir başka noktada fırsat eşitliğidir. Liberalizmde yaşanan sosyal değişime, devletin sosyal boyutlarının belirlenmekte olduğu ilk dönemlerde sosyal güvenlik ve çalışma hayatına ilişkin yasaların çıkarılmasında liberal iktidarların olumlu rol oynamasında da rastlanılmaktadır. Bunun sonucunda Batı Avrupa’da politikanın iktisadi eşitsizlikleri telafi eden bir mekanizma olarak kabul görmesi ve devletin piyasaya benzer bir işlev ile gelirin yeniden dağıtımına katılması aşamasına gelindiği ve bu konularda bir mutabakata varıldığı bahsedilebilir. Bu mutabakatın toplumsal, tarihsel, politik ve iktisadi değişimlerle önemli bir ilişkisi bulunmaktadır. Bireyler sosyo-ekonomik şartlarda asgari bir standart veya güvenceye haiz olma konusunda eşittirler ve herkes için belirli bir standartta fırsat eşitliği yaratılması esastır. Böyle bir eşitliğin kabul görmesinde faydacı bir beklentinin de etkisi olduğu söylenebilir. Fırsat eşitliği; güvence, iş, gelir, sağlık, eğitim gibi temel meselelerde yaratılması durumunda iyi bir hayat için olduğu gibi iyi hayatlar içerisinde seçim yapabilmek noktasında da gerekli olması nedeniyle hem ekonomik hem de siyasal açıdan önemlidir. Eşit fırsatların demokrasi süreçlerinin çalışması yönünden vazgeçilmez önemde olduğunu kabul etmek mümkündür ve buna benzer bir düşünce sosyal liberaller arasında bulunan Rawls’da da karşımıza çıkmaktadır. Fırsat eşitliğinin siyasal ve demokratik açıdan olumlu katkıları gibi bahsedilmesi gereken bir konu da ekonomi üzerine vereceği katılardır. Sosyal güvenceye sahip bir şekilde üretim sürecinde bulunan bireylerden alınan verim kuşkusuz artacak ve bu güvenceler noktasında aktif rol oynayan devlet varlığı piyasaların bu konudaki sorumluluklarını kendisi üstlenerek özel girişimleri rahatlatacaktır.

15-17 Kasım 2002 tarihlerinde yapılan Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Raporu ve Sonuç Bildirgesi’nde yoksulluğun insan bedeni ve zihni üzerinde ciddi anlamda olumsuz etkiler taşıdığı noktasına parmak basılmıştır. Yoksulluk, “bizzat insan hayatına direkt bir saldırı” ve yaşama hakkının zarar görmesi olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında yoksulluğun, özsaygıya ve insan onuruna zarar veren ve bu sebeple de hem bireyin kendi kendini hem de diğer bireylerin onu tanımlamasında değer kaybına sebep olan bir durum olduğunun

altı çizilmiştir. Buna bağlı olarak da yoksulluk insanın değersizleşmesine ve dışlama mekanizmalarının ortaya çıkmasına sebep olan önemli bir sorun olarak tespit edilmiştir. Bu sebeple insan hayatı ve benliğine bu denli kötü tesirleri bulunan bir sorunun çözümü için devletin sorumluluk almasının hem toplumsal hem de bireysel fayda anlamında kaçınılmaz görüldüğü ifade edilmiştir. Sonuç olarak sosyal liberal anlayışın temel görüşleri kısaca şu şekilde sıralanabilir (Gül&Sallan Gül, 2007, 7-8):

- Serbest piyasa ve kapitalist sistem reddedilemez ancak başarısızlıklarının ve eksikliklerinin sosyal devletin olumlu yönleriyle kapatılması öngörülür.
- Negatif özgürlüklerin gerekli ancak yetersiz olduğu kabul edilir. Vatandaşların negatif özgürlüklerden adil ve etkin bir biçimde faydalanmasını, fırsat eşitliği ve bireylerin sosyo-ekonomik hayata dâhil olmasını sağlamak için pozitif özgürlükler, sosyal ve ekonomik haklar ile bunları gerçekleştirmek için sosyal devletin olumu eylemlerinin gerekli olduğu ortaya konulur.
- Hastalık, engellilik, yaşlılık, yoksulluk ve eğitimsizlik gibi engelleyici unsurların yok edilmesini sosyal devletten talep etmek bireylerin temel hakları olarak savunulur.
- Yoksullukla ve yoksunluklarla mücadelede, sosyal devletin sosyal haklar temelinde sosyal politika tedbirleri alması gerekli kabul edilir.
- Toplumsal kesimlerin siyasal sistemde temsilini sağlayacak sosyal demokrasi anlayışı benimsenir.
- Devletin serbest piyasada meydana gelen eşitsiz gelir dağılımına müdahalesi ve toplumsal adaleti tesis edici tedbirler alması savunulur. Bunu özellikle tam istihdam, vergi, sosyal güvenlik ve ücret politikalarıyla tesis edilmesi kabul edilir.

3.3.2. Sosyal Liberalizmin Liberalizmden Farkı

Sosyal liberalizm, kavramsal olarak akıllarda ilk olarak Sosyalizm ve Liberalizmi getirmekte ve bu fikir akımlarıyla karıştırılmaktadır. Sosyalistlere göre sosyal liberalizm ılımlı kapitalist öğeler barındıran bozulmuş bir anlayış olarak nitelendirilirken, liberaller sosyal liberalizmi sosyalizm soslu bir liberal görüş olarak kendi akımlarından bir sapma şeklinde yorumlamaktadırlar. Sosyal liberalizm her iki ana fikir akımının da birtakım temel öğelerini içinde barındırarak bir sentez yaklaşım olarak meydana gelse de iki öğretden de farklı bir sonuç ortaya koymaktadır (Alexander, 2015: 5).

Sosyal liberalizm kavramına ilişkin başlıca yanılgılardan biri, içinde bulunan “sosyal” kelimesi sebebiyle çokça Sosyalizm ile özdeşleştirilmesi olmuştur. Ancak Sosyal Liberalizm, dayandığı temeller itibariyle liberalizmin serbest piyasa, bireysel özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi ilkeleri üzerinde inşa edilmiştir demek yanlış olmayacaktır. Bu temeller üzerine inşa edilmiş bu fikir akımını Sosyal Refah Devleti Anlayışı desteklemektedir ki sosyal devlet kavramının da liberal düşüncenin sosyalizme karşı geliştirdiği bir mekanizma olduğu birçok iktisatçı tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada liberal temeller üzerinde yükselen Sosyal Liberalizmin, Sosyalizmden çok farklı bir anlamda olduğu gayet açıktır ve fazlaca izahının lüzumu yoktur. Sosyal adalete, fırsat eşitliğine, devletin destekleyici rolüne ve pozitif haklara inanan her fikir akımının sosyalizm ile bütünleşik olduğunun düşünülmesi kabul edilemez hele ki bu fikir akımı liberal ilkeleri de baştan kabul etmişse. Sosyal liberalizmin asıl olarak farkının ortaya konulması gereken öğretisi liberalizmdir. Çünkü sosyal liberalizm, liberal prensiplerin temel anlamda birçoğunu kabul etmekte lakin belirli noktalarda sosyal hassasiyetler sebebiyle ayrılmakta ve kendisine üçüncü bir yol çizmektedir.

Klasik Liberalizm ve Liberteryenizm; politik görüşün merkezine bireysel özgürlükleri yerleştiren, özgürlüğü John Locke’un ifadesiyle “Her bireyin kendisi, eylemleri, iradesi ve sahip olduğu tüm mülkiyeti üzerindeki tasarruf yetkisini kanunlar eliyle ve başkasının iradesine müdahale etmediği sürece kullanabilme özgürlüğü olarak nitelendiren iktisadi, politik, etik ve hukuki bir dünya görüşüdür.” Klasik liberaller kendi içinde özgürlüğün temellerine ve devlet yetkilerinin sınırlarına ilişkin tartışmalar yaşasa da genel anlamda özgürlük karinesi tezi konusunda anlaşmışlardır. Bu başkalarının özgürlüğüne müdahale edilmesinin meşru olması ve bu müdahalelerin özgür eylemlere yapılmaması gerektiğidir. Herhangi bir güç kullanmak sağlam bir sebebe dayandırılmıyken, özgür davranışlar için bu tarz bir meşruiyete ihtiyaç duyulmamaktadır. Klasik liberal düşüncenin özünde yer alan üç temel unsur şu şekildedir (Palmer, 2013: 131-132):

- Bireylerin özgür olduğuna ve hiç kimsenin ya da hiçbir kesimin bu özgürlüğe müdahale edemeyeceğine olan inanç.
- Adaletin gerekliliklerini yerine getirmek adına ihtiyaç duyulan güce sahip olan ancak yetkiler yönünden keskin biçimde kısıtlanan sınırlı devlet konusunda kararlılık.

- Herhangi bir üst aklın kasıtlı yönlendirmesi olmadan ya da herhangi bir plan uygulanmadan toplumsal uyumun ve düzenin temin edileceğine; savunulabilir, belirgin ve anlaşmayı kolaylaştıran kanunlarla güvence altına alınmış hakların temelinde bireylerin özgür eylemler gerçekleştireceğine atfedilen önem.

Liberalizm, ilerleyen süreçte birbiriyle ayrışan iki kola ayrılmıştır ve günümüzde liberalizmin iki farklı türünden “klasik liberalizm” ve “sosyal liberalizm” olarak söz etmek mümkündür. Klasik liberalizm, John Locke ve David Hume ile başlayan iki ana çizgi olarak 17. Yüzyıldan günümüze taşınmaktadır. Bunlardan biri, bizatihi ortaya çıkması ve gelişimi itibariyle klasik liberalizm ismini taşıırken, diğeri anarko kapitalizm (liberteryenizm) olarak isimlendirilir. Sosyal liberalizm ise klasik liberalizme bir tepki ve aynı zamanda onu geliştirme ve sosyal bir içerik kazandırma amacıyla öne sürülmüş bir liberalizm türüdür (Torun, 2008: 104). Sosyal liberalizmin bir liberalizm türü olduğuna ilişkin benzer birçok görüş bulunmaktadır ve bu görüş sahiplerinin fikirlerinin sosyal liberalizmin esasları açısından incelendiğinde haklı görülebileceği açıktır. Sosyal liberalizm, liberalizmden evrilmiş ve pek çok liberal iktisat adamı tarafından benimsenmiştir lakin ayrıldığı ve kendisine yeni bir yol bulduğu önemli noktalar bulunmaktadır. Bunların başında liberalizmdeki “doğal düzen” ve “sınırlı devlet” prensipleri gelmektedir.

Klasik liberal öğretinin temelleri; ahlak felsefesi, siyasal bilimler ve sosyal bilimler olmak üzere üç ana disiplinden oluşmaktadır. Psikoloji, sosyoloji ve tarih ise yardımcı disiplinler olarak yer almaktadır. Bu üç unsurun her biri diğeriyle bütünleşerek haklar, özgürlük, hükümet ve düzen ilişkisi hakkında tutarlı bir teori ortaya koymaktadır. Klasik liberalizmin önde gelen fikir adamlarından Adam Smith, ahlak felsefesi, sosyal bilimler ve siyaset bilimi gibi meseleleri tek bir noktada birleştirerek meşhur sözünü kaydetmiştir (Palmer, 2013: 132):

“Bir devletin bolluk içinden adeta rezil bir barbarlık seviyesine düşürmek için çok fazla şeye gerek yoktur. Barış, düşük vergiler ve müsamahakar bir hukuk sistemi sağlandığı durumda geri kalan her şey doğal düzen sayesinde yerine oturacaktır. İnsanlara güç uygulayan, toplumun ilerlemesini durdurmak isteyen, yani bu doğal rotadan sapan her türlü hükümet gayritabiidir ve barbarca davranarak mevcudiyetini sürdürmek zorunda hissetmektedir.”

Liberalizmin kurucu babalarından kabul edilen Adam Smith'in bu fikirlerinden, klasik liberaller ile sosyal liberallerin ayrıldığı noktaların başlangıcı anlaşılabilir. Klasik liberaller ile sosyal liberallerin ayrıldığı noktaların başlangıcı anlaşılabilir.

Adam Smith'teki ana vurgunun, merkantilizm ile özdeşleştirilen, iktisadi alanda devlet müdahaleciliğine karşı çıkma etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Görünmeyen ele olan inanç, fikir adamını aktivite alanı sınırlandırılmış bir devlet anlayışına sürüklemiş görünmektedir. Ona göre devlet; ulusal savunma, adalet ve yönetim gibi kazançlı olmayan ancak toplumsal ihtiyaçlar açısından mecburi olan faaliyetlerin yürütülmesi biçiminde üç görev alanı dışında varlık göstermemelidir. Piyasa karşısında devletin konumuyla ilgili Adam Smith'de cisimleşen bu görüş, klasik liberalizmin esaslı bir anlatımıdır. Adam Smith'in bakış açısı liberalizmin "sınırlı devlet" anlayışının temel tezlerinin vazgeçilmez referansı haline gelmiştir. Sosyal Liberalizm ile Liberalizmin ayrıldığı bu temel nokta olan sınırlı devlet anlayışı, aslında çözüm önerileri içinde ipuçlarının alınacağı durak olmalıdır. Sosyal Liberalizm sınırlı devlet fikrini paylaşmamakla birlikte "sosyalist" bir yaklaşımla devletin piyasaya hâkimiyeti ve her mevzuda yön verici hatta tek söz sahibi olmasını savunduğu da söylenemez. Ancak bu müdahaleciliğin sınırlarının belirlenememesinin sosyal devlete faturaları ağır olmuştur (Boettke&Leeson, 2004: 103-108):

"Sınırlı devlet" kavramını daha yakından incelemek gerekirse, günümüz tartışmalarının temelleri Milton Friedman'ın ve Friedrich Von Hayek'in eserlerinde bulunabilir. Bu görüşün önde gelen savunucularından birisi de İngiliz Charles Rowley'dir. Savın temeli en son amaç olarak adlandırılan "negatif özgürlük" kavramında yer almaktadır. Rowley'e göre seçme hürriyeti kendi başına bir amaçtır. Özgürlük zaten negatiftir, pozitif değildir. Bireye özel fırsatlar sağlamaz ancak bulabildiği farklı seçenekler arasında sınırlanmadan seçim yapması için özgür bırakılır. Herkes kendi kaynaklarını en iyi kullanabilmek için serbest olmalıdır. Bir kişiye sağlanan fırsatlar yalnızca diğerlerinin kendi kaynaklarını özgürce kullanmalarını sağlayabilmek amacıyla sınırlanabilir (Saybaşı, 1993: 292-293).

Sosyal Liberalizm ile Klasik Liberalizm arasında temel farklılık, devletin piyasaya müdahale edip etmemesinden kaynaklanmaktadır. "Minimal Devlet", "Jandarma Devlet", "Tarafsız Devlet" gibi değişik adlandırmalarla devlete ilişkin görüşleri benimseyen Klasik Liberalizme karşılık Sosyal Liberalizm; piyasanın yetersiz veya başarısız olduğu hususlarda toplumsal refahın artırılması amacıyla devlet

müdahaleciliğinin gerekliliğini varsaymıştır (Tayyar, 2011: 9). Klasik liberal düşünceden farklı olarak Sosyal Liberalizm, insanların hayatını geliştirecek pozitif özgürlükleri talep ederken, devlet faaliyetlerinin artmasından yanadır. Piyasa eşitsizliklerini ortadan kaldıran siyasi gücün ahlaki olarak tek merci olması arzu edilir. Ancak Klasik Liberalizmde yeniden dağıtımcı bir faaliyete girişmeyen devlet, hukuk ilkelerini yerine getiren mekanizmadır. Devletin hem oyunun kurallarını koyan hem de bu koyulan kuralların uygulanması ve yorumlanması için devletin hakemliğinin gereksinim olduğunu ortaya koyan Friedman, devletin söz konusu oyuna dahil olan milyonlarca piyasa aktöründen bir tanesi olmasını kabul etmez. Klasik liberal anlayışta devletin piyasa üzerinde hakemlik vazifesine dikkat çekilirken, hukuk ile bütünleşik yapısına dikkat çekilmektedir (Büyükbuğa, 2014: 125).

Klasik Liberalizm ile Sosyal Liberalizm arasındaki ayrım, ne tür gereksinimlere yada ne tür çıkarılara asli ahlaki statü verileceği ve hangilerinin haklar vasıtasıyla güvence altına alınacağına ilişkin bir ayrıma dayanmaktadır. Klasik Liberalizm bireylerin şahsi güvenliğinin ve Locke'çu görüşte "hayat, mülkiyet, hürriyet" kavramlarının altını çizerken, Sosyal Liberalizm kişilerin çıkarları mevzu bahis olduğunda müdahale edilmemesi noktasında Klasik Liberalizm ile aynı fikirde olmasına rağmen bireylerin hayati çıkarlarının müdahalesizlikten ibaret olmadığını öne çıkarır. Sosyal Liberalizm, Klasik Liberalizmin tamamlanmamış programını tutarlı biçimde savunduğunu; dikkatini insan gereksinimlerinin seçilmiş bir kesimine yöneltmek yerine, tüm gereksinimlerin gereksinim olma yönünden ahlaki değer olduğunu ve haklar meydana getirdiğini ortaya atar. Bireyin mülkünü kullanma hakkı, mülkü olmayan için; yaşama hakkı, yaşamını idame ettirmede mecburi tıbbi bakımını sağlamaktan yoksun kişi için bir anlam ifade etmeyeceği için sadece özgürlük değil, konut, eğitim, iş, sağlık, eğlence gibi kavramlar da önem arz etmektedir (Kırlı, 2010: 7-8). Sosyal Liberalizmin, Liberalizmden ayrıldığı "Doğal Düzen", "Sınırlı Devlet" gibi temel noktalardan birisi de "Sosyal Refah Devleti" olarak ele alınmalıdır.

Sosyal Liberalizmin, sınırlı devlet anlayışına klasik liberaller penceresinden bakmamasının bir sonucu olarak yeni bir görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır: Sosyal Refah Devleti. Devletin minimal düzeyde olduğu bir ekonomide bu devletin sosyal devlet olmanın gerekliliklerini yerine getiremeyeceği açıktır. Liberalizmin sosyal adalet taleplerine politik sebeplerin de etkisiyle cevap vermesi gerekliliği ve yükselen sosyalist sesleri dindirmek amacıyla refah devletine yaklaşması ile birlikte klasik liberal kanattan

sınırlı devlet müdahalesine ilişkin ılımlı fikirler yükselmiş olup bu sınırların belirlenmesi hususundaki sıkıntılar izleyen süreçte sosyal devletin birçok kusurun sebebi olarak görülmesine neden olmuştur. Takip eden dönemde ortaya çıkan liberteryenlerin günümüzde sosyal refah devletine bakış açısı çok daha keskindir ve sosyal liberal çizgi ile liberalizm arasındaki farklılığı da keskinleştirmektedir.

Liberteryenlere göre, refah devleti faaliyetleri “sizin sahip olduklarınıza başkalarının ortak olması” anlamına gelmektedir. İhtiyaç, arzu ve etkinlik gibi değerler adaleti tesis derken esas alınan kalıplardır ve bu kalıplarla adaleti sağlamak devletin kişiye müdahale etmesi ve kişilerin negatif mülkiyet haklarının ihlal edilmesi demektir. Bu sebeple hiçbir refah faaliyeti kabul edilmemelidir. Refah hizmetlerine ya bedeli ödenerek sahip olunmalı ya da gönüllü kuruluşlar vasıtasıyla bu hizmetler sağlanmalıdır. Ahlaki olarak fakire ve hastaya yardım etmek gereklidir ancak birey bunun için zorlanamaz. Gönüllü yardımlar ihtiyaç sahiplerine daha çok fayda sağlayacaktır. Karnı aç olan kişi doyurulabilir, bir müze ya da kütüphaneye yardımda bulunulabilir, yol yapımı da bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak bunlar gönüllülük esasına dayanmalıdır. Liberteryenler, yardımseverliğin refah devleti uygulamaları sonucunda azaldığını ve bu sebeple sosyal refah devleti anlayışının ortadan kaldırılması gerektiğini savunurlar. Bu anlayışa göre kişilerin vergi yükü azaltılmalı ve gönüllülük esasına göre özel yardımseverlik tekrar yaratılmalıdır (Sallan Gül, 2006: 68-69).

Eşitlik kavramının, genel olarak özgürlük kavramı ile bir karşıtlık meydana getirdiği düşünülmektedir. Nitekim bireyin, eşitlik ve özgürlük arasındaki ikilemde bulunduğu konum onun siyaset felsefesine ve ekonomi politik üzerindeki genel görünümüne ilişkin fikirler vermektedir. Özgürlüğe ilişkin ağır basan kaygılar sebebiyle liberteryen fikir adamları eşitlik karşıtı olarak nitelendirilirler. Diğer taraftan, özgürlük konusunda daha az kaygıya sahip olan ve eşitlikçi taleplere yoğunlaşmış bazı fikir adamları da eşitlikçi olarak nitelendirilirler. Liberteryen fikir adamları, bireylerin daha özgür olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu noktada cevaplanması gereken şu sorular ortaya çıkmaktadır: “Kim?”, “Ne kadar?”, “Nasıl dağıtılmış?”, “Nasıl eşit?” (Arda Özalp, 2018: 20). Bu noktada tamamen devlete bırakılmış bir ekonominin olduğunu varsayacağımız sosyalist bir anlayışta özgürlükten bahsetmek güç olacaktır. Salt liberal anlayışın hakim olduğu bir ekonomide ise özgürlük tesis edilmiş ancak eşitlik kavramı faydacılığın kollarına mahkum edilmiş olacaktır. Eşitliği faydacılıktan kurtararak özgürlükle buluşturacak bir devlet eline ihtiyaç hasıl olmuştur ancak bu devlet

müdahaleciliği ne kadar ve nasıl olmalıdır? Bu sorunun ortaya çıkmasına kadar ki süreç sosyal liberalizmin sosyalizm ve liberalizm ile farklarını özetlerken bu sorunun cevabına verilen önem ise sosyal liberalizm ile keynesyen sosyal refah devleti anlayışı arasındaki ince ancak kalınlaşması gereken çizginin belirginleşmesine yardımcı olacaktır. Sosyal liberalizmin eksiklikleri ve aldığı eleştirilerin pek çoğu, bu anlayışın liberalizm ve sosyalizmle olduğu gibi keynesyen sosyal refah devleti anlayışıyla da net olarak farklılaşmasından geçmektedir ve bu farklılaşmanın da yolu “devletin müdahaleciliğinin sınırları nasıl belirlenecek?” sorusunun yanıt bulmasıyla bulunacaktır.

3.3.3. Sosyal Liberalizme Yöneltilen Eleştiriler

İktisadi alanda uzun süreli hakimiyeti 1970’lerde yaşanan petrol krizi ve getirdiği stagflasyon gibi bunalımlar sonucu sona eren keynesyen politikalara karşı yeniden klasik liberalizmi gündeme getiren Neoliberalizm akımı, doğasına uygun şekilde Sosyal Liberalizm ve Sosyal Refah Devletine yöneltilen eleştirilerin baş sözcüsü olmuştur.

Sosyal Liberalizme karşı çıkan görüşler sadece eleştirel olarak ortaya atılmamış kimi zaman da ideolojik olarak bu anlayışın bir sapmadan ibaret olduğu öne sürülmüştür. Ancak bu sapma; liberallerin gözünde sosyalistlerin liberal öğretiye yerleşme çabası, sosyalistlerin gözünde ise kapitalist anlayışın samimiyetsiz bir politikası olarak iki taraftan da olumsuz karşılanmıştır.

Sosyal liberalizme yöneltilen eleştirilerin büyük çoğunluğu sosyal refah devleti anlayışı üzerinden yapılmıştır. Refah devletinin kamu ekonomisine getirdiği külfet ve bu külfete katlanmanın rasyonel olmaması bir yana zaten refah devletinin fayda getirmeyen bir uygulama olduğuna yönelik eleştiriler sıkça literatürde yer bulmuştur.

Bu eleştirilerin en sık yoğunlaştığı noktalardan birkaçına değinen Rosanvallon’a(1981) göre, vergilerin ve sosyal ödeneklerin artması şirketlerin rekabet gücünü ve iktisadi canlılığını tehdit etme riski taşımaktadır. Eğer durum mevcut şekliyle kalırsa, kaçınılmaz sonuç zorunlu kesintilerin artışı olacak ve sağlık harcamaları şu anki hızda artmaya devam ederse, otuz yıl içinde hane gelirlerinin hemen hemen tümünü yutacaktır. Eleştirilerine refah devletinin finansmanı sorununa değinerek devam eden Rosanvallon: “Çok ağır büyüme ortamında, bu gelirleri eşzamanlı olarak buldukları

düzeyde tutmak mümkün olmayacak. Sosyal kesintilerin ve vergilerin artışı durdurulduğunda kamusal ve sosyal hizmetlerin kalitesinin düşmeyeceği ve var olan yükümlülüklerin korunacağı garanti edilemez. Refah devletinin finansman sorunları, doğası bakımından farklılaşmıştır. Artık yalnızca gelirlerin ve harcamaların dengelenmesine odaklı değildirler.” şeklinde görüşlerini beyan etmiştir.

Sosyal Liberalizme yöneltilen sosyal refah devleti eksenli eleştiriler sadece rekabeti azalttığı, özel sektörün sırtına yeni yükler yüklediği veya sebep olduğu harcamaları mevcut gelirlerin finanse edemediğine ilişkin olmamıştır. Bir başka eleştiri de bireylerin, sosyal adaletin sağlanması adına devletin yoğun olduğu piyasa koşullarında yürütülen politikalardan memnun olmamaları durumunda sadece yönetimde bulunan siyasi iktidarı değiştirme çabası içine girebilecekleri bunun dışında da yapılabilecekleri bir alternatiflerinin olmadığı yönündedir. Bu noktada tam serbest piyasalarda işler yolunda gitmediğinde daha esnek çözüm yolları bulunabileceğinin altı çizilmiştir.

Refah devletine ilişkin bir başka eleştiri de gelirin yeniden dağıtım mekanizmasına ilişkindir. Bu doğrultuda izlenen politikalar sonucu yapılan harcamaların artış hızının, ekonomilerin üretim artış hızından fazla olduğu öne sürülmektedir. Bu görüşe sahip iktisatçılara göre sosyal büyüme, ekonomik büyümeden hızlı ilerlemektedir. Çağdaş liberal düşünürler de refah devletini benzer bir açıdan eleştirmektedirler. Refah devletinin gerçekleştirdiği yeniden dağıtımın genel anlamda başarısız olduğunu hatta tam tersi etki yaptığını savunurlar. Yeniden dağıtım, toplumsal ilişkilerin ve durumların düzenlenmesi olarak çözümlerler. Pazar kusursuz olmamakla birlikte her durumda adalet ve başarı gerekliliklerinin en iyi bileşkesini verir (Rosanvallon, 1981: 53).

Sosyal refah devleti anlayışına, gönüllü yardımlaşmalara olumsuz etkilerde bulunduğu yönünde bazı eleştirilerde de bulunulmuştur. Hükümetlerin müdahaleciliği arttıkça karşılıklı yardımlaşmaların seyredildiği, gönüllü kuruluşların sayısının ya da etkinliğinin azaldığı gibi görüşler ortaya atılmıştır. Bu noktada ihtiyaç sahibi kesimin paternalistik bir bağımlılığa sürüklenerek tembellik eğilimini arttığı buna bağlı olarak da sadece devletten yardım beklemenin bir davranış biçimi olarak yerleştiği ve “sadaka toplumu” oluşturulduğu yönünde görüşler neoliberal iktisat adamları tarafından ortaya atılmıştır.

Sosyal Liberalizme yöneltilmiş bu ve buna benzer çoğu eleştiri sosyal refah devleti üzerinden geliştirilmiştir. Günah keçisi ilan edilen sosyal devlet, Keynesyen politikalara tepki olarak Neoliberal adıyla yeniden ortaya çıkan klasik liberallerin hedef tahtası haline gelmiştir. Halbuki sosyal devlet kavramı liberalizmden bağımsız değildir buna bağlı olarak da modern devletin ve modern demokrasinin gerekliliklerindedir. Elbette sosyal devletin eksikliklerini tespit etmek yerindedir ancak bakış açısı derinleştirilmelidir.

Sosyal devlete ilişkin bu derin perspektife sahip eleştirilerden birini gerçekleştiren Palmer'a (2013) göre, refah devleti insanları karşılıklı bireysellik yerine birbirini yağmaladıkları bir sisteme itiyor olabilir. Mevcut refah devleti sistemleri sürdürülemez; politikacılar yerine getirebileceğinden çok daha fazlasının sözünü vermekte ve vatandaşlar da alabileceğinin çok daha fazlasını talep etmektedirler. Bu tabloda refah devleti demokratik liberalizmin tamamlayıcısı olmak yerine anti - demokratik bir suiistimal biçimine dönüşmüştür.

Yine bununla ilişkili olarak Sallan Gül'ün (2006) tespitine göre, bürokratlar, politikacılar, baskı ve çıkar grupları ile iş çevreleri sosyal refah programlarının sürekli geliştirilmesine neden olmuşlardır. Bu da devlete bağımlı kitlelerin sayısını arttırırken, bireysel özgürlüklere bir tehdit oluşturmuştur.

Sosyal liberalizm anlayışına göre çeşitli sebeplerle, sosyal devlete yapılan eleştirilerde her ne kadar haklı bulunan noktalar olsa da sosyal adaletin sağlanması, fırsat eşitliği ve sosyal kaynaklı kaygılara ilişkin tedbirlerin alınması hiçbir zaman salt olarak piyasaya bırakılamaz. Ancak sosyal liberalizmin bu eleştiriler sonucu kendisini dönüştürmesi ve gelişmesi de gerekmektedir. İşte bu noktada sosyal devletin işlememesinin en önemli sebebi olan yozlaşmış ekonomik ve politik zemine ilişkin bir reform yapılmalıdır.

Baskı ve çıkar grupları, piyasaların büyük şirketleri ve bürokratların kısılcında kalan, üstelik yeniden seçilebilmek için oy toplama gayesi içinde olan devlet mekanizmasının tamamen iradi şekilde kamu ekonomisine ilişkin kararlar alması ekonomik ve politik yozlaşmalar sonucu başarılı bir sosyal refah devletinin tesis edilmesini oldukça güçleştirmektedir.

Bu noktada, sosyalizm ve liberalizm ile net biçimde ayrılan sosyal liberalizmin Keynesyen refah devleti anlayışından da daha keskin şekilde ayrılması bununla birlikte bahsi geçen sorunlarına ve kendisine yöneltilen eleştirilere bu çerçevede çözüm bulması gerekmektedir. Sosyal liberalizm, liberal ilkeleri ve modern ekonominin liberal serbest piyasasını kabul etmekte ancak sosyal ihtiyaçlara ilişkin müdahale eden bir devlet ekonomisi tasavvur etmektedir. Bu müdahaleler yozlaşmış bir kamu ekonomisinde ne kadar çare olabilir? Bu yozlaşmalara karşı çözüm önerisi getiren bir öğretiden faydalanabilir mi? Bu sorulara cevap niteliği taşıması amacıyla çalışmada ortaya atılan tezin, “neoliberal” olarak kabul edilen bir anlayışın sosyal liberalizme entegrasyonu şeklinde olması elbette alışlagelmiş bir fikir olmayacaktır.

3.3.4. Sosyal Liberalizme Anayasal İktisat Katkısı Önerisi

Sosyal Liberalizmin dayandığı iki temel nokta bulunmaktadır. Birincisi liberal öğretinin tam sermaye piyasası esasına, bireysel özgürlüklerin muhafazasına ve hukukun üstünlüğü ilkesine bağlılık; diğeri ise toplumsal sosyal kaygıların giderilmesi, sosyal adaletin ve bireyler arası eşitliğin mümkün olduğunca sağlanması amacıyla devlet erkinin devreye girmesidir. Liberal anlayışın piyasaya ilişkin görüşleri, sermaye lokomotifli piyasalar, uluslararası ekonomik sınırların şeffaflaşması gibi hususlar Sosyal Liberalizm tarafından modern ekonominin gerçekleri olarak kabul edilmiş olup günümüzde liberal ekonomi esaslarının temel alınması büyük ölçüde kabul gören realiteler haline gelmiştir. Lakin yine modern zamanlar devlet anlayışının, sosyal konularda devre dışı kalması ve bu insani meseleleri tamamen piyasaya ve doğal düzene bırakması da düşünülemez bir durum haline gelmiştir. 21. yüzyıl itibariyle sosyal devlet anlayışı, demokrasinin mutlak tamamlayıcı unsuru haline gelmiştir. İnsanlık medeniyetinin yükselmesinde bizleri içinde bulunduğumuz modern zamanlara taşıyan süreçte insanların devlet mekanizmasını yaratmasındaki temel sebeplerden birisi de insanoğlunun sadece kendi başına yaşamıyor oluşu ve içinde bulunduğu toplumların yaşadığı sosyal sorunlarla tek başına mücadele edemeyeceği gerçeğidir.

Bu noktada, çağdaş insanlık medeniyeti için elzem ihtiyaçları gidermeyi amaç edinmiş ve ideolojik takıntılardan kurtularak günümüz ekonomi dünyasında reddedilemez anlayış ve ilkeleri benimsemiş sosyal liberal görüşün, sağlıklı uygulanabildiği takdirde olumlu bir yol haritası olduğu gerçeği kabul edilmelidir. Ancak önemli olan bu yaklaşımın sağlıklı ve işlerlik kazanmış şekilde uygulanabileceği bir

ortamın oluşturulması ve doğru politikaların gerektiği kadar izlenmesidir. Bu sebeple sosyal liberalizme yöneltmiş ve içerisinde doğruluk payı olan eleştirilere kulak asılmalı ve sistemin defoları giderilmelidir. Söz konusu eleştirilerin büyük bir kısmı sosyal refah devletine ilişkin yapılmıştır. Bu geliştirici eleştiriler incelendiğinde iki farklı şekilde ele alınması gerekmektedir. Şöyle ki; eleştirilerin bir kısmı sosyal liberalizm ve onun zayıf karnı olarak görülen sosyal devlete yönelik, diğer unsurlar göz önünde bulundurulmadan genel makro-ekonomik çerçevede yapılan eleştirilerdir. Bu eleştiriler sosyal devleti günah keçisi ilan etmeden önce bu yaklaşımın uygulanacağı kamu ekonomilerinin içinde bulunduğu durumu ve söz konusu ekonomilerde başta yozlaşmalar olmak üzere çeşitli sebeplerle sosyal devlet uygulamasına sağlıklı bir zeminin yaratılmadığını görmezden gelmektedir. Hatta mevcut kamu ekonomilerinin sosyal devlet perdesi ardına saklanarak aslında sosyal devletin tesis edilmesinin daha güçleştiği ekonomik ortamlar yarattığı hususları sosyal liberalizm ve sosyal devlet eleştirilerine girişenler tarafından es geçilmektedir.

Sosyal devlete ilişkin sağlıklı ekonomilerin yaratılması ve sosyal devlet politikalarının söz konusu ekonomilere mümkün olduğunca zarardan çok fayda getirmesi için çözüm önerisi ne olmalıdır? Bu soruya birden fazla cevap verilebilecektir ki olması gereken de budur. Ancak çözüm önerilerine başlangıç noktası; kamu ekonomilerinin karşı karşıya olduğu iktisadi ve politik yozlaşmaların giderilmesi ile devletin müdahaleciliğinin sınırlarının belirlenmesi ve ihtiyari ekonomi politikalarının bir çerçeveye oturtulması olmalıdır.

İktisat bilimi ödünleşmeler üzerine inşa edilmiştir. İki amaçtan birini gerçekleştirmek için diğerinden vazgeçmek gerekmektedir. Kilo vermek isterken tatlı yemeden duramayan birisini farz edin. İktisat alanından örneklemek gerekirse, faizlerin düşmesi kredi maliyetlerinin azaltacağından yatırımların da artmasına yol açar. Aynı zamanda birikimlerin getirisi azalacağından tasarrufun azalması, tüketimin ve enflasyonun artmasına sebep olur. Yatırımların artması mı, enflasyonun düşmesi mi? Hangisi daha tercih edilir? Bu yorumu yapan kişinin hangi iktisadi yaklaşımı benimsediği biliniyorsa söz konusu yorumların da ne yönde olacağı tahmin edilebilecektir. Örneğin, asgari ücreti fazla hatta gereksiz bulan birisi piyasa ekonomisini savunuyordur ve devlet destekleri hususundaki düşünceleri de tahmin edilebilecektir. Asgari ücreti az bulan hatta üretimin ve ücretlerin devlet tarafından tayin edilmesini savunan birisinin de devletin ekonomideki rolüne ilişkin görüşleri tahmin

edilebilirdir. Bu örneklerdeki kişilerin ilkinin liberal ikincisinin de sosyalist/ komünist görüşleri olduğu açıktır. Lakin sadece bu iki anlayış mı bulunmaktadır yoksa bir “üçüncü yol” mevcut mudur (Filiztekin, 2016: 7-8)

Piyasanın yalnız başına ve hiçbir müdahale olmadan toplumsal refahı arttırıp arttıramayacağı sorunu bir yandan iktisadi teoride mühim bir yer kaplarken diğer yandan ise politikalarla yakın ilişkisi sonucunda devletin ekonomideki yerine meşruiyet kazandırma yetisine haizdir. Modern refah devleti; piyasa başarısızlıkları, sorunları veya ihtilafları sonucunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Arda Özalp, 2018: 57). Toplumsal refah, demokrasinin işlerliği yönünden ele alındığında oldukça önemli bir konudur. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin kabul edilebilir seviyenin üzerine çıkması, fırsat eşitliğinin olumsuz yönde bozulması başta olmak üzere eşitsizliklerin baş göstermesi devlet müdahalesini gerektiriyorsa bunu modern demokrasinin bir gereği olarak da kabul etmek gerekmektedir.

Eğer ekonomik eşitsizlik belirli bir grubun siyasi olarak daha kuvvetli hale gelmesine sebep oluyorsa, o zaman demokrasi aksamaya başlar. Belirli bir grubun ya da bireyin; toplumun verdiği kararları veto etmesi mümkünse, seçimlerin veya başka demokratik unsurların mevcut olması demokrasinin işlediği anlamına gelmez (Filiztekin, 2016: 37). İşsizlik, yoksulluk ve sosyal adaletsizlik, yapılacak bir politika müdahalesi için oldukça kuvvetli parametrelerdir. Piyasanın yapabileceklerinin tam olarak neler olduğu veya piyasa başarısızlığı perspektifinden devlet müdahalesinin ne zaman haklı görüleceği soruları bu parametrelerin gölgesinde kalmıştır. Diğer bir yandan etkinlik noktasında piyasa mekanizmasının başarıları ne olursa olsun kaynakların adil ve eşit dağılımını sağlayamayacağına kabul edilmesi sonucu bölüşüm düşüncesi, yalnız başına devlet müdahaleciliğinin meşruiyet kazanmasına bir sebep olarak görülebilirdi (Arda Özalp, 2018: 58).

19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmiş Batı devletleri birer demokratik refah devletine evrilmiştir. Net bir biçimde iktisadi büyüme hedeflerinin çitasını yükseltmiş, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik, tam istihdam ve tüm bireyler veya kesimler için sadece gelir açısından değil konut, eğitim, sağlık ve beslenme gibi meselelerde asgari kriterleri muhafaza etme konusuna yönelmiştir. Batı ülkelerinde baş gösteren refah devleti uygulamalarının iktisadi planlama açısından en büyük taahhüdü, tam istihdamın korunmasıdır. İktisadi teori o dönemde arz ve talep arasındaki dengesizlikler ve iktisadi

bunalımlar perspektifinden sorumluluklar üstlenerek dönemin gereksinimlerine cevap verir duruma gelmiştir. Harcamaların arttırılması suretiyle üretimlerin ve yatırımların arttırılması veya istihdamın oluşturulması için devlete rasyonel bir pencere açılmıştır (Arda Özalp, 2018: 60). Söz konusu ekonomi hamlelerinin serbest piyasa ile eşgüdümlü şekilde yapılabilmesi yönündeki çabaların, devletin müdahale ve kontrollerini daha da arttırmak durumunu beraberinde getirdiğine yönelik tespitler bulunmaktadır. Bahsedilen tabloda bu devlet müdahalelerinin sınırlarının belirlenmesi hususu önem arz eden bir nokta olarak dikkat çekmektedir.

Serbest piyasaya giden yol, merkezi şekilde düzenlenen ve kontrol altında bulundurulmuş devamlı bir müdahaleciliğin sınırsız artışından geçmektedir. Serbest piyasaların yerleşmesi de müdahale, düzenleme ve kontrolleri ortadan kaldıracığına, tesir alanlarını sınırsız şekilde arttırmıştır. İdareciler, sistemin özgürce çalışabilmesi için sürekli tetikte bulunmak mecburiyetindedirler. Buna bağlı olarak, devleti lüzumsuz görevlerden kurtarmayı en fazla arzu edenler ve felsefelerinin tamamı devlet müdahalelerinin sınırlanmasından oluşanlar dahi devlete laissez-faire'i yerleştirmek için lazım gelen yeni güçler, organlar ve araçlar yüklemekten başka çıkar yol bulamamaktadırlar.

Genellikle devletin ekonomik altyapı, toplumsal hizmetler, sosyal harcamalar ve sosyal güvenlik politikalarında yeterli finansman kaynağı bulunmadığı için yetersiz kaldığı görüşü ortaya atılmaktadır. Ancak atlanan nokta, devletin bu finansman yetersizliğine yol açan uygulamalara yine kendisinin sebep olduğu ve bu nedenle sosyal harcamalara yeterli bütçe ayıramadığıdır. Sosyal politikalara ilişkin harcama kalemlerinin, devletin karşılayabileceğinden fazla olduğu gerekçesiyle sosyal devlet anlayışını bir kenara atmak isteyenlerin unutmaması gereken nokta bu kaynak yetersizliği pozisyonuna devletlerin kendi kendilerini getirdiğidir. İşte sosyal devletin uygulanmasına elverişsiz zemin buradan bozulmaktadır.

Devletlerin toplumun büyük kesimi lehine politikalar izlemesine yönelik kurumsal mekanizmaların, devletin keskin liberal müdahaleleri sonucunda yok edildiği tespiti pek çok iktisat adamı tarafından yapılmaktadır. Kitlesele algılara tesir etmek amaçlı, siyasal kaygılar içeren ve devleti kısıkcı altına alan rant ve çıkar gruplarının etkisiyle yapılan hamleler ne yazık ki faturası sosyal devlete kesilen sonuçlar doğurmuştur. Üstelik dillerden düşmeyen sosyal devlet politikalarının gündemde olduğu

kadar yürürlükte olmaması sonucu refah devleti sadece hedef tahtası haline gelmekle kalmıştır. Bu hem demokrasiye hem de vatandaş nezdindeki “güçlü devlet” imajına zarar vermektedir.

Filozof Daniel Shapiro’nun ifade ettiği gibi: “Kurumları teşhis edebilmek için amaçları yeterli değildir. Dünyadaki en iyi amaçlar, yanlış kurumlar aracılığıyla kötü saikler ile birleştiğinde korkunç sonuçlara yol açabilir.” Refah devletine ilişkin savunulanlar ile uygulanan politikalar birbiriyle alakasızdır (Palmer, 2013: 23). Bu bağlamda, sosyal devletin günahları ele alınırken önce bu anlayışın uğradığı suistimler gündeme getirilmelidir.

Richard A. Cloward ve Frances Fox Piven’e göre “Sosyal refah bürokrasileri yoksullar adına kanunlaştırılır, fakat onların asıl müşterileri yoksullar değildir. Kurumlar aslında birbirlerine ve kamu bürokrasilerinin hayatta kalması ve gelişmesi için gereksinim duyduğu meşruluğu ve politik desteği kendilerine sağlayabilecek olan çok daha kuvvetli kesimlere yönelmiştir.” Refah devleti; insanlara büyük bir refah yaratmak yerine, onları kontrol etmenin, onlara politik seçmenler olarak dilediklerini yaptırmanın siyasi stratejisinin temeli haline gelmiştir. Söz konusu suistimal ve yönlendirme sadece yoksul kesimler için değil herkes için geçerlidir. Siyaset bilimci Edward Tuffe’nin “Ekonominin Siyasi Kontrolü” adlı eserinde, ödenek aktarımlarının özellikle orta kesim arasında, seçimsel ekonomik döngüleri güçlendiren yollarla seçim programlarının tayin ettiği ritme göre ne şekilde sistemli biçimde manipüle edildiğini anlatmaktadır. E. Tuffe, bu manipülasyonun dünya çapında ve sendeleyeni ekonomiler beslediğinden, devletlerin ödenek yardımları ile oyalanmakta olduğundan ve sosyal güvence sistemi ile sigortalar için kesilen ödeneklerin seçim ekonomisine heba edildiğinden bahsedilmektedir. Ona göre anında ve herkes tarafından görülebilen politikalara karşı önyargılar bulunmakta yani miyop seçmenler için miyop politikalar yürürlüğe konulmaktadır. Özel çıkarlar, anlaşma sağlayacak politika belirleyicileri; çok kısıtlı kişinin yararlanacağı şeyler için çok sayıda kişiye küçük miktarlarda vergilendirmeler yapmaya sevk etmektedir. Bunun sonucunda ekonomik istikrarsızlık ve verimsizlik meydana gelmektedir (Palmer, 2013: 62-63).

Bu ve buna benzer sapmalar sonucu günümüzde demokrasinin baskı altında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Karar alma gücü gün geçtikçe daha fazla biçimde piyasa aktörlerine, örgütlere, maddi açıdan kuvvetli bireylere, bürokratlara ve

seçimlerde oy kullanan seçmenlere bir sorumluluğu bulunmayan kişilere geçmektedir. Kuralsızca ve iradi şekilde politika belirleme mekanizması, sosyal devlet gerekliliklerinin söz konusu baskılar eşliğinde israf edilmesi, yerine getirilemeyecek sözler verilmesi ve kamu maliyesinin ciddi hasarlar görmesine sebep olmakta olup suçlu ise bazı çevrelerce refah devleti olarak lanse edilmektedir. Söz konusu yerine getirilemez sosyal taahhütlerin sonuca ulaşamaması sonucu toplumda bir güvensizlik oluşmakta, bu durum bir çaresizlik duygusuyla insanların toplumsal meselelerde ekseriyetle daha az müdahalede bulunmalarına sebep olmaktadır.

Sosyal Liberalizme ve Sosyal Refah Devleti Anlayışına yöneltilecek çoğu eleştiri irdelendiğinde ve bu eleştirilere istinaden yanlış olan ne varsa düzeltme arayışına girildiğinde karşımıza çıkacak ilk şey yozlaşmış kamu ekonomisi olmalıdır. Kuşkusuz sosyal devlet uygulamalarının başarıya ulaşmasının ve Sosyal Liberalizmin eksiksizliğe yaklaşmasının bağlı olduğu tek husus yada bunlara engel olan tek problem ekonomik ve politik yozlaşmalar değildir. Ancak farklı saflardan görüşlerin yine farklı saflardaki öğretilerle bir arada düşünülmesi durumunda bu sonuca ulaşmak çok da absürt olmamalıdır.

Devlet başarısızlıkları ile ekonomik ve politik yozlaşma hastalığının teşhisi Kamu Tercih Teorisi ile yapılmış olup, bu hastalığa karşı tedavi önerisi ise Anayasal İktisat ile gelmiştir. Söz konusu yaklaşımlar neoliberal olarak kabul edilen ve devlet müdahalesine karşı olan iktisadi teorilerdir. Dolayısıyla bu teorilerden sosyal devletin uygulanmasının iyileştirilmesi açısından yararlanmak ve bu yaklaşımları sosyal liberalizme entegre etmek için doğasına aykırı görünebilecektir. Ancak hiçbir zaman ne sosyal liberalizm ne de sosyal devlet, klasik liberalizmden tamamen kopmuş ve ters istikamette giden görüşler olmamıştır. Neoliberalizmin ise sosyal devlet karşıtlığı tarafına sebep olan eleştirilerini yine neoliberal kabul edilen teorilerle düzeltmeye çalışmak, iktisat bilminde teorik bir gelişimin tabiatına aykırı görünmemelidir.

Anayasal kurallar ve kurumsal düzenlenmeleri ortaya atan Kamu Tercih Yaklaşımı, refah devleti harcamalarına eleştirel bir açıdan yaklaşmaktadır. Baskı ve çıkar gruplarının rant kollama eylemleri ve demokrasilerde çoğunluk kuralına göre siyasal karar alma sürecinin belirlenmesi sebebiyle refah devleti uygulamalarının kısıtlanması öne sürülmektedir. Mevcut durumları inceleyen Kamu Tercih Teorisi, çözüm önerisi olarak anayasal düzenlemelerin varlığını kabul etmektedir. Bunun

sonucunda nispi çoğunluğa göre seçilen politika belirleyicilerinin, temel iktisadi önermeleri değiştirmeden, genel politikalara yönelik tasarruf sahibi olmalarını da mümkün kılmaktadır (İdikut Özpençe, 2014: 530). Refah devletinin işlerliğinin, kamu tercihi penceresinden saptanan yozlaşmalar sebebiyle sağlıklı olmayacağı ve bu nedenle anayasal uzlaşmaların bir çözüm önerisi olabileceği fikri sosyal liberalizmin sosyal devlet kanadına böyle bir katkının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kamu Tercihi Okulu'nun temsilcileri, politika konusunda bir gerçek piyasa mekanizmasının olmamasının, bilhassa sınırlama ve teşvik mekanizmalarının bulunmamasının, kamu sektörüne özgü pek çok sorunu da beraberinde getirmesine ve devletin aşırı büyümesine sebep olduğunu ortaya koymaktadırlar. Pek çok kamu tercihi teorisyeni; kamu harcamalarındaki artışları, kamu bürokrasisindeki büyümeyi ve kamusal rant arayışı olgularını ele almıştır. Politikacılar tekrar seçilmek amacıyla mal ve hizmet vaatleri verip oylarını maksimize etme çabasına giriştikçe bürokratlarda örgüt bütçelerini ve kendi maaşlarını arttırmak, bireysel tanınmışlık, prestij ve güç kazanmak için çabalayınca, kamu sektörünün büyümesi de kaçınılmaz hale gelmiştir. Bununla birlikte kar güdüsünün olmamasının da buna katkıda bulunduğu öne sürülmektedir. Geleneksel anlamda kamusal rant arayışı üzerinde yürütülen araştırmaların, özel çıkar gruplarının kamu sektöründen olan talepleri üzerinde ve parlamento üyelerinin bu grupları memnun etmek için destek oldukları ya da kanunlaştırdıkları politika, düzenleme ve programlar üzerinde durdukları ortaya konulmuştur. Bürokratların ya da kamu çalışanlarının kamudan kendileriyle ilgili düzenlemeleri geçirmek için yapmış oldukları lobicilik faaliyetleri giderek fazlalaşmıştır. Çoğulcu demokrasiler, baskı gruplarının taleplerine ulaşmalarını kolaylaştıran elverişli ortamlar ve fırsatlar yaratmaktadır. Bunun bir diğer yönü de kaynak israfıdır. Kamusal ranttan büyük pay kapmak için yarışan çıkar kesimleri, bu yarışta daha verimli gayelerle değerlendirilebilecek kaynakları lobicilik için tüketmektedirler. Bunun yanında, bir çıkar grubunun taleplerini yerine getiren politikacılar, diğer grupların da tepkisini çekmemek için onların taleplerini de reddedemeyerek kamusal kaynakları küçük ve etkin baskı gruplarının yararına ancak genel kamu zararına olacak biçimde verimsiz kullanmakta ve israf etmektedirler (Sallan Gül, 2006: 43-44).

Eğer refah devleti korunup daha fazla geliştirilecekse hakim güçlere ve güç ilişkilerine yoğunlaşılmalıdır. Demokratik hükümet ve demokratik denetim; piyasanın iktidarına, vurgun ekonomisine, işin insafsızlaştırılmasına karşı mücadelenin en önemli

araçlarıdır. Demokrasi ve refah, tarihleri boyunca güçlü karşıt güçlere karşı mücadele edilerek kazanılmışlardır. Demokrasi güçleri yavaşça nitelik değiştiren sosyal refah devletiyle birlikte savunma konumunda bulunmaktan kurtulup değişebilir (Wahl, 2015: 281).

Kamu Tercihi Teorisinin, devletin toplum ve piyasadaki rolüne bu denli sınırlı ve özenli yaklaşmasının en mühim sebebi, devlete tanınan her yetkinin bireyin hak ve özgürlüklerinden alıp götürdüğüne inanılması ve politikacılarla bürokratlar tarafından kötüye kullanılma riskinin mevcut olmasıdır. Buna bağlı olarak bireyler, kendi faydalarını arttırmayı arzu ettikleri için, aynen Adam Smith'in piyasa için varsaydığı "görünmez el" gibi, kurumlar da bireylerin bu bencil taleplerini yönlendirerek, toplumsal faydayı meydana getirecek biçimde dizayn edilmelidir. Ancak, kişilerin mülkiyet haklarının ne şekilde kullanılacağına formüle edip, uygulayabilecek bir devlet gücü olmadan, piyasanın kendiliğinden ortaya çıkan bir düzensizliğe sürüklenebileceği de kamu tercihi teorisyenleri tarafından öne sürülmektedir (Sallan Gül, 2006: 42). Toplumsal refah ve adalet adına iyileştirici politikaların, kamu tercihi düşünürlerinin öngördüğü gibi piyasanın düzensizliği içerisinde gerçekleştirilemeyeceği ve hali hazırda bulunan yozlaşma etkileriyle de kaynak israfının yaşanacağı ve buna sosyal devletin sebep olmuş gibi görüneceği açıktır.

Neoliberal akımların toplumsal refah ve fayda adına devletin kısıtlı da olsa müdahaleciliğine ılımlı baktığı noktalar bununla sınırlı değildir. Neoliberalizm söz konusu olunca akla gelen ilk politikacılardan olan eski ABD Başkanı Ronald Reagan'ın birincil ekonomi danışmanlarından olan William Simon'a göre; toplumu, özellikle her türlü fiziksel şiddet biçimine ve ekonomik alandaki hilelere karşı korumak ve daha genel olarak anayasal vatandaşlık hak ve hürriyetlerini muhafaza etmek amacıyla asgari bir devlet müdahalesi gereklidir. Simon: "Henüz bu asgari müdahalenin GSMH içindeki oranını söyleyebilecek durumda değilim ancak şunu kesin olarak söyleyebilirim ki eğer devletin özel hayatımızın tüm alanlarına karışmasını istemiyor, özgür ve üretken olmak istiyorsak; devletin, ötesine geçerek bize ait olana el koyamayacağı kesin bir sınır aramak ve belirlemek gerekir." Bu söyleminde Simon, geleneksel liberal prensipleri tekrarlamaktadır ancak aynı zamanda kesin bir devleti sınırlandırma kriteri belirlemede yetersizliğini de itiraf etmektedir (Rosanvallon, 1981: 55). Neoliberalizm denince akla gelen ilk kişilerden birisi neoliberal anlayışa dayalı uyguladığı politikaları "Reaganizm" olarak adlandırılan Ronald Reagan'dır. Eski başkanın baş ekonomi danışmanlarından

birinin, toplumsal kaygılarla devletin asgari müdahalesi olması gerektiğini ifade etmesi ancak bu müdahale sınırlarının net şekilde belirlenmesi gerekliliğinin altını çizmesinin üzerine önem atfedilmesi gereklidir.

Anayasal İktisat denilince de akla gelen ilk isim şüphesiz James Buchanan'dır. Neoliberal iktisat düşünürleri arasında kabul edilen Buchanan, Anayasal İktisat Yaklaşımı'nın kurucularındandır ve Kamu Tercih Okulu'nun da önde gelen isimlerinden bir tanesidir. Buchanan, "The Limits of Liberty" (1975) adlı eserinde, sosyal liberal düşünürlerin önde gelenlerinden biri olan John Rawls ile yeniden canlanan sözleşmecî teoriden esinlenerek, kişilerin serbestçe tercih yapabilmelerini ve negatif haklarını muhafaza etmelerini sağlayacak bir toplumsal örgütlenme modeli içeren bir anayasal sözleşme modeli öne sürer. Bu sözleşme, özel mülkiyete ve mülkiyet haklarına dayanmaktadır. Bu anayasal sözleşmeden sonra da bir anayasa sonrası sözleşme gerçekleştirilerek, özel mülkiyeti ve mülkiyet haklarını temel alan devlet yapısı ortaya çıkarılır. Devletin en öncelikli işlevi; ekonomik ve toplumsal düzeni korumaktır. Başka bir tabirle, doğal olarak dağıtılmış bulunan özel mülkiyet haklarını korumak, geliştirmek ve bireyler arasında gönüllü olarak yapılan anlaşma ve sözleşmelere uyulmasını sağlamaktır. Ancak Buchanan, az düzeyde de olsa devletin serbest piyasada üretimi ve sunumu olasılığı bulunmayan, topluma net fayda sağlayacak kamu mallarının üretiminin yapılmasına karşı çıkmamıştır. Lakin ona göre, böyle bir kamusal yapıda, devletin değişik kurumları arasında çok iyi bir denge kurulmalı ve rollerin çok dikkatli bir biçimde sınırlandırılması gereklidir. Devletin hangi malları ve hizmetleri üreteceği, harcama ve vergilendirme gücü çok sınırlı bir şekilde, açıkça ve anayasal olarak belirlenmelidir. Buchanan, anayasal düzeyde kişilerin mülkiyet hakları, devletin toplum ve piyasadaki sınırlı rolü belirlendikten sonra günlük politik sorunların, "pareto optimalitesi" ilkesi çerçevesinde çözümünün çok daha kolay olacağını ifade etmiştir (Sallan Gül, 2006: 40). Devlet müdahaleciliğinin asgari düzeyde de olsa toplumsal refah kaygıları sebebiyle olması gerektiği, ancak bu müdahalenin sınırlarının çok dikkatli ve hatta anayasal sözleşme boyutunda belirlenmesi gerektiği görüşlerinin bir neoliberal iktisat adamında görülmesi çok önemlidir. Hele ki bu kişinin Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat Yaklaşımının önde gelen isimlerinden J. Buchanan olduğu düşünülürse görüşlerin önemi daha da artmakta ve ilgi çekici hale gelmektedir.

Buchanan'ın sosyal liberalizme ilişkin katkı niteliği atfedilebilecek görüşleri bununla sınırlı değildir. Sosyal liberalizmin siyasal olarak hak ve adalet eksenli

eleştirilerinin yanı sıra, ekonomik olarak da eşitsizlik üretildiğini öne sürdüğü piyasa kurumuna yönelik eleştirileri de ele alınmalıdır. Bu doğrultuda J. Buchanan, sınırlandırılmamış mülkiyetin ve plansız eşgüdümün kargaşaya yol açacağını ifade ederek, piyasa temelli muhakemenin sakıncalarını ortaya koymuştur. Buchanan, kendiliğinden doğan düzenin neticelerine karşı vergilendirme gibi politikalarla önlem alınmasını ve düşük gelirli kesimin refahını arttıracak sigorta politikalarını ileri sürmüştür (Büyükbuğa, 2014: 115). Buchanan'ın sosyal liberal anlayışla ilişkili bu görüşleri dışında, anayasal iktisadın başlıca ilgi alanı olan ihtiyari ve iradi kamu politikalarının sosyal devlete vermiş olduğu zarara ilişkin başkaca görüşler de mevcuttur.

J. S. Mill'e göre piyasa adaleti doktrinini fırsat eşitliği ilkesiyle tamamlamak gerekmektedir. Gerçekte, bazıları başarılı olanlardan daha çok çalışmalarına rağmen başarısız oluyorsa bu onların yetenek farklılığından çok fırsatlarının eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Hükümet ister eğitimle ister hukuki düzenlemelerle tüm gücüyle buna son vermek için her şeyi yaparsa, ortaya çıkacak servet eşitsizliklerini kimse eleştiremeyecektir (Rosanvallon, 1981: 76). Mill için demokrasi halkın üstünlüğü ve çoğunluğun iradesine dayalı bir sistemdir ancak siyasetin temel ölçütü bu olmamalıdır. Demokrasi, yönetimden güç olgusunu çıkarmadığı gibi, demokrasilerde de iktidar kuvvetinin istismar edilmesine karşı önlemler alınmalıdır. Mill, pratikte hükümet eylemlerinin sınırları konusunda kesin bir ilkedden söz etmenin kolay olmadığını farkındadır lakin prensip olarak özgürlüğe yönelik tehditlerden korunmak için sınırlı hükümeti savunmaktadır. Hükümetin bireylerin yerine geçerek faaliyette bulunduğu noktada kötülüklerin başladığını ortaya koymaktadır (Bayram, 2013: 252). Birçok neoliberal iktisat adamının, anayasal iktisadın kurucusu J. Buchanan'ın ve sosyal liberal görüşün ortaya koydukları tekrarlandıkça, teorik senteze uzanabilecek bir yaklaşım yönünde yorumlarda bulunulabilir. İşlerliği olan ve zarar verici etkilerinden çok fayda sağlayan sosyal devlet uygulaması ve sosyal liberal politikalar için ihtiyaç olan şey devleti sınırlamak, bu sınırı dikkatle belirlemek ve uzlaşa içinde sürdürmektir.

Söz konusu sürdürülebilirlik açısından da anayasal iktisada ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü devlet müdahaleciliğinin sosyal devlet kapsamı da göz önünde bulundurulacak şekilde sınırlandırılması durumu ya da buna yönelik geçici uygulamalar, sonraki hükümetlerce kolaylıkla tersine çevrilebilir. Bu nedenle bu sınırlamaların toplumsal ve politik bir uzlaşa sonucunda anayasal bir sözleşme

niteliğinde sistematik hale getirilmesi gerekmekte olup değişiklikler ve yaşanabilecek ani iktisadi durumlar karşısında izlenebilecek alternatiflerde bilimsel şekilde kayda geçirilmelidir.

Refah devleti, piyasanın olumsuz etkilerinin giderilmesi ve düzeltilmesi suretiyle toplumsal olanın içine ekonomik olanın yeniden dahil edilmesi hareketine denk düşmektedir. Refah devletinin krizi, esas olarak bu yeniden dahil edişin ilkelerinden çok yapılış biçimine bağlıdır (Rosanvallon, 1981: 100). Sosyal refah devletinin ve dolayısıyla sosyal liberalizmin eleştiri aldığı ve zayıf karnı olarak nitelendirilebilecek noktaları, bu teorinin kendisi ve ilkelerinden çok uygulanış şekli ile alakalıdır. Bu uygulanış şeklindeki hatalar da klasik liberallerin ya da neoliberallerin vurguladığına paralel şekilde devletin müdahalesi hususundadır.

Ancak bu hususta yapılan eleştirilerde devlet müdahaleciliğinin liberal öğretilere olan zıtlığı öne çıkarılırken aslında dikkat çekilmesi gereken nokta bu devlet müdahalelerinin sınırlarının belirlenmesi olmalıdır. Bir takım neoliberal iktisatçının da kabul ettiği üzere toplumsal sosyal sebeplerle devletin asgari müdahalesi gerekmektedir ve bu asgari çerçevenin çizilmesi gerekmektedir. Devletin sınırlı müdahalesinin gerektiği yönündeki kabulün yanında sosyal devlet perdesi ardında kontrolsüz, kuralsız ve iradi-ihiyari kamu ekonomisi politikalarının yarattığı yozlaşmaların, sosyal devletin sağlıklı çalışmayacağı bir ekonomik düzen ortaya çıkardığı anlaşılmalı ve sosyal refah devletine sadece makro-ekonomik suçlamalar yapılmaktan vazgeçilmelidir.

Gelinen noktada Sosyal Liberalizm, Sosyalizm ve Liberalizmden belirgin şekilde ayrıldığı gibi Keynesyen Refah Devleti Anlayışından da ayrılmalıdır. Bununla birlikte Sosyal Liberalizmin, keynesyen görüşün öne sürdüğü ölçüde devlet müdahaleciliği öngörmediği ve liberal esasları kesin olarak kabul ettiği unutulmamalıdır. Ortaya çıkma sebepleri arasında keynesyen iktisada yöneltilmiş eleştiriler oldukça önemli bir yere sahip olan neoliberalizmin bir grup temsilcisinin görüşlerinde toplumsal sosyal konular sebebiyle sınırlı devlet müdahalesinin kabul edildiği görülmektedir ki bu keynesyen devlet müdahalesine değil sosyal liberal görüşe yakın bir yaklaşımdır. Burada asla, sosyal liberalizmin neoliberalizme ne kadar yakın olduğu ya da neo-liberalizmin aslında sosyal liberalizmle benzer noktalara geldiği gibi anlamlar çıkarılmamalıdır. Bu noktada sosyal liberalizme ve sosyal devlete ağır eleştiriler getiren neoliberal anlayışın bir tezahürü olarak kabul edilen Kamu Tercih

Teorisi ve Anayasal İktisat Yaklaşımından katkı alarak refah devletinin işlerliğinin arttırılabileceği ortaya konulmaktadır. Bu katkı ile birlikte bir teorik entegrasyon ya da sentez oluşturmanın ilk anda görüldüğü kadar uzak olmadığı ve Sosyal Liberalizmin, kendisine yöneltilen ve çoğunlukla asıl sorunu yüzeysel bir biçimde değerlendiren eleştirilerin kaynağından alacağı bir katkı ile teorik anlamda bir gelişim yaşaması ilgi çekici ve araştırmaya değer görünmektedir.

SONUÇ

1789 Fransız İhtilali ile insanlık medeniyetine damga vuracak üç ilke: Özgürlük, Eşitlik ve Adalet o güne kadar telaffuz edilmeyen yeni kavramlar değildi. Dönemin küresel siyasi ikliminde daha önce de hep öne çıkarılan; dini, felsefi, beşeri tüm sistemlerde hep vurgulanan bu üç değer ilk kez değil ama en meşru şekilde ortaya konulmaktaydı. Bu meşruiyetin kaynağı kuşkusuz bu kavramların dönemin hüküm verenlerince ilk kez bu denli kabul görmesiydi. Fransız İhtilaline kadar hükümdarların tebaası ya da kulu gibi gördükleri insan yığınları “halk” olduğunun artık farkına varmıştı.

1215 Magna Carta Libertatum, Fransız İhtilalinden önceki ilk yapıtaşı olarak görülebilir. Kanlı ihtilalin de kıvılcımı Magna Carta ile aynıydı: Vergiler. Dönemin küresel siyasetine hakim olan yönetim sistemi monarşide Monarklar tebaalarından beslenip güçlenmeyi oldukça doğal görmekteydi. Bu durumun J.J.Rousseau'nun toplum sözleşmesi bakımından ele alındığında çokta yanlış olduğunu söylemek zordur. Ancak bir yanlıştan bahsetmek gerekirse bu Özgürlük, Eşitlik ve Adalet gibi insani değerler noktasında bu konunun değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Magna Carta'da başlayan kıvılcım beş asır sonra Fransa'da yangına dönüşmüş ve küresel siyasal sistemin yeniden ve çağın gerektirdiği şekilde inşa edilmesini sağlamıştır. Fransız İhtilalinden sonra 19.y.y. Özgürlük, Eşitlik ve Adalet ilkeleri doğrultusunda “sosyal devlet” kavramının doğmaya ve şekillenmeye başladığı; monarşik, teokratik veya oligarşik devletlerin güç kaybedip ulus devletlerin ortaya çıkmaya başladığı bir yüzyıl haline gelmiştir. Öncesinde tebaalarına yaptıkları hizmetleri bir lütuf, onlara merhametli ve şefkatli davranmayı ise Tanrı'ya olan bir borcun ödenmesi olarak gören hükümdarlar kimi uluslarda sınırsız yetki ve iktidarlarını önce göstermelik sonra asli olarak halk temsilcilerine devretmiş kimi uluslarda ise tamamen yok olmuşlardır. Monarşik yönetimlerde sosyal devlet benzeri bir anlayıştan bahsetmek mümkün olmasa da bu yönetim tecrübelerini yaşayan insanlar için hiçbir şey yapılmadığını söylemek acımasızlık olacaktır. Yine de Modern Dünya'nın her ne kadar yozlaşmış olsa da Demokrasi anlayışının günümüzde sosyal devlet modelini sistematik biçimde uygulama çabaları geçmişe kıyasla insanlık medeniyeti için bir umut teşkil etmekte.

Fransız İhtilali sonrasında monarşileri sallayan, modern cumhuriyetlerin ve demokrasinin temellerini atan ilkeler gelecekte doğacak yeni bir kavramı da beraberinde

getirmişti: Sosyal Devlet. Hemen bir anda ortaya çıkmayan ve kendine asıl olarak 20.y.y.'da yer bulan sosyal devlet anlayışı vatandaşların devletleri üzerindeki beklentilerini, haklarını ve devletlerin yerine getirmesi gereken ödevleri arttırmıştı. Bu olguyu; artık devletlere hükmeden kişilerin kendilerine bu yetkinin Tanrı tarafından verildiğine inanılan şahıslar ya da saltanat sahibi bir ailenin üyeleri olmadığını, iktidar sahiplerinin yönetilenlerin oylarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak seçilen siyasetçilerin olduğunu düşünerek değerlendirmek gerekmektedir. Yani artık sosyal devlet anlayışı ile vatandaşların haklı olarak artan taleplerini yerine getirecek olan irade; mutlak güç sahibi bir hükümdar değil, demokratik yollarla iktidar sahibi olmuş siyasetçiler grubudur ve bu beklentilerin yerine getirilmemesi bir sonraki dönem bu siyasetçiler grubu için güç merkezinden uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu beklentilerin karşılanması ihtiyacı modern devletlerin ekonomik boyutlarının artmasının, kamu maliyesi kaynaklarının daha çok zorlanması ve bütçe dengesi, borç yükü gibi kavramların önem kazanmasının en önemli sebeplerinden birisidir demek çokta yanlış sayılmaz. Bu durum bireylerin ekonomik yaşamlarına yansımakta, vergi mevzuatının karmaşık hale gelmesine yol açmakta ve bir vatandaşın hangi mesleği icra ettiği önemli olmaksızın üzerindeki mali stresi ve vergi yükünü arttırmaktadır.

Vergi ve benzeri birçok uygulamaya tepki olarak monarşilere yönelen Magna Carta, Fransız İhtilali gibi hareketler Monarşilerden Ulus Devletlere, Hükümdarlıklardan Cumhuriyetlere dönüşümlerin ve Demokrasi, Özgürlük, Eşitlik, Adalet, Sosyal Devlet gibi kavramların oluşmasına vesile olurken kendisine sosyal sorumluluklar yüklenen devletlerin eskiden tebaası olan halklarına bu sorumluluklarını yerine getirmek için eski “ceberut” politikalarını uygulayamadan “cebrileşmelerine” yine kendi halklarının tepki göstermesi ve politik sistemin bu paradokstan çıkma yolu olarak girdiği yol: Yozlaşma. İşte modern homoeconomicusların başına gelen felaket budur ve bu felaketin atlatılması en azından ıstıraplarının azaltılması için getirilen çağdaş önerilerden birinin adı da Anayasal İktisattır.

Toplum nazarında tepki çeken iktisadi devlet politikalarının tepki toplayan sonuçlar doğurmasına başlıca sebeplerden bir tanesi politika belirlemedeki keyfiliğin artmasıdır. Ekonomik ve politik yozlaşmaların, sonucu faydasından çok zarar getiren politikalara sinsice sebep olduğu ve bunun sorumlusu olarak günah keçisi ilan edilen olgulardan birisinin de sosyal devlet anlayışı olduğu açıktır.

Sosyal devlet kavramı politika belirleyiciler için popüler bir kavram olmayı sürdürmektedir. Modern devletin gerekliliklerinden olan sosyal devlet anlayışının bu gereklilik sebebiyle dillere pelesenk olması doğal görülmelidir. Lakin olumsuz sonuçlar yaratan fazlasıyla ihtiyari politikaların sosyal devlet politikaları kisvesi altında gerçekleştirilmesi, mali açıkların ve iktisadi krizlerin sosyal devlet anlayışı yüzünden ortaya çıktığı şeklinde yanlış bir görüşün sebeplerinden birisi olmuştur.

Bu çalışma, bir modern devlet gerekliliği olan sosyal devlet anlayışının layığıyla veya en azından en verimli şekilde uygulanması yolunda en önemli engellerden birisinin fazlasıyla ihtiyari şekilde belirlenen iktisadi politikalar olduğunu ve bu ihtiyari politikaların belirli sınırlarla çerçeveslendirilmesi ve kurallarla sınırlandırılması lüzumunu ortaya koymaktadır. Bu ihtiyacın sonucunda çözüm önerisi ise politik ve iktisadi yozlaşmalar sonucu ortaya atılan Anayasal İktisat Teorisinin incelenmesidir. İktisat çevrelerince bir neoliberal teori olarak görülen anayasal iktisadın, karşı cephede olan sosyal devlet anlayışı ile tezat oluşturan görüntüsü bu sentezin ilk bakışta benimsenmesini güç kılmakta olup konunun üzerinde durulması gerekliliği de bu sebeple artmaktadır. Sosyal devletin zayıflıklarını, kendisini eleştiren görüşlerin yansımalarından olan bir teoriden çıkardığı dersler ve edindiği yol haritasıyla güçlendirmesi bilimin tabiatına aykırı olmayacaktır.

Hangi coğrafyada olursa olsun, insanların devletlerden beklentileri birbirine benzemektedir ve basittir. Bu beklentilerin başında da gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılması, fırsat eşitliği, insani yaşam kalitesinin arttırılması gibi sosyal içerikli konular gelmektedir. Bu durumda sosyal devlet anlayışının gerekliliği tartışılmazdır ve bu gereklilik demokrasinin ta kendisidir. Her insanın normal bir hayat yaşama hakkı vardır ve bu adaletin temelidir. Adalet ise Mülk'ün yani devletin temelidir. Adaleti sağlamak için Mülk'ün içinde bulunduğu sorunları giderme ihtimali olan makul her yaklaşım fırsat bulmalı ve teorik tartışmalardan bağımsız bir sentez içerisinde uygulanma şansı verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aidt, T. S., Dutta, J. (2007). "Policy myopia and economic growth". *European Journal of Political Economy*, 23(3), 734-753.
- Akalın G. (1997). "Ekonomik Demokratikleşme: Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Anayasal İktisat", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 6, s. 13-22.
- Akcagündüz E. (2010). "Kamu Tercihi Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s.29-35.
- Akça H. (2011). "Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme", Cilt: 20, Sayı: 3, s.179-190.
- Aktan C. C., Yay S. (2016). "Regülasyonların Politik İktisadı: Regülasyonların Etkileri, Fayda ve Maliyetleri", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, s.82-102.
- Aktan C. C. (1995). 21. Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline: Optimum Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması Küçültülmesine Yönelik Öneriler, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Aktan C. C. (2014). "Yolsuzluğun Politik İktisadı", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, s.60-72.
- Aktan C. C. (ed.) (2001). "Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri", Hak-İş Yayınları, Ankara.
- Alexander, J. (2015). The major ideologies of liberalism, socialism and conservatism. *Political Studies*, 63(5), 980-994.
- Amundsen, I. (1999). *Political corruption: An introduction to the issues*. Chr. Michelsen Institute.
- Andersen, J. G. (2012). Welfare states and welfare state theory. *Aalborg: Centre for Comparative Welfare Studies*.
- Arda Özalp L. F. (2018). Refah İktisadı ve Refah Devletinin İktisadi Analizi, Efil Yayınevi Yayınları, Ankara.
- Avcı M. (2001). Türkiye'nin Ekonomik Yapı Sorunlarına Çözüm Olarak Anayasal İktisat Yaklaşımı, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Bakırtaş D. (2012). “Yolsuzluğun Vergi Gelirleri Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 19, Sayı: 2, s.87-98.
- Bayram A. K., Çınar K. (2007). “İktidar ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi: İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 24, s. 11-24.
- Bayram Y. (2013). John Stuart Mill’de İfade Özgürlüğü ve Siyasi Sistem Tartışması, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berkay F. (2013). “1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 9, s.1-20.
- Berkman Ü. (1988). “Yolsuzluğun Etkileri ve Sonuçları: Literatürdeki Görüşler ve Tartışmalar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, s.59-77.
- Beşballı S. G., Özgür M. T. (2011). “Politik Yozlaşma İle Mücadelede Eğitimin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, s.2217-2234, Saraybosna-Bosna Hersek.
- Biçer M., Yılmaz H. H. (2009). “Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 13, s.45-84.
- Bilgin M. H. (2003). “Yozlaşma ve Türk Siyasal Yaşamının Yeniden Yapılandırılması: Bir Model Önerisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 36, Sayı:2, s.35-49.
- Bilkay M. A. (2016). Devletin Küçültülmesi Kapsamında Anayasal İktisat Kuramı, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Bocutoğlu E. (2011). “Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar”, Ankara, s.12-13.
- Boettke, P. J., Leeson, P. T. (2004). Liberalism, socialism, and robust political economy.
- Bonin B. (2014). Anayasal İktisat Perspektifinden Ekonomik İstikrarın Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bortis, H. (2009). From neo-liberal Capitalism to Social Liberalism on the basis of Classical-Keynesian Political Economy. *Economic Transition and the Future of Capitalism: Lessons Learned from Poland’s Success in Economically Turbulent Times*.

- Buchanan, J. M. (1990). The domain of constitutional economics. *Constitutional political economy*, 1(1), 1-18.
- Buchanan, J. M., Tollison, R. D. (Eds.). (1984). *The Theory of public choice--II*. University of Michigan Press.
- Burns, A. F. (1954). Keynesian Economics Once Again. In *The Frontiers of Economic Knowledge* (pp. 207-235). Princeton University Press.
- Büyükbuğa B. (2014). Klasik Liberalizmden Piyasa Anarşizmine Devlet, Savaş ve Barış İlişkisi: Kuramsal Bir Çözümleme, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Candela, R. A. (2018). Public Choice: The Virginia School.
- Çakmak E. E. (2017). Sosyal Devlet Pratiği Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çelebi A. K., Yalçın Z. (2008). “Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, s.1-18.
- Çetin H. (2015). “Sosyal Adalet, Sosyal Hizmetler ve Bütçe”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, s.145-157.
- Çevikbaş R. (2006). “Yönetimde Etik ve Yozlaşma”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, s.265-289.
- Çoban O. (1999). “Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, s.173-195.
- Dağdelen A. (2013). “Siyasal Yozlaşma Olgusu ve Siyasetin Finansmanı Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:2, s.291-306.
- Datta-Chaudhuri, M. (1990). Market failure and government failure. *Journal of Economic Perspectives*, 4(3), 25-39.
- DeFrel, J. (2009). *Welfare state classification: The development of Central Eastern European welfare states*. Erasmus University.
- De Tocqueville, A. (2003). *Democracy in America* (Vol. 10). Regnery Publishing .Domingues, J. M. Social Liberalism and Global Domination.

- Durdu Z. (2009). “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, s. 37-50.
- Efe A. (1999). Türkiye Ekonomisinin Anayasal İktisat Açısından Analizi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ekşi Z. (2006). Kamusal Tercih Alanında Kuramsal Yaklaşımlar ve Anayasal İktisat, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elahi, M. (2005). What is Social Contract Theory. *Philosophy Archives, Sophia Omni*. www.sophiaomni.org.
- Ener M., Demircan E. S. (2007). “Müdahaleci Devlet Anlayışı Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim-Türkiye Örneği”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, s. 205-234.
- Ergün Y., Cura S. (2016). “Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1, s.263-286.
- Ertugay F. (2013). İktidarın Yolu ya da İktidarın Yozlaşması: Modern Siyaset ve Ahlak Tartışmalarına Ahilik İlkeleri Üzerinden Bakmak, 3. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirisi*, s.179-194, Kayseri.
- Fırat M. B. (2008). Anayasal İktisat Teorisi ve Önerilerinin Türkiye İçin Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Filiztekin A. (2016). Sosyal Demokrasi ve Ekonomi, Alabanda Yayınları, Ankara.
- Genç İ. (2009). Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ghaniy, N., Hastiadi, F. F. (2017). Political, social and economic determinants of corruption. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 144-149.
- Ginsburg, T. (2002). Ways of Criticizing Public Choice: The Uses of Empiricism and Theory in Legal Scholarship. *U. Ill. L. Rev.*, 1139.
- Gökalp M. F., Avcı M. (2002). “Türkiye Ekonomisinde Mali Disiplinsizlik Olgusu”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:7.
- Gökbunar R., Özdemir H ., Uğur A. (2008). “Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 158-173.

- Gökbunar R. (1997). “Kamu Finansmanında Demokratikleşme ve Ekonomik Anayasa Önerisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan), s. 1-9.
- Göker S. (2014). *Anayasal İktisat Teorisi Kapsamında Mali Kurallar*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Göktan A. (2009). “Yolsuzluğun Büyüme Üzerindeki Etkileri ve Yolsuzluğu Önleme Stratejileri”, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 4, s.20-27.
- Gönülaçar Ş. (2012). “Etkili Bir Yolsuzlukla Mücadele İçin Kamu Denetiminde Yeni Bir Kurumsal Yapı Önerisi”, *Mali Hukuk Dergisi*, Sayı: 159, s. 40-50.
- Gözler K. (2007). *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gray A. (1931). *The Development of Economic Doctrine An Introductory Survey*, London.
- Gül H., Sallan Gül S. (2007). “Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 40, Sayı:3, s.1-30.
- Günalp B., Özel H. (2005). “Rekabet Politikalarının Esasları”, *Piyasa Dergisi*, Sayı: 1, s.63-84.
- Günay A. (2006). *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güner H. (2010). *1980 Sonrasında Dünya’da ve Türkiye’de Küreselleşme ve Sosyal Devletten Uzaklaşma*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Güneş H. H., Aydemir C. (2005). “Anayasal İktisat Teorisini Doğuran Arayışlar”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 12, s. 74-86.
- Güney T. (2013). “Yozlaşmanın Sosyal ve Kültürel Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, s.15-25.
- GüngörK. (2006). “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış Ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Güngör K. (2011). “Küresel Kriz, Mali Kural ve Türkiye”, Ankara, s.47.
- Harris, D. J. (2007). *The Classical Theory of Economic Growth*.

- Hepaksaz E. (2007). “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 44, Sayı: 514, s. 89-109.
- Hodgson, G. M. (2007). Meanings of methodological individualism. *Journal of Economic Methodology*, 14(2), 211-226.
- İdikut Özpençe A. (2014). “Kamu Tercihi Perpektifinden Refah Devleti”, Prof. Dr. Fevzi Devrim’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, s.519-531.
- İkizler A. (1998). *Devletten Sosyal Devlete (Devlet İçin İnsandan İnsan İçin Devlete Geçiş)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İlkorkor Y. E. (2013). “Kamu Hizmetlerinde Etkinliği Sağlama”, *İdarecinin Sesi Dergisi*, Sayı:158, s.31-36.
- Karabulut T. (2006). “Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması(1980-2003)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16, s.367-377.
- Karakaş M., Çak M. (2007). “Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 153, s.74-101.
- Karakaya M. (1999). *Bir İktisat Politikası Yaklaşımı Olarak Anayasal İktisat*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kargı V., Yüksel C. (2010). “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, s.183-202.
- Kaya K. (2006). *Anayasal İktisat Çerçevesinde AB Anayasası ve Türkiye*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kayabaşı Y. (2005). *Politik Yozlaşmaya Çözüm Olarak Anayasal İktisat*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kayalidere G., Şahin H. (2014). “Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 57-75.
- Kırlı Ö. (2010). *Modern Siyaset Teorisinde Liberteryenizm: Akılcı ve Evrimci Geleneklerin Karşılaştırılması*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kızılboğa R. (2012). “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, s. 91-109.

- Kurşun A., Rakıcı C. (2016). “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 135-156.
- Kuşat N., Dolmacı N. (2011). “Kamu Tercihi Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1.
- Le Grand, J. (1991). The theory of government failure. *British journal of political science*, 21(4), 423-442.
- Leba R. (2001). “Mali Anayasa Üzerine Düşünceler ve Türkiye’nin Gerçekleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 2, s. 53-67.
- McGuire, D. W. (1989). *Alternative factual assumptions in public choice theory: a test of their validity* (Doctoral dissertation, Theses (Dept. Of Economics)/Simon Fraser University).
- McLaughlin, A. M. (2006). Liberal interpretations of social justice for social work. *Currents: Scholarship in the Human Services*, 5(1).
- Miller N. (2006). “Notes on Microeconomic Theory”, Externalities and Public Goods.
- Morey E. (2016). “An Introduction to Market Failures” Abu Dhabi University, (<https://www.coursehero.com/file/17699129/marketfailures/>).
- Noyan E. (2016). Türkiye’deki Tarımsal Faaliyetlere Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Oğuz M. C. (2014). Liberalizmden Sosyal Reform Düşüncesine: 19.yy. İngiliz, Amerikan ve Fransız Siyasal Düşüncesinin Kurumsal ve Entelektüel Dönüşümü, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Onur S. (2004). “Literatürde Ekonomi-Politika İlişkisi”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1.
- Öğüt K. (2014). “Kalkınmacı Devlet”, *Aydınlanma 1923 Dergisi*, Sayı: 47, s.9-14.
- Özdemir S. (2007). “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti”, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
- Öztürk N. (2006). “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, s.17-38.

- Palmer T.G. (ed.). (2013). Refah Devletinden Sonra, (çev: Berkay Tartıcı), Liber Plus Yayınları, İstanbul.
- Rosanvallon P. (1981). Refah Devletinin Krizi, (çev: Burcu Şahinli), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Salavrakos, I. D. (2012). Political economy, theories of the state and economic crisis. *International Journal of Business and Social Science*, 3(20).
- Sallan Gül S. (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşamın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısılcığında Refah Devleti, Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Sam R. (2010). Siyasi Değer ve Siyasi Etik, Ezgi Kitabevi, İstanbul.
- Sandalcı U., Sandalcı İ. (2016). “Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğü ve Kamu Etkinlik Düzeyi İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 25/1, s.413-429.
- Savaş V. F. (1991). “Mali Anayasanın Temel Konuları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 8, s. 333-370.
- Saybaşılı K. (1993). Liberalizm, Sosyal Devlet, Eleştiriler, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Sinn H. W. vd. (2003). *Public Finance and Public Policy in The New Century*, The MIT Press, London.
- Şen Y. S. (2013). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri İle Demokrasi İçin Gerekli İktisadi Alt Yapılar ve İktisadi Rantın Demokrasi Üzerindeki Etkileri, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İşletme Bilimi Bilim Dalı, İstanbul. (sunum: yayınlanmamış)
- Şimşek H. (2012). Türkiye’de 1980 Sonrası Süreçte Sosyal Devlet ve Yoksullukla Mücadele, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanzi V. (2000). “The Role of The State and The Quality of The Public Sector”, International Monetary Fund Working Paper.
- Taşar M. O. (2006). “Siyasi Yozlaşma Kavramı ve Kamu Ekonomisi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2.
- Tayyar A. (2011). Liberal İktisadi Düşüncede Birey ve Devlet, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

- Tok S. (2009). Anayasal İktisat ve Kamu Tercihi Yaklaşımı Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Toprak D., Ağcakaya S., Gül H. (2016). “Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye’de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 1, s. 123-165.
- Toprak D. (2014). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Dönüşümü ve Yansımaları, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Topuz S. K. (2009). “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları”, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 115-136.
- Torun Y. (2008). Ronald Dworkin’in Hukuk ve Siyaset Felsefesi’nde Adalet, Eşitlik ve Özgürlük Sorunu, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Townsend N., Severine D. (2006). “Public Goods, Global Goodsand The Common Good”, ESRC Research Group on Welbeing in Developing Countries.
- Ünlükaplan İ., Yurdadoğ V., Akça H. (2017). “Geçiş Ekonomilerinde Maliye Politikası Uygulamalarına Anayasal İktisat Yaklaşımı”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 67-82.
- Üstün Ü. S. (2003). “Vergi Hukuku İle İlgili Anayasal İlkeler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, s. 251-271.
- Wahl A. (2015). Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü, (çev: Haldun Ünal, Baran Öztürk), h2o Yayıncılık, İstanbul.
- Yardımcıoğlu M., Koca N., Günay Y., Kocamaz H. (2014). “Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:2, s.171-188.
- Yay T., Kama Ö. (2009). “Anayasanın İktisadi Temelleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 59, Sayı: 1, s. 1-37.
- Yumuşak İ. G., Aydın M. (2005). “Bilgi Kamusal Bir Mal Mıdır?”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, s.104-122.
- Yüksel M. (2006). “Modernleşme, Toplumsal Yaşamın Hukuksallaşması ve Etik”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 23, s. 217-232.

Zabcı F. . (2000). “Küreselleşmenin Demokrasi Makyajı”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 24(220), s. 65-82.

ÖZGEÇMİŞ**BULUT YANBAŞ**

ESENİYALİ MAHALLESİ 119. SOKAK

DIŞ KAPI NO:4 KAT:3 DAİRE:9

KARABAĞLAR/ İZMİR

Tel: 0554 957 0526

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum Tarihi : 26.03.1992

Doğum Yeri : Bakırköy / İSTANBUL

Medeni Hali : Evli

E-posta : bulutyanbas@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

2010 – 2014 Pamukkale Üniversitesi, DENİZLİ

Lisans, MALİYE

Akademik Başarı: (2,94 / 4,00)

2014 - Pamukkale Üniversitesi, DENİZLİ

Yüksek Lisans, MALİYE

DANIŞMAN: AYLİN İDİKUT ÖZPENÇE

İŞ DENEYİMİ

2015-2019 Gelir Uzman Yardımcısı, Çinili Vergi Dairesi Müdürlüğü, KÜTAHYA

2019- Gelir Uzman Yardımcısı, Dokuz Eylül Vergi Dairesi Müdürlüğü, İZMİR